

ВЛАДИМИР КОРОЛЕНКО

СЛЕПИЯТ МУЗИКАНТ

ЕТЮД

Превод от руски: Асен Григоров, 1974

chitanka.info

ОТ АВТОРА (КЪМ ШЕСТОТО ИЗДАНИЕ)^[1]

Чувствувам, че поправките и допълненията в повестта, която претърпя вече няколко издания, са неочаквани и затова се налага известно обяснение. Основен психологически мотив на етюда е инстинктивният, органическият стремеж към светлината. Оттук — душевната криза на моя герой и нейното разрешение. И в устни, и в печатни критични бележки ми се случваше да срещам много основателно на пръв поглед възражение: според хората, които възражават, този мотив липсва у сляпородените, които никога не са виждали светлина и затова те не трябва да чувствуват, че им липсва нещо, което съвсем не познават. Това съображение ми се струва неправилно: ние никога не сме летели като птици, но всички знаят колко дълго време усещането, че летиш, придружава детските и младежките сънища. Трябва обаче да призная, че този мотив влезе в моята творба като априорен, подсказан само от въображението. Едва няколко години след като етюдът ми започна да излиза в отделни издания, един щастлив случай ми даде възможност през време на една екскурзия да направя пряко наблюдение. Фигурите на двамата звънари (слепият и сляпороденият), които читателят ще намери в гл. VI, разликата в техните настроения, сцената с децата, думите на Егор за сънищата — всичко това записах в бележника си направо от натура, горе на камбанарията на Саровския манастир в Тамбовска епархия, където двамата слепи звънари може би и сега още водят посетителите на камбанарията. Оттогава този епизод — според мен решаващ в посочения въпрос — лежеше на съвестта ми при всяко ново издание на моя етюд и само трудността да се върна отново към старата тема ми пречеше да го включа по-рано. Сега той представя най-съществената част от добавките, влезли в това издание. Останалото стана в процеса на работата, тъй като — веднаж засегнал предишната тема — аз вече

не можех да се огранича с механично допълнение и работата на въображението, попаднало в предишните релси, естествено се отрази и върху съседните части на поведста.

25 февруари 1898 г.

[1] В това издание бяха направени значителни допълнения. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

I

Детето се роди в богато семейство от Югозападния край^[1] късно в полунощ. Младата майка лежеше в дълбок унес, но когато в стаята се раздаде първият вик на новороденото, тих и жален, тя започна да се мята на леглото със затворени очи. Устните ѝ шепнеха нещо, а на бледото ѝ лице, с меки, почти още детски черти, се появи гримаса на нетърпеливо страдание, като у разглежено дете, изпитващо болка, с която не е свикнало.

Акушерката наведе ухо до устните ѝ, които тихо шепнеха нещо.

— Защо... защо плаче така? — питаше болната едва чуто.

Акушерката не разбра въпроса. Детето отново заплака. По лицето на болната пробягна израз на остро страдание и от затворените ѝ очи се търколи едра сълза.

— Защо, защо? — продължаваха да шепнат тихо устните ѝ.

Този път акушерката разбра въпроса и спокойно отговори:

— Питате защо плаче детето? Винаги е така, успокойте се.

Но майката не можеше да се успокои. При всеки нов вик на детето тя трепваше и повтаряше с гневно нетърпение:

— Защо... така... така ужасно?

Акушерката не долавяше във вика на детето нищо особено и като видя, че майката приказва като в смътен унес и че навярно просто бълнува, остави я и се зае с детето.

Младата майка млъкна и само от време на време някакво тежко страдание, което не можеше да избие навън с движения или думи, изстискваше от очите ѝ едри сълзи. Те се оцеждаха през гъстите ѝ ресници и се стичаха бавно по бледите ѝ като мрамор страни.

Може би майчиното сърце беше почувствувало, че заедно с новороденото дете се беше явила на света тъмна, безизходна беда, която беше надвиснала над люлката, за да придружава новия живот чак до гроба.

Впрочем може би това наистина беше бълнуване. Както и да е, детето се бе родило сяпано.

II

Отначало никой не забеляза това. Момчето гледаше с онзи мътен и неопределен поглед, с който до известна възраст гледат всички новородени деца. Минаваха ден след ден, новият човек беше вече на няколко седмици. Очите му се проясниха, мътното було се махна, зеницата се оформи. Но детето не обръщаше глава към светлия лъч, който проникваше в стаята заедно с веселото чуруликане на птичките и с шумоленето на зелените буки, които се полюляваха до самите прозорци в гъстата селска градина. Майката, която се бе вече оправила от болестта, първа с тревога забеляза странния израз на детското лице, което оставаше неподвижно и някак не по детски сериозно.

Младата жена гледаше хората като изплашена гугутка и питаше:

— Кажете ми, защо е такава?

— Какво? — питаха равнодушно чуждите хора. — То с нищо не се различава от другите деца на тая възраст.

— Погледнете как особено търси нещо с ръце...

— Детето още не може да съгласува движенията на ръцете със зрителните впечатления — отговори докторът.

— А защо гледа все в една посока?... То... то е сляпо? — изтръгна се неочаквано от гърдите на майката страшната догадка и никой не можа да я успокои.

Докторът взе детето на ръце, бързо го обърна към светлината и се вгледа в очите му. Той леко се смути, каза няколко незначителни фрази и си отиде, като обеща да се върне след два-три дена.

Майката плачеше и се мятеше като ранена птица, притискайки детето до гърдите си, а очите на момчето гледаха все със същия неподвижен и суров поглед.

Докторът действително се върна след два-три дена, като донесе офталмоскоп. Той запали свещица, приближаваше я и я отдалечаваше от детското око, вглеждаше се в него и най-после каза смутен:

— За съжаление, вие нямате грешка, госпожо... Момчето наистина е сляпо, и то безнадеждно...

Майката изслуша тази вест със спокойна мъка.

— Аз отдавна знаех — каза тихо тя.

III

Семейството, в което се роди сляпото момче, не беше многочислено. То се състоеше освен от споменатите вече лица, още от бащата и от „вуйчо Максим“, както го наричаха всички без изключение членове на семейството и дори чуждите хора. Бащата приличаше на хилядите други селски помешчици от Югозападния край: той беше добродушен, дори може би добър, грижеше се за работниците добре и много обичаше да строи и да престроява мелници. Тази работа поглъщаше почти цялото му време и затова гласът му се чуваше в къщи само в известни, определени часове на деня, които съвпадаха с обедата, закуската и други събития от този род. В тези случаи той винаги произнасяше една и съща фраза: „Здрава ли си, гълъбицата ми?“ — след което сядаше на масата и вече не говореше почти нищо, само нарядко съобщаваше нещо за дъбовите оси и за зъбчатите колела. Разбира се, неговото спокойно и просто съществуване малко се отразяваше върху душевния облик на сина му. Затова пък вуйчо Максим бе съвсем друг човек. Десетина години преди описваните събития вуйчо Максим беше известен като най-опасен размирник не само в околностите на своето имение, но дори и в Киев на „Контрактите“^[2]. Всички се чудеха как от такова почитено във всяко отношение семейство, каквото беше семейството на пани Попелска, по баща Яценко, е могъл да излезе такъв ужасен брат. Никой не знаеше как трябва да се държи човек с него и с какво да му угоди. На любезностите на панове той отговаряше с дързости, а прощаваше своеволията и грубостите на мъжиците, на които и най-кроткият „шляхтич“ непременно би отговорил с плесници. Най-сетне за голяма радост на всички порядъчни хора вуйчо Максим силно се разсърди за нещо на австрийците и замина за Италия: там той се присъедини към също такъв размирник и еретик като него — Гарибалди, който, както с ужас разказваха панове помешчици, се бе побратимил с дявола и пет пари не даваше за самия папа. Разбира се, по този начин Максим погуби навеки безпокойната си схизматична душа, но затова пък

„Контрактите“ минаваха с по-малки скандали и много благородни мамички престанаха да се безпокоят за съдбата на синовете си.

Изглежда, австрийците също се били разсърдили здравата на вуйчо Максим. Понякога в донесенията за хода на военните действия в *Куриерка*, който открай време беше любим вестник на пановите помещици, се споменаваше името му измежду смелите сподвижници на Гарибалди, докато веднаж пановите узнаха от същия *Куриерка*, че Максим паднал на полесражението заедно с коня си. Разярените австрийци, които очевидно отдавна вече са точели зъби на упорития волинец (на когото, едва ли не единствен, според неговите съотечественици, се крепеше още Гарибалди), го насекли като зелка.

— Зле свърши Максим — си казаха пановите и приписаха това на специалното застъпничество на св. Петър за своя наместник. Сметнаха Максим за умрял.

Оказа се обаче, че австрийските саби не бяха успели да изтръгнат от Максим упоритата му душа и тя останала да живее, макар и в силно осакатено тяло. Гарибалдийските размирници изнесли достойния си другар от полесражението, дали го в някаква болница и ето че след няколко години Максим неочаквано се яви в къщата на сестра си, където и остана.

Сега вече не му беше до дуели. Десният му крак беше съвсем отрязан и затова ходеше с патерица, а лявата му ръка бе повредена и я биваше само да се подпира някак на бастун. Пък и изобщо той стана по-сериозен, притихна и само понякога острият му език действуваше също така точно, както някога сабята. Той престана да ходи на „Контрактите“, рядко се явяваше в обществото и по-голямата част от времето прекарваше в библиотеката си в четене на някакви книги, за които никой нищо не знаеше, с изключение на предположението, че книгите са съвсем безбожни. Също така той пишеше нещо, но тъй като творбите му никога не излизаха в *Куриерка*, никой не им придаваше сериозно значение.

По времето, когато в селската къщица се появи и започна да расте новото същество, късо остриганите коси на вуйчо Максим започваха вече да сребреят. От постоянното облягане на патериците рамената му се бяха повдигнали, а тялото му придоби квадратна форма. Страшната външност, мрачно свитите вежди, тропането на патериците и кълбата тютюнев дим, които постоянно се виеха край

него, защото не изпускате лулата от устата си — всичко това плашеше чуждите хора и само близките на инвалида знаеха, че в осакатеното тяло тупти горещо и добро сърце, а в голямата квадратна глава, покрита с четинеста гъста коса, работи неуморна мисъл.

Но дори и близките му не знаеха над какъв въпрос работеше по това време тази мисъл. Те виждаха само, че вуйчо Максим, цял потънал в синкав дим, понякога седи по цели часове неподвижно, със замъглен поглед и с мрачно свити гъсти вежди. А в това време сакатият боец мислеше, че животът е борба и че в него няма място за инвалиди. Понякога си мислеше, че е излязъл завинаги от строя и че сега напразно е в тежест на обоза; струваше му се, че е рицар, когото животът е изхвърлил от седлото и е повалил в праха. Не е ли малодушие да се гърчи в праха като стъпкан червей; не е ли малодушие да се хваща за стремето на победителя, да му се моли за жалките остатъци на своето съществуване?

Докато вуйчо Максим обсъждаше със студено мъжество тази парлива мисъл, като съобразяваше и съпоставяше доводите *за* и *против*, пред очите му започна да се мярка новото същество, на което съдбата беше отредила да се появи на света вече инвалид. Отначало той не обръщаше внимание на сляпото дете, но после странната прилика между съдбата на момчето и неговата собствена съдба заинтересува вуйчо Максим.

— Хм... да — замислено каза веднаж той, като погледна момчето крадешком, — това момче също е инвалид. Ако ни съберат двамата заедно, току-виж, че излязло едно хилаво човече.

От този момент погледът му започна все по-често и по-често да се спира върху детето.

IV

Детето се роди сляпо. Кой беше виновен за неговото нещастие? Никой! Тук не само че нямаше и сянка от „зла воля“ на когото и да било, но дори и самата причина за нещастieto беше скрита някъде дълбоко в тайнствените и сложни процеси на живота. А при това всякога, щом погледнеше сляпото момченце, сърцето на майката се свиваше от остра болка. Разбира се, в този случай като майка тя страдаше от недъга на своя син и от мрачното предчувствие за тежкото бъдеще, което очакваше детето ѝ; но освен тези чувства сърцето на младата жена болезнено се свиваше при мисълта, че *причината* за нещастieto се криеше като жестока *възможност* у ония, които му бяха дали живот... Това беше достатъчно, за да стане малкото същество с прекрасни, но невиждащи очи център в семейството, несъзнателен деспот, с чиято най-малка прищявка се съобразяваха всички в къщи.

Не се знае какво би излязло след време от момчето, предразположено към безпредметна озлобеност поради своето нещастие и у което всичко заобикалящо го се стремеше да развие егоизма, ако странната съдба и австрийските саби не бяха принудили вуйчо Максим да се засели на село, в семейството на сестра си.

Присъствието на сляпото момче в къщи постепенно и неусетно даде друга насока на дейната мисъл на сакатия боец. Той все така по цели часове седеше, пушейки лулата си, но в очите му вместо дълбока и тъпа болка сега се виждаше замислен израз на заинтересован наблюдател. И колкото повече се вглеждаше вуйчо Максим, толкова по-често се мръщеа гъстите му вежди и той все по-силно пуфкаше с лулата си. Най-сетне веднъж реши да се намеси.

— Това момче — каза той, като пускаше колелце след колелце — ще бъде много по-нещастно от мен. По-добре да не беше се раждало.

Младата жена наведе ниско глава и една сълза падна върху ръкоделието ѝ.

— Жестоко е да ми напомняш това, Макс — каза тя тихо, — да ми го напомняш безцелно...

— Казвам само истината — отговори Максим. — Аз нямам крака и ръце, но имам очи. Малкият няма очи, но след време няма да има нито ръце, нито крака, нито воля...

— Че защо?

— Разбери ме, Ана — каза Максим по-меко. — Не бих ти говорил напразно жестоки думи. Момчето има изтънчена нервна система. Засега то има всички шансове да развие останалите си способности до такава степен, че поне отчасти да компенсира своята слепота. Но за това е нужно да се упражнява, а упражняването се поражда само от необходимостта. Глупавите грижи, които отстраняват от него необходимостта да полага усилия, убиват у него всички шансове за по-пълнен живот.

Майката беше умна и затова съумя да победи у себе си непосредствения подтик, който я караше да тича презглава при всеки жален вик на детето. Няколко месеца след този разговор момчето свободно и бързо пълзеше из стаите, като напрягаше слух при всеки звук и с някаква необикновена за другите деца пъргавина опипваше всеки предмет, който попадеше в ръцете му.

V

Скоро момчето се научи да познава майка си по походката, по шумоленето на дрехите ѝ и по някакви само нему достъпни, неуловими за другите признаци: колкото и хора да имаше в стаята, както и да се разместваха, то всякога се насочваше безпогрешно натам, където седеше тя. Когато неочаквано го вземаше на ръце, то всякога веднага познаваше, че е у майка си. Когато пък го вземеха други, то бързо започваше да опипва с ръчички лицето на човека, който го вземаше, и също така скоро се научи да познава бавачката, вуйчо си Максим, баща си. А ако попаднеше у непознат човек, тогава движенията на малките му ръце ставаха по-бавни: момчето предпазливо и внимателно опипваше непознатото лице и чертите му изразяваха напрегнато внимание; то като че ли се „вглеждаше“ с връхчетата на пръстите си.

По природа то беше много живо и подвижно дете, но месеците минаваха един след друг и слепотата все повече слагаше своя отпечатък върху темперамента на момчето, който вече започваше да се определя. Пъргавината на движенията му малко по малко се губеше; то започна да се завира в потулените кътчета и седеше там по цели часове мирно, със застинали черти на лицето, като че се ослушваше в нещо. Когато в стаята беше тихо и смяната на различните звуци не отвличаше вниманието му, детето сякаш мислеше за нещо и на хубавото му и не по детски сериозно лице се изписваха недоумение и почуда.

Вуйчо Максим отгатна: изтънчената и богата нервна система на момчето постигаше своето и с възприемчивостта на осезанието и на слуха като че се мъчеше до известна степен да възстанови пълнотата на възприятията си. Всички се чудеха на поразителната чувствителност на неговото осезание. Понякога дори изглеждаше, че момчето има усет към цветовете; когато в ръцете му попадаха ярко боядисани парцалчета, то ги опипваше по-дълго време с тънките си пръсти и по лицето му преминаваше израз на необикновено внимание.

Но постепенно започна да става все по-ясно и по-ясно, че развитието на възприемчивостта му върви главно по линията на слуха.

Скоро момчето изучи до съвършенство стаите по техните звуци: различаваше походката на домашните, скърцането на стола под инвалида-вуйчо, сухото, монотонно шумолене на конеца в ръцете на майка си, равномерното тракане на стенния часовник. Понякога, пълзейки покрай стената, то внимателно се вслушваше в лекия, недоловим за другите шум, и като вдигаше ръка, протягаше я към бягащата по тапетите муха. Когато изплашеното насекомо хвъркваше и отлиташе, лицето на сляпото дете изразяваше болезнено недоумение. То не можеше да проумее тайнственото изчезване на мухата. Но по-късно и в такива случаи лицето му запазваше израза на осмислено внимание; то обръщаше глава натам, накъдето отлиташе мухата — изостреният му слух долавяше във въздуха тънкото бръмчене на крилата ѝ.

Целият околен свят, подвижен, изпълнен със звуци и светлина, проникваше в малката главица на сляпото дете главно под формата на звуци и в тези форми се изливаха неговите представи. На лицето му застиваше особено внимание към звуците: долната му челюст леко се издаваше напред на тънката и удължена шия. Веждите му придобиваха особена подвижност, а хубавите, но неподвижни очи придаваха на лицето на сляпото момче някакъв суров и едновременно с това трогателен отпечатък.

VI

Третата зима от живота му беше към края си. Навън снегът вече се топеше, шумяха пролетните потоци и заедно с това започна да се поправя и здравето на момчето, което през цялата зима боледуваше по малко и затова я прекара в стаите, без да излиза на чист въздух.

Извадиха вътрешните прозорци и пролетта нахлу в стаята с удвоена сила. В залените със светлина прозорци гледаше засмяното пролетно слънце, поклащаха се голите още клонки на буките, в далечината чернееха нивите, по които тук-там се белееха петна на неразтопен още сняг, а на места беше набола едва забележима зелена млада трева. Всички дишаха по-свободно и по-добре, на всички пролетта се отразяваше с прилив на обновена и бодра жизнена сила.

За сляпото момче тя нахлу в стаята само с бързия си шум. То чуваше как тичат пролетните потоци, сякаш в надпревара скачат по камъните, връзват се дълбоко в размекналата се земя; клонките на буките си шепнеха отвъд прозорците, преплитаха се, удряха се в тях и леко звънтяха по стъклата. А бързите пролетни капки от увисналите по края на покрива ледени висулки, сковани от сутрешния студ и сега стоплени от слънцето, тропяха с хиляди звънки удари. Тези звуци падаха в стаята като ярки и звънки камъчета, които бързо и напевно барабаняха. От време на време през този звън и шум плавно долитаха от далечното висине кръсъци на жерави и постепенно замлъкваха, като че се разтапяха бавно във въздуха.

Върху лицето на момчето това съживяване на природата извикваше болезнено недоумение. То напрегнато свиваше вежди, изпъваше врат, слушваше се и след това, като че разтревожено от необяснимия хаос на звуците, изведнъж протягаше ръце, търсейки майка си, хвърляше се към нея и силно се притискаше до гърдите ѝ.

— Какво става с него? — питаше майката себе си и другите.

Вуйчо Максим внимателно се вглеждаше в лицето на момчето и не можеше да обясни непонятната му тревога.

— То... не може да разбере — досещаше се майката, като долавяше върху лицето на сина си израз на болезнено недоумение и

въпрос.

Действително детето беше разтревожено и неспокойно; то ту долавяше нови звуци, ту се чудеше, че предишните, с които вече започваше да свиква, изведнаж замлъкваха и изчезваха някъде.

VII

Хаосът на пролетното безредие заглъхна. Под горещите слънчеви лъчи работата на природата все повече поемаше нормалния си път, животът като че ли напрягаше сили, неговият ход напред ставаше по-стремителен — като бяг на засилен влак. По ливадите започна да се зеленее млада тревица, във въздуха се носеше мирис на брезови пъпки.

Решиха да изведат малкия на полето, край брега на близката река.

Майка му го водеше за ръка. До тях вървеше, като се подпираше на патериците си, вуйчо Максим и всички се отправиха към крайбрежното хълмче, което слънцето и вятърът бяха доста изсушили. Гъстата му морава зеленееше и от него се откриваше широка гледка.

Яркийт ден блесна в очите на майката и на Максим. Слънчевите лъчи топлеха лицата им, пролетният вятър, като че ли махайки с невидими крила, прогонваше тази топлина и я заменяше със свежа прохлада. Във въздуха се носеше нещо опияняващо до ласка, до изнемога.

Майката почувствува, че в ръката ѝ здраво се впи малката ръчица на детето, но опияняващият лъх на пролетта я направи по-малко чувствителна към тази проява на детска тревога. Тя дишаше с пълни гърди и вървеше напред, без да се обръща; ако беше направила това, щеше да види странния израз по лицето на момчето. То извъръщаше с нямо учудване отворените си очи към слънцето. Устните му се разтвориха; вдишваше въздуха на бързи глътки като риба, която са извадили от водата; от време на време по безпомощно обърканото личице се появяваше израз на болезнен възторг, потрепваше с някакви нервни тръпки, осенявайки го за миг, и веднага отново се сменяваше с израз на учудване, което се доближаваше до уплаха и недоумяващ въпрос. Само очите му гледаха с все същия спокоен и неподвижен, невиждащ поглед.

Като стигнаха до хълмчето и тримата седнаха. Когато майката вдигна момчето от земята, за да го настани по-удобно, то пак се вкопчи

конвулсивно в роклята ѝ, като че ли се страхуваше, че ще пропадне някъде, сякаш не чувствуваше под себе си почва. Но майката и този път не забеляза тревожното му движение, защото очите и вниманието ѝ бяха приковани към чудната пролетна картина.

Беше пладне. Слънцето бавно се движеше по синьото небе. От хълма, на който седяха, се виждаше широко разлялата се река. Тя беше вече отнесла ледовете си и само понякога на повърхността ѝ плуваха и се топяха тук-таме последните ледове, които се открояваха като бели петънца. По затлачените ливади водата се бе разляла на широки заливчета; бели облачета, отразявайки се в тях заедно с обрънатия наопаки лазурен свод, бавно плуваха в дълбочината и изчезваха, сякаш и те се разтапяха като ледените късове. От време на време вятърът набръчкваше леко водната повърхност, която блестеше на слънцето. По-нататък, зад реката, се чернееха нагизналите ниви и изпускаха пара, като застилаха с рееща се, трепкаща мъглица далечните колиби, покрити със слама, и неясно очертаващата се синя ивица на гората. Сякаш земята въздишаше и нещо се вдигаше от нея към небето като кълба дим на тамян от жертвеник.

Природата се бе ширнала наоколо като огромен празнично украсен храм. Но за сляпото момче това беше само необхватен мрак, който някак необикновено се вълнуваше наоколо, движеше се, тътнеше и звънеше, протягаше се към него, докосвайки душата му от всички страни с непознати още, необикновени впечатления, от наплива на които детското му сърце болезнено туптеше.

Още от първите крачки, когато лъчите на топлия ден блеснаха в лицето му и сгряха нежната му кожа, то инстинктивно обръщаше към слънцето невиждащите си очи, сякаш чувствуваше, че то е центърът, който привлича всичко наоколо. За него не съществуваха нито тази прозрачна далечина, нито лазурният свод, нито широко разстлелият се хоризонт. То само чувствуваше, че нещо материално, галещо и топло докосва нежно лицето му. След това нещо прохладно и леко, макар и не толкова леко, колкото топлината на слънчевите лъчи, прогонва от лицето му тази ласка и я заменя със свежа прохлада. В стаите момчето бе свикнало да се движи свободно, чувствувайки около себе си празнота. А тук го обхванаха някакви странно сменящи се вълни, ту нежно галещи, ту гъделичкащи и опияняващи. Някой бързо разхлаждаше топлите докосвания на слънцето и струята на вятъра

свиреше в ушите, обхващаше лицето, слепоочията и главата до самия тил, летеше наоколо, сякаш се мъчеше да подхване момчето, да го завлече някъде в пространството, което то не можеше да види, като замъгляваше съзнанието му и му навяваше унасяща умора. Тогава ръката на момчето стискаше по-здраво ръката на майката, а сърцето му замираще и сякаш още малко и съвсем ще спре да бие.

Когато го сложиха да седне, то като че ли се поуспокои малко. Сега, въпреки странното усещане, което беше изпълнило цялото му същество, то все пак започна да различава отделни звуци. Тъмните галещи вълни все още се носеха неудържимо и на момчето се струваше, че те проникват в тялото му, защото ударите на разтуптялата се кръв се издигаха и се спускаха заедно с ударите на тези вълни. Но сега те донасяха със себе си ту ярките трели на чучулигата, ту тихото шумолене на разлистилата се брезичка, ту едва доловимия ромон на реката. Една ластовица махаше с лекото си крило, като описваше наблизко чудновати кръгове, бръмчаха мушици и над всичко това от време на време отекваше провлеченият и печален глас на орача в равнината, който подвикваше на воловете над браздата.

Но момчето не можеше да схване тези звуци в тяхната цялост, не можеше да ги обедини, да ги подреди в перспектива. Те като че ли падаха и проникваха един след друг в тъмната му главичка ту тихи и неясни, ту силни, ярки и оглушаващи. От време на време те се струпваха едновременно и неприятно се смесваха в неясна дисхармония. А вятърът от полето все свиреше в ушите и на момчето се струваше, че вълните тичат по-бързо и че техният шум заглушава всички останали звуци, които долитат сега от някакъв друг свят като спомен за вчерашния ден. И колкото повече замираха звуците, толкова повече в гърдите на момчето се вливаше някакво приятно отмаляване. Лицето му конвулсивно и ритмично потрепваше от промените, които се отразяваха върху него; очите му ту се затваряха, ту пак се отваряха, веждите му неспокойно мърдаха и във всяка негова черта напираше въпрос, тежко усилие на мисълта и на въображението. Още неукрепналото и препълнено с нови усещания съзнание започваше да изнемогва: то все още се бореше с нахлулите от всички страни впечатления, като се мъчеше да устои сред тях, да ги слее в едно цяло и по този начин да ги овладее, да ги победи. Но задачата не беше по

силите на лишения от светлина мозък на детето, на което липсваха зрителни представи за това.

И звуците летяха и падаха един след друг, все още много пъстри, много звънки... Вълните, които грабнаха момчето, се издигаха все по-напрегнати, като връхлитаха от околния звънтящ и тътнещ мрак и си отиваха в същия мрак, сменяйки се с нови вълни, с нови звуци... по-бързо, по-високо, по-мъчително го издигаха, люлееха и приспиваха... Над този угасващ хаос прелетя още веднаж дългата и печална нота на човешкия вик и след това всичко изведнаж замлъкна.

Момчето тихо изстена и падна по гръб на тревата. Майка му бързо се обърна към него и също извика; то лежеше на тревата бледно, в дълбоко безсъзнание.

VIII

Вуйчо Максим беше много разтревожен от тази случка. От известно време той започна да си изписва книги по физиология, психология и педагогика и с обикновената си енергия се зае да изучава всичко, което науката дава относно тайнствения растеж и развитие на детската душа.

Тази работа го увличаше все повече и повече и затова мрачните мисли, че е негоден за борба в живота, че е „червей, който пълзи в праха“, и че е за „обоза“, отдавна вече незабелязано се изпариха от четвъртитата глава на ветерана. На тяхно място в тази глава настъпи съсредоточено внимание, а понякога дори розови мечти стопляха стареещото сърце. Вуйчо Максим се убеждаваше все повече и повече, че природата, която беше лишила момчето от зрение, не го е онеправдала в друго отношение; то беше същество, което реагираше на достъпните му външни впечатления със забележителна пълнота и сила. И на вуйчо Максим се струваше, че е призван да развие свойствените на момчето дарби, с усилието на своята мисъл и на своето влияние да поправи несправедливостта на сляпата съдба, да постави в редовете на бойците за делото на живота вместо себе си един нов войник, на когото без неговото влияние никой не би могъл да разчита.

„Кой знае — мислеше си старият гарибалдиец, — нали човек може да се бори не само с копие и сабя. Може би несправедливо обиденият от съдбата ще вдигне след време достъпното за него оръжие в защита на другите, онеправданите от живота, и тогава аз, сакатият стар войник, ненапразно ще преживея на света...“

Дори на свободните мислители от четиридесетте и петдесетте години не беше чужда суеверната представа за „тайнствените предначертания“ на природата. Затова съвсем естествено е, че заедно с развитието на детето, което показваше необикновени способности, вуйчо Максим окончателно се убеди, че самата слепота е само една от проявите на тези „тайнствени предначертания“. „Онеправданият за

оскърбените“ — ето девиза, който той предварително беше написал на бойното знаме на своя възпитаник.

IX

След първата пролетна разходка момчето лежа няколко дни в безсъзнание. То ту лежеше неподвижно и безмълвно в леглото си, ту мърмореше и се вслушваше в нещо. И през цялото това време от лицето му не изчезваше характерният израз на недоумение.

— Вярно, видът му е такъв, като че се мъчи да разбере нещо и не може — казваше младата майка.

Максим се замисляше и кимаше с глава. Той разбра, че странната тревога на момчето и внезапният припадък се дължат на многото впечатления, с които съзнанието му не може да се справи, и реши да допуска тези впечатления до оздравяващото момче постепенно, така да се каже, разчленени на съставните им части. В стаята, където лежеше болният, прозорците бяха плътно затворени. След това с подобряването на здравето му започнаха да ги отварят за известно време, после го водеха по стайте, извеждаха го на площадката, на двора, в градината. И всеки път, когато на лицето на сляпото момче се появяваше тревожен израз, майка му обясняваше звуците, които го учудваха.

— Чува се пастирският рог зад гората — казваше тя. — А това, дете се чува сред чуруликането на ятото врабци, е гласът на червеношийката. Щъркелът трака на своето колело^[3]. Той долетя тези дни от далечни страни и си гради гнездо на старото място.

И момчето обръщаше към нея лицето си, което светеше от благодарност, хващаше ѝ ръката и кимаше с глава, като продължаваше да се вслушва със съсредоточено и осмислено внимание.

Х

Момчето започна да разпитва за всичко, което привличаше вниманието му, и майката или още по-често вуйчо Максим му разказваха за разни предмети и същества, които издаваха едни или други звуци. Разказите на майката, по-живи и ярки, правеха на момчето по-голямо впечатление, но понякога това впечатление беше твърде болезнено. Младата жена, страдайки сама, с развълнувано лице и с очи, в които се четеше безпомощна скръб и болка, се мъчеше да даде на детето си представа за формите и цветовете. Момчето напрягаше внимание, мръщеше вежди, на челото му се явяваха дори леки бръчици. Очевидно детската главица работеше над непосилна задача, тъмното му въображение се луташе, мъчейки се да създаде от косвените данни нова представа, но от това не излизаше нищо. В такива случаи вуйчо Максим всякога недоволено се мръщеше и когато в очите на майката се появяваха сълзи, а лицето на детето бледнееше от съсредоточените усилия, Максим се намесваше в разговора, отстраняваше сестра си и започваше своите разкази, в които по възможност прибъгваше само до пространствени и звукови представи. Лицето на сляпото дете ставаше по-спокойно.

— А какъв е той? Голям ли е? — питаше то за щъркела, който лениво и равномерно тракаше на своя стълб.

И момчето разтваряше ръце. При подобни въпроси то обикновено правеше това, а вуйчо Максим му казваше кога да спре. Сега то съвсем разтвори малките си ръчички, но вуйчо Максим каза:

— Не, той е още по-голям. Ако го доведем в стаята и го поставим на пода, главата му ще бъде над гърба на стола.

— Голям е... — замислено произнесе момчето. — А червеношийката е такава! — и то едва-едва разтвори съединените си длани.

— Да, червеношийката е такава... Затова пък големите птици никога не пеят така хубаво, както малките. Червеношийката се стреми всички с удоволствие да я слушат. А щъркелът е сериозна птица, стои си на един крак в гнездото, оглежда наоколо като сърдит господар

работниците и високо се кара, без да го е грижа, че гласът му е дрезгав и че могат да го чуят чужди хора.

Момчето се смееше, като слушаше тези описания, и забравяше временно тежките си опити да разбере разказите на майка си. Но все пак тези разкази го привличаха по-силно и то предпочиташе да разпитва нея, а не вуйчо Максим.

[1] Югозападна Украйна. — Б.пр. ↑

[2] Контракти — местно название на прочутия някога Киевски панаир. ↑

[3] В Украйна и в Полша поставят за щъркелите високи стълбове и на тях слагат стари колела, на които птицата си свива гнездо. — Б.а.

↑

ВТОРА ГЛАВА

I

Непрогледната глава на детето се обогатяваше с нови представи; посредством силно изострения си слух то проникваше все по-далеч в обкръжаващата го природа. Над него и около него както и преди цареше дълбок, непроницаем мрак; този мрак беше виснал над мозъка му като тежък облак и макар че го съпровождаше още от рождение, макар че очевидно момчето трябваше да свикне със своето нещастие, все пак детската природа по някакъв инстинкт непрестанно се мъчеше да се освободи от тъмната завеса. Тези несъзнателни пориви на детето към непознатата светлина, които не го оставяха нито за минута, се отпечатваха на лицето му все по-дълбоко и по-дълбоко с израза на неясно, болезнено усилие.

Все пак имаше и за него минути на светло задоволство, на ярки детски възторзи и това се случваше тогава, когато достъпните за него външни впечатления му доставяха нови, силни усещания, запознаваха го с нови явления на невидимия свят. Великата могъща природа не оставаше съвсем затворена за сляпото момче. Така веднаж, когато го заведоха на високата скала над реката, то с особен израз се вслушваше в тихия плясък на реката далеч под краката му и със замиращо сърце се хващаше за дрехите на майка си, като чуваше как се търкалят надолу отронилите се под краката му камъни. Оттогава то си представяше дълбочината като тихо ромонене на вода в подножието на скала или като изплашен шум на падащи надолу камъчета.

Далечината звучеше в ушите му като неясно заглъхваща песен; а когато по небето с тътен ехтеше пролетният гръм, изпълвайки простора, и със сърдито боботене заглъхваше зад облаците, сляпото момче се вслушваше в този тътен с благоговеен страх и сърцето му се разтваряше, а в главата му възникваше величава представа за простора на небесните висоти.

По такъв начин звуците бяха за него главните и непосредствени представи за външния свят; останалите впечатления служеха само за да допълнят слуховите впечатления, в които се изливаха представите му като във форми.

Понякога в горещото пладне, когато всичко наоколо замлъкваше, когато движението на хората затихваше и в природата настъпваше оная особена тишина, при която се чувствава само непрекъснатият безшумен бяг на жизнената сила, на лицето на сляпото момче се появяваше характерен израз. Сякаш под влияние на външната тишина от дълбочината на душата му се издигаха някакви само нему достъпни звуци, в които то като че ли се вслушваше с напрегнато внимание. Ако го наблюдаваше в такива мигове, човек можеше да помисли, че някаква зараждаща се неясна мисъл започва да звучи в сърцето му като смътна мелодия на песен.

II

Момчето караше вече петата си година. Беше тънко и слабо, но ходеше и дори тичаше свободно из цялата къща. Който го гледаше как сигурно се движи из стаите, завива тъкмо там, където трябва, и свободно търси нужните му предмети, можеше да помисли, особено ако беше чужд човек, че пред него стои не сляпо, а само странно съсредоточено дете със замислени и гледащи в неопределена далечина очи. Но навън то ходеше много мъчно, като почукваше пред себе си с пръчка. Ако нямаше в ръцете си пръчка, то предпочиташе да пълзи по земята, като изследваше бързо с ръце попадналите му по пътя предмети.

III

Беше тиха лятна вечер. Вуйчо Максим седеше в градината. Както винаги бащата се беше улисал в някаква далечна нива. На двора и наоколо беше тихо. Селището заспиваше, в стаята за прислугата също замлъкнаха разговорите на работниците и слугите. Вече от половин час бяха сложили момчето да спи.

То лежеше в полудрямка. От известно време започна да свързва този тих час с някакъв странен спомен. Разбира се, то не виждаше как потъмнява синьото небе, как се поклащат черните върхове на дърветата, като се очертават на звездния лазур, как се мръщят рошавите стрехи на постройките в двора, как по земята се разстила синя мъгла, леко позлатена от лунната и звездната светлина. Но от няколко дни вече момчето заспиваше под някакво особено, очароващо го впечатление, за което на другия ден не можеше да си даде сметка.

Когато дрямката все повече обхващаше съзнанието му, когато неясното шумолене на буките съвсем стихваше и то вече преставаше да различава и далечния лай на селските кучета, и трелите на славея зад реката, и меланхоличното подрънкване на звънчетата, вързани на жребчето, което пасеше в ливадата — когато всички отделни звуци чезнеха и се губеха, започваше да му се струва, че всички те, слети в една стройна хармония, тихо долитат през прозореца и дълго се носят над леглото му, като наваяват неопределени, но чудно приятни мечти. На сутринта то се събуждаше разнежено и живо питаше майка си:

— Какво беше това... снощи? Какво е то?...

Майка му не знаеше за какво става дума и мислеше, че детето е развълнувано от сънища. Тя сама го слагаше в леглото, грижливо го прекръстваше и си отиваше, когато то започваше да заспива, без да забележи нещо особено. Но на другия ден момчето отново й разказваше за нещо, което приятно го вълнуваше от снощи.

— Толкова хубаво е, мамо, толкова е хубаво! Какво е то?

Тази вечер тя реши да постои до леглото на детето по-дълго време, за да си обясни странната загадка. Тя седеше на стола до креватчето му, машинално прехвърляше бримките на плетивото си и се

вслушваше в равномерното дишане на своя Петрус. Помисли, че той вече е заспал, когато изведнаж в тъмнината се дочу тихият му глас:

— Мамо, тука ли си?

— Да, да, момчето ми.

— Иди си, моля ти се, *то* се страхува от тебе и досега го няма.

Аз щях вече да заспя, а то все не идва...

Учудената майка слушаше с някакво странно чувство този полусънен, жален шепот. Детето приказваше за своите сънища с такава сигурност, като че ли се отнасяше за нещо реално. Все пак майката стана, наведе се над момчето да го целуне и тихо излезе, но реши да се приближи незабелязано до отворения прозорец откъм градината.

Още не бе успяла да заобиколи, когато загадката стана ясна. Тя изведнаж чу тихите, преливащи се тонове на свирка, които долитаха откъм конюшната и се сливаха с шумоленето на южната нощ. Веднага разбра, че тъкмо тези несложни трели на простата мелодия, които съвпадаха с фантастичния час на заспиването, оставяха такъв приятен спомен в душата на момчето.

Самата тя спря, постоя около една минута, като се вслушваше в нежните напеви на украинската песен, и съвсем успокоена, отиде по тъмната алея на градината при вуйчо Максим.

„Хубаво свири Йохим — помисли си тя. — Чудно колко нежно чувство има у този груб на вид ратай.“

IV

А Йохим наистина свиреше хубаво. За него не представляваше никаква трудност дори и сложната цигулка и беше време, когато в кръчмата, неделен ден, никой не можеше да изсвири по-добре от него казачок или веселия полски краковяк. Когато седнеше на пейката в ъгъла, притиснал здраво цигулката с бръснатата си брадичка, накривил юнашки на тил висок агнешки калпак и удареше с кривия лък по опънатите струни, тогава рядко някой в кръчмата можеше да се сдържи на мястото си. Дори и старият едноок евреин, който акомпанираше на Йохим с контрабас, се въодушевяваше до крайна степен. Струваше ти се, че тромавият му „струмент“ се напъва да догони с тежките си басови ноти леките, мелодични и игриви тонове на Йохимовата цигулка, а старият Янкел, като повдигаше високо рамене, въртеше плешивата си глава с кепето и целият подскачаше в такт с игривата и жива мелодия. А какво да кажем за християните, чиито крака открай време са устроени така, че при първите звуци на веселия хороваден напев сами започват да се подгъват и да потропва.

Но откак Йохим залюби Мария, слугинчето на съседния пан, който знае защо, разлюби веселата цигулка. Наистина цигулката не му помогна да победи сърцето на дяволитото момиче и Мария предпочете голата немска физиономия на господарския камердинер пред мустакатата „пика“^[1] на украинеца-музикант. Оттогава цигулката му вече не се чуваше в кръчмата и по вечеринките. Той я окачи на едно колче в конюшната и не обръщаше внимание, че от влагата и от неговата небрежност струните на любимия му по-рано инструмент една по една се късаха. А те се късаха с такъв висок и жален предсмъртен звън, че дори конете съчувствено цвилеха и учудено обръщаха глави към озлобения си господар.

Вместо цигулка Йохим си купи от един минаващ карпатски планинец дървена свирка. Очевидно той смяташе, че нейните тихи, задушевни трели повече ще отговарят на горчивата му съдба, по-добре ще изразят скръбта на отхвърленото му сърце. Но свирката на планинеца измами очакванията му. Той опита десетина, избра една,

изпитва я на всички гами, изрязва я, топи я във вода и я суши на слънце, окача я на тънка връвчица под покрива, за да я духа вятърът, но нищо не помогна: свирката на планинеца не слушаше сърцето на украинеца. Тя пищеше там, където трябваше да пее, изпищяваше, когато той очакваше да затрепти нежно, и изобщо никак не се поддаваше на настроението му. Най-сетне, като се убеди окончателно, че нито един от всички скитащи планинци не може да направи хубава свирка, той им се разсърди и реши да си направи сам. Няколко дни скита с намръщени вежди по полета и блата, приближава се до всеки върбов храст, опипва клоните му, отрязва някой от тях, но като че все не намираше това, което му трябваше. Все така навъсен той отиваше по-нататък и продължаваше да търси. Най-сетне попадна на брега на лениво провираща се рекичка. Водата в това заливче едва-едва поклащаше белите глави на водните лилии, а вятърът не проникваше през гъсто прораслите върби, които тихо и замислено се свеждаха над тъмната спокойна дълбочина. Йохим се промъкна между храсталака до поточето, постоя около една минута и някак изведнаж се убеди, че тъкмо тук ще намери това, което му трябва. Бръчките на челото му изчезнаха. Той извади от ботуша си завързаната на ремъче чекийка и като обгърна с внимателен поглед замислено шепнещите храсти на върбалака, решително се приближи до едно тънко, право стъбло, което се полюляваше над подровения бряг. Кой знае защо, той го почука с пръст, погледа с удоволствие как пъргаво се залюля във въздуха, послуша се в шепота на листата му и кимна с глава.

— Тъкмо това ми трябваше — измърмори Йохим с удоволствие и хвърли в рекичката всички отрязани по-рано пръчки.

Стана свирка за чудо и приказ. Като изсуши върбовото клонче, той обгори сърцевината му с нажежен тел, прогори шест кръгли дупки, изрязва накриво седма и плътно запуши единия му край с дървена запушалка, като остави в нея полегата тесничка цепнатина. Цяла седмица след това свирката вися на връвчица, пече я слънце и я духа свирещият вятър. После той грижливо я изстърга с нож, изгладя я със стъкло и я излъска с късче грубо сукно. Върхът ѝ беше кръгъл, от средата започваха гладки, сякаш полирани ръбести стени, върху които той обгори с извити късчета желязо разни сложни шарки. Като я изпробва с няколко бързи, мелодично леещи се гами, той развълнувано кимна с глава, покашля се и бързо я скри на затулено местенце край

легло си. Не искаше да направи първия си музикален опит сред дневната суетня. Затова пък същата вечер от конюшната започнаха да се леят нежни, меланхолични, мелодични и трептящи трели. Йохим беше много доволен от свирката си. Струваше му се, че тя е част от самия него; звуците, които издаваше, се лееха като че от собственото му стоплено и разнежено сърце и всеки оттенък на чувството му, на скръбта му веднага потрепваше в чудната свирка, тихо се откъсваше от нея и звучно се носеше след другите във внимателно заслушаната вечер.

V

Сега Йохим беше влюбен в своята свирка и празнуваше с нея медения си месец. Денем старателно изпълняваше работата си като коняр, водеше конете на водопой, впрягаше ги, излизаше с пани или с Максим. Понякога, когато поглеждаше към съседното село, където живееше жестоката Мария, мъката отново започваше да гложди сърцето му. Но с настъпването на вечерта той забравяше всичко на света и дори образът на момичето с черните вежди като че ли се забулваше в мъгла. Този образ губеше острата си определеност, очертаваше се пред него на някакъв неясен фон, и то само за да придаде замислено-тъжен характер на напевите на чудната свирка.

В такъв музикален екстаз, изливайки цялата си душа в трептящи мелодии, лежеше Йохим в конюшната и тази вечер. Музикантът успя да забрави съвсем не само жестоката хубавица, но дори загуби представа за собственото си съществуване, когато изведнъж трепна и се повдигна на леглото си. На най-патетичното място той почувствува, че нечия малка ръка бързо опипа с леките си пръсти лицето му, плъзна се по ръцете му и след това започна някак бързо да опипва свирката. Заедно с това той долови до себе си нечие бързо, развълнувано и пресечено дишане.

— Махни се от мене, нечиста сила! — произнесе той обичайното заклинание и в желанието си да узнае дали няма работа с дявола, веднага попита: — Дявол ли си или дух?

Но още същия миг през отворената врата на конюшната се плъзна лунен лъч и Йохим видя, че греша. До леглото му стоеше слепият панич и жадно протягаше към него ръчичките си.

След един час майката пожела да види заспалия Петрус, но не го намери в леглото. Отначало тя се изплаши, но скоро майчиният инстинкт ѝ подсказа къде да търси изчезналото момче. Йохим много се смути, когато спря да си почине и неочаквано видя на вратата на конюшната милостивата пани. Изглежда, от няколко минути вече тя стоеше на това място, слушаше свиренето му и гледаше момчето си,

което, завито в полушубката на Йохим, седеше на леглото и все още жадно се вслушваше в пресекналата песен.

VI

Оттогава всяка вечер момчето дохождаше при Йохим в конюшната. Дори и през ум не му минаваше да моли Йохим да му изсвири нещо денем. Сякаш според него беше невъзможно сред дневния шум и движение да се свирят тези тихи мелодии. Но щом вечерта се спуснеше на земята, Петрус изпитваше трескаво нетърпение. Вечерният чай и вечерята му служеха само като указание, че желаната минута е близка и майка му, на която някак инстинктивно не се харесваха тези музикални сеанси, все пак не можеше да забрани на своя любимец да тича при свирача и да седи при него в конюшната около два часа, преди да заспи. Тези часове сега станаха за момчето най-щастливото време и майката със силна ревност виждаше, че детето е под вечерните впечатления дори и на следния ден, че и на милувките ѝ то не отговаря с предишната всеотдайност, че притиснало се в прегръдките ѝ, със замислен вид си спомня снощната песен на Йохим.

Тогава тя си спомни, че преди няколко години, когато учеше в киевския пансион на пани Радецка, между другите „приятни изкуства“ бе изучавала и музика. Наистина този спомен не беше особено приятен, защото беше свързан с представата за учителката ѝ, старата мома германката Клапс, много слаба, много прозаична и главното — много строга. Тази извънредно злъчна мома, която много изкусно „пречупваше“ пръстите на своите ученички, за да им придаде необходимата гъвкавост, заедно с това със забележителен успех убиваше у възпитаничките си всякакви признаци на чувство за музикална поезия. Това боязливо чувство не можеше да понася дори самото присъствие на момата Клапс, да не говорим за педагогическите ѝ методи. Затова, като излезе от пансиона и дори след омъжването си, Ана Михайловна дори не помисли да възобновява музикалните си упражнения. Но сега, като слушаше свирача украинец, тя чувствуваше, че едновременно с ревността към него в душата ѝ постепенно се пробужда чувството за живата мелодия, а образът на германката мома бледнее. Резултатът от това бе, че пани Попелска помоли мъжа си да ѝ докара от града пиано.

— Както искаш, гълъбчето ми — отговори образцовият съпруг.
— Ти, струва ми се, не особено обичаше музиката.

Още същия ден писаха в града, но докато купят и докарат инструмента от града в село, сигурно щяха да минат поне две-три седмици.

А през това време от конюшната всяка вечер звучаха мелодичните призови и момчето се втурваше там, без дори вече да иска позволение от майка си.

Специфичната миризма на конюшната се смесваше с аромата на сено и с острата миризма на щавени ремъци. Конете тихо дъвчеха, като шумоляха със снопчетата сено, които издърпваха през решетката; когато свирачът спираше да си почине, в конюшната ясно се дочуваше шепотът на зелените буки от градината. Петрик седеше прехласнат и слушаше.

Той никога не прекъсваше музиканта и само когато той сам спираше и минаваха две-три минути в мълчание, нямото очарование на момчето се сменяше с някаква особена страст. То протягаше ръце към свирката, вземаше я с трепетни ръце и я допираше до устните си. Тъй като момчето дишаше развълнувано, първите му звуци излизаха някак треперливи и тихи. Но по-късно то полека-лека започна да овладява простия инструмент. Йохим наместваше пръстите му върху дупките и макар че малката ръчичка едва можеше да покрие тези дупки, все пак то скоро свикна със звуците на гамата. При това всяка нота като че имаше за него своя особена физиономия, свой индивидуален характер; момчето дори знаеше вече в коя дупка живее всеки тон, откъде трябва да бъде пуснат и понякога, когато Йохим тихо опитваше някой прост мотив, пръстите на момчето също започваха да мърдат. То съвсем ясно си представяше последователните тонове, разположени по техните обикновени места.

VII

Най-сетне, точно след три седмици, докараха пианото от града. Петя стоеше навън и внимателно слушаше как тичащите нагоре-надолу работници се готвеха да внесат в стаята докараната „музика“. Тя навярно беше много тежка, защото, когато започнаха да я вдигат, каруцата скърцаше, а хората пъшкаха и дишаха дълбоко. Ето те тръгнаха с равномерни, тежки крачки и при всяка крачка над главите им нещо странно бучеше, ръмжеше и подрънкваше. Когато поставиха чудноватата музика на пода в гостната, тя пак се обади с глухо бучене, като че ли силно разгневена заплашваше някого.

Всичко това почти плашеше момчето и не го предразполагаше към новия неодушевен, но сърдит гост. То отиде в градината и не чу как поставиха инструмента на крака, как пристигналият от града акордьор го завинтва с ключ, изпробва клавишите и настройва телените струни. Едва когато всичко бе свършено, майката заповяда да повикат Петя в стаята.

Сега, след като се бе въоръжила с виенски инструмент от най-добър майстор, Ана Михайловна предварително тържествуваше от победата си над простата селска свирка. Тя бе уверена, че сега нейният Петя ще забрави конюшнията и свирача и ще получава всичките си радости от нея. Погледна със засмени очи плахо влязлото заедно с Максим момче и Йохим, който поиска позволение да послуша чуждестранната музика и сега стоеше до вратата, стеснително навел очи, върху които падаше кичур коса. Когато вуйчо Максим и Петя седнаха на кушетката, тя изведнъж удари по клавишите на пианото.

Свиреше една пиеса, която в пансиона на пани Радецка и под ръководството на госпожица Клапс бе научила до съвършенство. Това бе нещо особено шумно, но доста сложно, което изискваше голяма гъвкавост на пръстите; на изпита пред публика Ана Михайловна пожъна с тази пиеса обилни похвали и за себе си, и особено за учителката си. Никой не можеше да каже със сигурност, но мнозина се досещаха, че мълчаливият пан Попелски беше пленен от пани Яценко тъкмо през този кратък четвърт час, когато тя изпълняваше мъчната

пиеса. Сега младата жена я свиреше, като съзнателно се стремеше да спечели друга победа: тя желаше да привърже по-силно към себе си малкото сърце на сина си, увлечен от украинската свирка.

Но този път нейните очаквания бяха измамени: виенският инструмент се оказа слаб да се бори с късчето украинска върба. Наистина виенското пиано имаше мощни средства: беше от скъпо дърво, имаше прекрасни струни, беше отлично изработено от виенски майстор, имаше богат и обширен регистър. Затова пък и украинската свирка имаше съюзници — тя си бе у дома, сред родната украинска природа.

Преди Йохим да я отреже с ножа си и да изгори сърцевината ѝ с нажежен тел, тя се бе люляла тук, над познатата на момчето родна рекичка, милвало я бе украинското слънце, което сгръваше и него, и същият украински вятър го бе лъхал, докато набитото око на украинеца свирач го забележа над подровения бряг. И сега за чуждия пришелец бе трудно да се бори с простата местна свирка, защото тя се бе явила на сляпото момче в тихия час на заспиването, сред тайнственото вечерно шумолене, под шепота на заспиващите буки, под акомпанимента на цялата родна украинска природа.

Пък и пани Попелска беше далеч от Йохим. Наистина — тънките ѝ пръсти бяха и по-бързи, и по-гъвкави; мелодията, която тя свиреше, беше по-сложна и по-богата и много труд беше положила госпожица Клапс, за да научи ученичката си да владее мъчния инструмент. Затова пък Йохим имаше непосредствено музикално чувство, той обичаше и скърбеше и с любовта си, и с мъката си се обръщаше към родната природа. На тези прости напеви го бе учила тази природа, шумът на нейните гори, тихият шепот на степната трева, замислената родна, старинна песен, която той бе слушал още над детската си люлка.

Да, трудно беше на виенския инструмент да победи украинската свирка. Не мина и една минута и вуйчо Максим изведнъж започна рязко да тропаше с патерицата по пода. Когато Ана Михайловна се обърна, тя видя върху побледнялото лице на Петрик същия израз, с който момчето лежеше на тревата през паметния за нея ден на първата пролетна разходка.

Йохим погледна съчувствено момчето, след това хвърли пренебрежителен поглед към немската музика и се отдалечи, като тропаше по пода на гостната с грубите си чизми.

VIII

Този неуспех струваше на бедната майка много сълзи — сълзи и срам. Тя, милостивата пани Попелска, която бе слушала гръм от ръкопляскания на „отбрана публика“, да се признае така жестоко поразена, и то от кого? От простия коняр Йохим с неговата глупава пищялка! Когато си спомняше изпълнения с пренебрежение поглед на украинеца след несполучливия ѝ концерт, лицето ѝ пламваше от яд и тя искрено мразеше „противния ратай“.

И все пак всяка вечер, когато момчето ѝ изтичваше в конюшнията, тя отваряше прозореца, облягаше се на него и жадно се вслушваше. Отначало тя слушаше с чувство на гневно пренебрежение, като гледаше само да долови смешните страни на това „глупаво чуруликане“, но малко по малко — и тя самата не си даваше сметка как можа да стане това — глупавото чуруликане започна да завладява вниманието ѝ и тя вече жадно се вслушваше в меланхоличните, тъжни напеви. Когато се опомни, тя си зададе въпроса в какво се крие тяхната привлекателност, тяхната чаровна тайна и малко по малко тези сини вечери, неопределените вечерни сенки и удивителната хармония на песента с природата разрешиха този въпрос.

„Да — мислеше си тя, победена и завладяна на свой ред, — тук има нещо съвсем особено, истинско чувство... омагьосваща поезия, която не може да се научи по ноти.“

И това беше истина. Тайната на тази поезия се криеше в чудната връзка между отдавна умрялото минало и вечно живата, и вечно говорещата на човешкото сърце природа, свидетелка на това минало. А той, грубият мужик с намазани ботуши и с мазолести ръце, носеше в себе си тази хармония, това живо чувство за природата.

И тя съзнаваше, че гордата пани се смирява в нея пред коняря-ратай. Тя забравяше грубата му дреха и миризмата на катран и докато песента тихо се лееше, тя си спомняше добродушното лице с кротки сиви очи и стеснително хумористична усмивка под дългите мустаци. От време на време лицето на младата жена отново пламваше от гняв:

тя чувствуваше, че в борбата за вниманието на детето си е застанала на една дъска, на равна нога с този мужик, и той, ратаят, я бе победил.

А дърветата в градината шепнеха над главата ѝ, нощта сияеше с хиляди светлини по синьото небе и се разстилаше по земята със синкав мрак и заедно с това душата на младата жена се изпълваше с мъчителна тъга от Йохимовите песни. Тя все повече се смиряваше и все повече се учеше да проумее простата тайна на непосредствената, чиста и непринудена поезия.

IX

Да, мужикът Йохим има истинско, живо чувство! А тя? Нима тя няма нито капка такова чувство? А защо е тази жар в гърдите и защо така тревожно тупти сърцето и очите ѝ неволно се насълзяват?

Нима това не е чувство, не е горещо чувство на обич към нейното нещастно, сляпо дете, което бяга от нея при Йохим и на което тя не умее да даде същата жива наслада?

Тя си спомни болезнения израз, който нейното свирене извика на лицето на момчето, и горещи сълзи се лееха от очите ѝ, а понякога с мъка задържаше риданията, които напиреха към гърлото ѝ и бяха готови да се изтръгнат.

Бедната майка! Слепотата на детето ѝ стана и неин вечен, неизлечим недъг. Той се прояви и в болезнено прекалената нежност, и в това всецяло погълнало я чувство, което свързваше чрез хиляди невидими струни наболялото ѝ сърце с всяка проява на детското страдание. Ето защо онова, което у друга би извикало само досада — това странно съперничество с украинеца свирач, — стана за нея източник на най-силни, прекалено мъчителни страдания.

Така минаваше времето, без да ѝ донесе облекчение, но затова пък не без полза: тя започна да открива в себе си същото живо чувство за мелодия и поезия, с което така я бе очаровало свиренето на украинеца. Тогава у нея се пробуди и надеждата. Под влиянието на внезапни приливи на самоувереност тя няколко пъти се приближаваше до своя инструмент и отваряше капака с намерение да заглуши с мелодичните удари на клавишите тихата свирка. Но всеки път чувство на нерешителност и на свенлив страх я възпираше. Тя си спомняше лицето на страдащото момче и пренебрежителния поглед на украинеца и в тъмнината страните ѝ пламваха от срам и тя само прекарваше ръка над клавиатурата с боязливо желание...

Все пак от ден на ден у нея все повече се засилваше някакво вътрешно съзнание, че има сили и като избираше момент, когато привечер момчето играеше в далечната алея или отиваше на разходка, сядаше на пианото. Тя не остана особено доволна от първите си опити;

ръцете ѝ не се подчиняваха на вътрешното чувство, отначало звуците на инструмента изглеждаха чужди на завладялото я настроение. Но постепенно това настроение преливаше в тях по-пълно и по-леко; уроците на украинеца не отидоха напразно, а горещата майчина обич и тънкото разбиране тъкмо на това, което така силно завладяваше сърцето на детето, ѝ дадоха възможност да усвои толкова бързо тези уроци. Сега под ръцете ѝ излизаха вече не гръмливи, сложни пиеси, а тиха песен, тъжната украинска думка^[2] звучеше и плачеше в тъмните стаи, като разнежваше майчиното сърце.

Най-сетне тя доби достатъчно смелост, за да излезе на открита борба, и ето че вечер между господарската къща и Йохимовата конюшня започна странно състезание. От засенчената барака с надвиснала сламена стряха тихо излитаха мелодичните трели на свирката, а насреща им от отворените прозорци на господарската къща, която, осветена от лунната светлина, блестеше през листата на буките, се носеха напевните пълнозвучни акорди на пианото.

Отначало нито момчето, нито Йохим искаха да обърнат внимание на сложната музика в къщата, към която имаха предубеждение. Момчето дори мръщеше вежди и нетърпеливо подканяше Йохим, когато той спираше:

— Хайде! Свири де, свири!

Но не минаха и три дни и тези паузи започнаха да стават все по-чести и по-чести. Йохим постоянно оставяше свирката и започваше да се вслушва с все по-голям интерес, а през време на тези паузи момчето също се вслушваше и забравяше да подканва приятеля си. Най-сетне Йохим произнесе със замислен вид:

— Бре, че е хубаво... Я виж каква била работата...

И след това със същия замислено-разсеян вид на човек, който се ослушва в нещо, взе момчето на ръце и тръгна през градината към отворения прозорец на гостната. Той мислеше, че милостивата пани свири за свое удоволствие и не им обръща внимание. Но в интервалите Ана Михайловна чу как съперницата свирка замлъкна, виждаше победата си и сърцето ѝ туптеше от радост.

Заедно с това гневът ѝ към Йохим окончателно се уталожил. Тя беше щастлива и съзнаваше, че това щастие дължи на него: той я научил как да привлече отново към себе си детето и ако сега детето получи от

нея цели съкровища от нови впечатления, за това и двамата трябва да благодарят на него — на мужика свирач, на техния общ учител.

Х

Ледът бе счупен. На другия ден момчето с плахо любопитство влезе в гостната, в която не беше влизало, откак в нея се бе настанил странният градски гост, който му се стори такъв сърдит и креслив. Сега снощните песни на този гост подкупиха слуха на момчето и промениха отношението му към инструмента. С последни следи от предишната плахост то се приближи до мястото, където стоеше пианото, спря се на известно разстояние и се ослуша. В гостната нямаше никой. Майката седеше с ръкоделието си в другата стая на дивана и притаила дъх, го гледаше, като се любуваше на всяко негово движение, на всяка промяна в израза на нервното лице на детето.

Момчето протегна отдалеч ръце, докосна полираната повърхност на инструмента и веднага плахо се отдръпна. След като повтори два-три пъти този опит, то се приближи още повече и започна внимателно да изследва инструмента, навеждайки се до земята, за да опипа краката, и го избикаляше покрай свободните страни. Най-последно ръката му попадна на гладките клавиши.

Тих звук на струна несигурно трепна във въздуха. Момчето дълго се вслушва в изчезналите вече за слуха на майката трептения и тогава с израз на пълно внимание докосна друг клавиш. След това, прекарвайки ръка по цялата клавиатура, то стигна до нота от горния регистър. На всеки тон момчето даваше достатъчно време и те един след друг се люлееха, трептяха и замираха във въздуха. Лицето на сляпото момче освен напрегнато внимание изразяваше и удоволствие; очевидно то се любуваше на всеки отделен тон и вече в това изострено внимание към елементарните звуци, съставни части на бъдеща мелодия, се проявяваше дарбата на артист.

Но заедно с това сляпото момче, изглежда, придаваше още някакви особени свойства на всеки звук: когато изпод ръката му изхвъркваше весела и ярка нота от високия регистър, то повдигаше оживеното си лице, сякаш изпращаше нагоре тази звънка хвърката нота. Обратно, при ниското, едва чуто и глухо трептене на баса то навеждаше ухо: струваше му се, че този тежък тон трябва непременно

да се отърколи ниско над земята, като се пръсне по пода и се изгуби в далечните кътчета.

XI

Към всички тези музикални експерименти вуйчо Максим се отнасяше само търпимо. Колкото и странно да е, но така явно проявилите се наклонности на момчето пораждаха у инвалида двойствено чувство. От една страна, страстното влечение към музиката несъмнено показваше, че момчето има музикални способности и по такъв начин определяше до известна степен какво бъдеще е възможно за него. От друга страна, към това съзнание в сърцето на стария войник се прибавяше и неопределено чувство на разочарование.

„Разбира се — разсъждаваше Максим, — и музиката е велика сила, която дава възможност да се владеят сърцата на публиката. Той, слепият, ще събира стотици натруфени контета и дами, ще им свири разни там... валсове и ноктюрни (да си признаем, музикалните познания на Максим не отиваха по-далеч от тези «валсове» и «ноктюрни»), а те ще си бършат сълзите с кърпички. Ех, дявол да го вземе, не това ми се искаше, но какво да се прави! Момчето е сляпо, нека пък постигне в живота това, което може. Но все пак не беше ли по-добре да е песен. Песента говори не само на неопределено разнежващия се слух. Тя дава образи, буди мисли в главата и смелост в сърцето.“

— Ей, Йохим — каза той една вечер, влизайки след момчето в конюшната. — Я остави поне веднаж пищялката си! Тя е добра за момчетата от улицата или за някое овчарче на полето, а ти все пак си възрастен мъж, макар че тази глупава Мария те направи истинско теле. Тю, дори ме е срам за тебе, вярно ти казвам! Момичето ти обърна гръб и ти се разкисна. Свириш като пъдпъдък в кафез!

Йохим слушаше това дълго нравоучение на ядосания пан и се подсмиваше в тъмнината над неговия безпричинен гняв. Само това, дете спомена за момчетата и за овчарчето, го пообиди.

— Не говорете така, пане — каза той. — Такава свирка няма да намерите нито у един овчар в Украйна, камо ли у овчарче... Онези са все пискуни, а тази... слушайте само.

Той затули с пръсти всички дупки на свирката и взе два тона в октава, като се любуваше на пълния звук. Максим плю.

— Тю, боже, прости ми! Съвсем е оглупял момъкът! Какво ме интересува твоята свирка? Те всички са еднакви — и свирките, и жените заедно с твоята Мария. Я по-добре ни изпей някоя песен, ако можеш — хубава стара песен.

Максим Яценко, също украинец, се държеше просто с мъжиците и слугите. Той често викаше и се караше, но някак си без да обижда и затова към него слугите се отнасяха почитателно, но свободно.

— Защо да не мога? — отговори Йохим на предложението на пана. — Някога и аз пеех не по-лошо от хората. Само че може би и нашата мъжишка песен няма да ви допадне, пане? — уязви той леко събеседника си.

— Хайде, не дрънкай глупости! — каза Максим. — Хубавата песен не може да се сравнява със свирката, стига човек да умее да пее както трябва. Петрус, хайде да послушаме Йохимовата песен. Само че ще я разбереш ли, момчето ми?

— А песента холопска^[3] ли ще бъде? — попита момчето. — Аз разбирам холопски.

Максим въздъхна. Той бе романтик и някога бе мечтал за нова Сеч^[4].

— Ех, момченцето ми! Това не са холопски песни... Това са песни на силен, свободен народ. Дедите на майка ти са ги пели в степите край Днепър, по Дунава и по Черно море... Да, ти ще разбереш някога, а сега — прибави той замислено — аз се страхувам от друго...

Наистина Максим се страхуваше, че то няма да разбере друго нещо. Той мислеше, че ярките образи на песенния епос изискват непременно зрителни представи, за да говорят на сърцето. Той се боеше, че тъмната глава на детето не ще може да усвои картинния език на народната поезия. Той беше забравил, че повечето древни певци — украинските кобзари и бандуристи — са били слепи. Наистина тежката съдба, недъгът често пъти са ги карали да вземат в ръка лирата или бандурата, за да просят милостиня. Но все пак не всички са били само просяци и улични певци с дрезгави гласове и не всички са ослепели на стари години. Слепотата забулва видимия свят с тъмна завеса, която, разбира се, обгръща мозъка и затруднява и потиска работата му, но все

пак от наследени представи и от впечатления, получавани по други пътища, мозъкът създава в тъмнината свой собствен свят, тъжен, печален и мрачен, но не лишен от своеобразна, смътна поезия.

XII

Максим и момчето седнаха на сеното, а Йохим се излегна на своя миндер (тази поза най-много отговаряше на артистичното му настроение), помисли малко и запя. Случайно ли или по инстинкт изборът му излезе твърде сполучлив. Той се спря на една историческа картина:

Ой, там на горі тай женці жнуть...

В паметта на всеки, който е слушал тази прекрасна народна песен, изпълнена както трябва, навярно се е врязал старинният ѝ мотив, висок и провлечен, сякаш проникнат от тъгата на историческия спомен. В нея няма събития, кървави битки и подвизи. Това не е и прощаване на казак с любимата, не е смел набег, не е експедиция с лодки по синьото море и по Дунава. Това е само мимолетна картина, изплувала за миг в спомените на украинеца като смътна мечта, като откъс от сън за историческото минало. Сред сегашното сиво всекидневие във въображението му изведнаж изпъква тази картина, смътна и мъглива, пропита с онази особена тъга, която лъха от изчезналото вече добро старо време. Изчезнало, но не безследно! За него още говорят високите надгробни могили, където лежат казашки кости, където в полунощ припламват светлини и откъдето нощем се чуват тежки стенания. За него говори и народното предание, и все повече и повече заглъхващата народна песен:

*Ой, там на горі тай женці жнуть,
А по-під горою, по-під зеленою
Козаки ідуть!...
Козаки ідуть!...*

На зеления хълм жътвари жънат. А под хълма, долу, върви казашка войска.

Максим Яценко се вслушва в тъжния напев. Във въображението му, породено от прекрасния мотив, който чудно се сливаше със съдържанието на песента, изплува тази картина, сякаш осветена от меланхоличния отблясък на залеза. Из мирните поля, на хълма, безмълвно наведени над нивите, се мяркат фигурите на жътварите. А долу безшумно минават един след друг отреди и се сливат с вечерните сенки в долината.

*По переду Дорошенко
Веде свое вїйско, вїйско запорожське,
Хорошенько.*

И провлечената мелодия на песента за миналото се люшка, звучи и заглъхва във въздуха, за да прозвучи отново и да извика от полумрака все нови и нови фигури.

XIII

Момчето слушаше с мрачно и тъжно лице. Когато певецът пееше за хълма, на който жънат жътварите, въображението веднага пренасяше Петрус на височината, при познатата му скала. Той я познаваше, защото в подножието ѝ тихо се плиска о камъните рекичката. Той също знае вече какво е жътвари и чува звъntenето на сърповете и шумоленето на падащите класове.

А когато песента разказваше какво става под хълма, въображението на слепия слушател веднага го пренасяше от върха в долината...

Звънът на сърповете млъкна, но момчето знае, че жътварите са там, на хълма, че те са останали, но не се чуват, защото са високо, също толкова високо, както боровете, чието шумолене то слушаше, когато стоеше под скалата. А долу, край реката, отеква честият, равномерен тропот на конски копита... Те са много, това се долавя от неясния тътен в тъмнината под хълма. „Казаци вървят.“

То знае също какво значи казак. Всички наричат „стария казак“ стареца Хведко, който се отбива от време на време в имението. Неведнъж е вземал той Петрус на колене, милвал е косата му с треперещата си ръка. А когато момчето както обикновено опипваше лицето му, то усещаше с чувствителните си пръсти дълбоките бръчки, големите, увиснали надолу мустаци, хлътналите страни и по тях старческите сълзи. Когато слушаше провлечените звуци на песента, момчето си представяше точно такива казаци там долу под хълма. Те са яхнали конете и са също като Хведко — мустакати, прегърбени, стари. Безшумно се движат в тъмнината сякаш безформени сенки и също като Хведко плачат за нещо, може би от това, че и над хълма, и над долината се носят тези печални, провлечени стонове на Йохимовата песен — песен за лекомисления казак, който разменил младата си жена срещу походна лула и бойни несгоди.

За Максим беше достатъчен един поглед, за да разбере, че чувствителната натура на момчето е способна да се откликне, въпреки слепотата, на поетичните образи в песента.

[1] Пика — по украински иронично название за лице, физиономия — Б.а. ↑

[2] Думка — (на украински) народна песен. — Б.пр. ↑

[3] Холоп — слуга, ратай, крепостник. — Б.пр. ↑

[4] Сеч — казашка организация в Украина през 16–18 век. — Б.пр. ↑

ΤΡΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

I

Благодарение на режима, който бе въведен по план на Максим навсякъде, където беше възможно, сляпото момче бе оставено на собствените си усилия и това даде много добри резултати. В къщи не изглеждаше съвсем безпомощно, ходеше навред много уверено, само подреждаше стаята си, държеше в известен ред играчките и нещата си. Освен това Максим обръщаше внимание на физическите упражнения, доколкото те бяха достъпни за сляпото момче: то правеше особен вид гимнастика, а на шестата година Максим подари на племенника си малко и кротко конче. Отначало майката не можеше да си представи, че сляпото ѝ дете ще може да язди кон и тя наричаше идеята на брат си истинско безумие. Но инвалидът употреби цялото си влияние и след два-три месеца детето весело препускаше до Йохим, който командуваше само на завоите.

По такъв начин слепотата не попречи на правилното му физическо развитие и влиянието ѝ върху нравствения облик на детето бе отслабено, доколкото бе възможно. За възрастта си то беше високо и стройно; лицето му беше бледичко, чертите тънки и изразителни. Черните коси още повече подчертаваха белотата на лицето му, а големите, тъмни, малко подвижни очи му придаваха особен израз, който някак си изведнаж приковаваше вниманието. Леката бръчка над веждите, навикът да издава главата си малко напред и изразът на тъга, който от време на време минаваше като някакъв облак по хубавото му лице — това беше всичко, по което проличаваше във външността му слепотата. Там, където мястото му беше познато, движенията му бяха сигурни, но все пак се забелязваше, че природната му живост е потисната и понякога се проявява с доста резки нервни избухвания.

II

Сега слуховите впечатления окончателно бяха надделели в живота на сляпото момче, звуковите форми станаха главни форми на мисълта му, център на умствената му работа. То запомняше песните, като се вслушваше в техните чаровни мотиви, запознаваше се със съдържанието им, оцветявайки го с тъгата, веселостта или сериозността на мелодията. То още по-внимателно се вслушваше в гласовете на околната природа и като сливаше неясните си усещания с привичните родни мотиви, понякога умееше да ги обобщи в свободна импровизация, в която трудно можеше да се различи къде завършва народният, познат на ухото мотив и къде започва личното творчество. Дори то самото не можеше да отдели в песните си тези два елемента: така пълно се бяха слели в него. Майка му го учеше да свири на пиано и момчето бързо заучаваше всичко, което тя му предаваше, но обичаше и Йохимовата свирка. Пианото беше по-богато, по-звучно и по-пълно, но стоеше в стаята, а свирката можеше да се носи и на полето и нейните трели така пълно се сливаха с тихите въздишки на степта, че понякога Петрус сам не можеше да разбере — вятърът ли навява отдалеч неясни мисли, или той сам ги извлича от своята свирка.

Това увлечение по музиката стана център на умственото му развитие; то запълваше и разнообразяваше съществуването му. Максим го използваше, за да запознава момчето с историята на неговата страна, и тя цялата мина пред въображението на сляпото момче, изплетена от звуци. Заинтересовано от песента, то се запознаваше с нейните герои, със съдбата им, със съдбата на своята родина. Оттук се появи интерес към литературата и на деветата година Максим пристъпи към първите уроци. Умелите уроци на Максим (който трябваше да изучи за тази цел специалните начини за обучаване на слепи) много се харесаха на момчето. Те внасяха в настроението му нов елемент — определеност и яснота, които уравновесяваха смътните музикални усещания.

По такъв начин денят на момчето беше запълнен и то не можеше да се оплаче, че получава оскъдни впечатления. Изглеждаше, че то

живее пълнокръвен живот, доколкото това е възможно за едно дете. Изглеждаше също така, че то не съзнава слепотата си. А при това някаква особена, недетска тъга все пак се долавяше в характера му. Максим приписваше това на липсата на детско общество и се мъчеше да запълни тази липса.

Селските момчета, които канеха в имението, се стесняваха и не можеха да се отпуснат. Освен непривичната обстановка не малко ги смущаваше и слепотата на панича. Те боязливо го поглеждаха и струпани накуп, мълчаха или плахо си шепнеха. А когато оставяха децата сами в градината или на полето, те се отпускаха и започваха да играят, но сляпото момче някак си оставаше настрана и тъжно се вслушваше във веселата врява на другарите си.

Понякога Йохим събираше децата накуп около себе си и започваше да им разказва весели истории и приказки. Селските деца, които отлично познаваха и глупавичкия украински дявол, и хитрите вещици, попълваха тези разкази от собствения си запас и изобщо тези разговори минаваха много оживено. Сляпото момче ги слушаше с голямо внимание и интерес, но рядко се смееше. Очевидно хуморът на живата реч беше за него до голяма степен недостъпен и това беше много естествено — момчето не можеше да види нито лукавите искрици в очите на разказвача, нито смеещите се бръчки, нито мърдането на дългите мустаци.

III

Приблизително по това време в малкото съседно имение беше дошъл нов посесор^[1]. На мястото на предишния заядлив съсед, който бе подал тъжба дори против мълчаливия пан Попелски заради някаква изпасана ливада, сега в близкото имение се засели старият Яскулски с жена си. Макар че двамата съпрузи заедно имаха не по-малко от сто години, те се бяха оженили сравнително неотдавна, тъй като пан Якуб дълго време не можеше да събере необходимата за аренда сума и затова скиташе като иконом по чуждите къщи, а пани Агнешка в очакване на щастливата минута живееше като почетна компаньонка у графиня Потоцка. Когато най-сетне настъпи щастливата минута и младоженците застанаха ръка за ръка в католическата черква, половината косми в мустаците и перчема на напетия младоженец бяха съвсем побелели, а руменото свенливо лице на булката също бе обкръжено със сребристи къдрици.

Но това обстоятелство не попречи на съпружеското им щастие и плод на тази късна любов беше единствената им дъщеря, почти връстница на сляпото момче. Свили на стари години свое гнездо, в което макар и условно можеха да се смятат пълни господари, старите хора заживяха в него тихо и скромно, като че тази тишина и това уединение им беше награда за неспокойния и тежък живот „по чужди хора“. Първата им аренда излезе не съвсем сполучлива и сега те поограничиха работата. Но и на новото място веднага се наредиха посвоему. В ъгъла, при иконостаса, обвит с бръшлян, Яскулска заедно с върбата и громницата^[2] пазеше някакви торбички с треви и корени, с които лекуваше мъжа си и идващите при нея селянки и mužiци. Тези треви изпълваха цялата къща с особено специфично благоухание, което всеки посетител свързваше неразделно със спомена за тази чиста малка къщица, за нейната тишина и ред и за двамата стари хора, които живееха в нея някакъв необикновен в наше време тих живот.

При тези стари хора растеше единствената им дъщеря, малко момиче с дълга руса плитка и сини очи, което още при самото запознаване учудваше всички с някаква особена солидност, лъхаща от

цялата му фигура. Като че ли спокойствието на късната любов на родителите се бе отразила върху характера на дъщерята с тази недетска разсъдливост, с плавното спокойствие на движенията, със замислеността и дълбочината на сините ѝ очи. Тя никога не странеше от чужди хора, не избягваше да се запознава с децата и участвуваше в техните игри. Но правеше всичко това с такава искрена снизходителност, сякаш лично за нея това съвсем не беше необходимо. Наистина тя напълно се задоволяваше със собственото си общество, разхождаше се, береше цветя, приказваше с куклата си и всичко това с такава важност, че понякога на човек му се струваше, че вижда пред себе си не дете, а мъничка възрастна жена.

IV

Веднаж Петрик беше сам на хълмчето над реката. Слънцето залязваше, наоколо беше тихо, само мученето на стадото, което се връщаше в селото, се чуваше, смекчено от разстоянието. Момчето току-що бе престанало да свири и се бе проснало на тревата, отдавайки се на полусънната нега на лятната вечер. То се унесе за минута, когато изведнаж нечии леки стъпки го сепнаха. Момчето недоволно се привдигна на лакът и се ослуша. Стъпките спряха в подножието на хълмчето. Тези стъпки не му бяха познати.

— Момченце! — чу то изведнъж детски глас. — Не знаеш ли кой свиреше тук преди малко?

Сляпото момче не обичаше да нарушават самотата му. Затова то отговори на въпроса не особено любезно:

— Аз свирех...

В отговор на това съобщение последва леко учудено възклицание и веднага гласът на момиченцето добави с тон на простодушно одобрение:

— Колко хубаво!

Сляпото момче не отговори.

— А защо не си отивате? — попита след това то, като чуваше, че неканената събеседница продължава да стои на мястото си.

— Че защо ме пъдиш? — попита момиченцето с чистия си и простодушно учуден глас.

Този спокоен детски глас действуваше приятно на слуха на сляпото момче; все пак то отговори с предишния тон:

— Не обичам, когато идват при мене...

Момиченцето се засмя.

— Бре!... Я го вижте! Да не би цялата земя да е твоя и ти можеш да забраниш на някого да ходи по земята?

— Мама заповяда на всички да не идват тук при мен.

— Майка ти ли? — запита замислено момиченцето. — А моята майка ми позволи да ходя край реката...

Момчето, малко разглезено от общата отстъпчивост, не бе свикнало на такива упорити възражения. Като изблик на гняв по лицето му пробягаха нервни тръпки; то се привдигна и заговори бързо и възбудено:

— Вървете си, вървете си, вървете си!...

Не се знае как щеше да завърши тази сцена, но в това време от имението се чу гласът на Йохим, който викаше момчето на чай. То бързо се спусна от хълмчето.

— Ах, какво лошо момче! — дочу то зад себе си искрено негодуващо възклицание.

V

На другия ден, седнало на същото място, момчето си спомни вчерашното спречкване. И в този спомен сега нямаше нищо, което да го сърди. Напротив, дори му се доця пак да дойде момиченцето с приятния, спокоен глас, какъвто никога досега не бе слушало. Децата, които познаваше, викаха високо, смееха се, биеха се и плачеха, но нито едно от тях не говореше така приятно. Стана му жал, че обиди непознатата, която навярно никога вече няма да се върне.

Наистина три дни момиченцето не дойде. Но на четвъртия Петрус чу стъпките му долу, на брега на реката. То вървеше тихо; камъчетата на брега леко шумоляха под краката му и то тихо си тананикаше една полска песенчица.

— Слушайте! — извика той, когато то се изравни с него. — Пак ли сте вие?

Момчето не отговори. Камъчетата все така шумоляха под краката му. В престорено безгрижния глас, който тананикаше песента, момчето долавяше незабравената още обида.

Но като отмина няколко крачки, непознатата спря. Две-три секунди минаха в мълчание. През това време тя подреждаше букета от полски цветя, който държеше в ръце, а момчето чакаше да му отговори. В това спиране и в последвалото мълчание момчето долови оттенък на съзнателно пренебрежение.

— Нима не виждате, че съм аз? — попита най-после тя с голямо достойнство, като свърши подреждането на цветята.

Този обикновен въпрос засегна болно сърцето на сляпото момче. То не отговори нищо и само ръцете му, с които се облягаше на земята, някак конвулсивно се вкопчиха в тревата. Но разговорът вече бе започнат и момиченцето, като стоеше все на същото място и се занимаваше с букета, пак попита:

— Кой те научи да свириш толкова хубаво?

— Йохим ме научи — отговори Петрус.

— Много хубаво! А защо си такъв сърдит?

— Аз... не ви се сърдя — каза момчето тихо.

— Е, тогава и аз не ти се сърдя... Хайде да си играем заедно.

— Аз не мога да играя с вас — отговори то и наведе глава.

— Не можеш да играеш ли?... Защо?

— Така.

— Ама защо?

— Така — отговори едва чуто то и още повече наведе глава.

Никога не му се бе случвало да приказва с когото и да било за слепотата си и простодушният тон на момиченцето, което задаваше с наивна настойчивост този въпрос, отново извика у него тъпа болка.

Непознатата се изкачи на хълмчето.

— Какъв си смешен — заговори тя със снизходително съжаление, като седна до него на тревата. — Ти навярно си такъв, защото още не ме познаваш. Но ето, ще ме опознаеш и тогава ще престанеш да се страхуваш. А пък аз не се страхувам от никого.

Тя говореше това безгрижно и спокойно и момчето чу как тя хвърли в престилката си куп цветя.

— Къде набрахте цветята? — попита той.

— Там — посочи тя с глава назад.

— На ливадата ли?

— Не, там.

— Значи, в горичката. А какви са тези цветя?

— Нима не познаваш цветята? Ах, какъв си чуден... Наистина ти си много чуден...

Момчето взе едно цвете. Пръстите му бързо и леко докоснаха листата и венчето.

— Това е лютиче — каза то, — а това е теменужка.

След това то поиска по същия начин да се запознае и със събеседницата си: хвана с лявата ръка момиченцето за рамото, а с дясната започна да опипва косата му, след това клепачите и бързо прокара пръсти по лицето му, като тук-там се спираше и внимателно изучаваше непознатите черти.

Всичко това стана така неочаквано и бързо, че момиченцето, слисано от учудване, не можа да каже нито дума; то само го гледаше с широко отворени очи, в които се отразяваше чувство, близко до ужас. Едва сега то забеляза, че в лицето на новия му познат има нещо необикновено. Бледните и тънки черти бяха застинали с израз на напрегнато внимание, което някак не хармонираше с неподвижния му

поглед. Очите на момчето гледаха някъде, без всякакво отношение към онова, което то правеше, и в тях странно преливаше отблясъкът на залязващото слънце. За миг всичко това се стори на момиченцето просто като тежък кошмар.

То освободи рамото си от ръката на момчето, скочи изведнаж и заплака.

— Защо ме плашиш, лошо момче? — заговори то гневно, през сълзи. — Какво съм ти направила?... Защо?...

Момчето седеше на същото място озадачено, с ниско наведена глава и странно чувство на яд и унижение изпълни с болка сърцето му. За пръв път му се случи да изпита унижението на недъгав. За пръв път то узна, че физическия му недостатък може да внуши не само съжаление, но и страх. Разбира се, то не можеше да си даде ясна сметка за потискащото го тежко чувство, но макар неясно и смътно да съзнаваше това, то му причиняваше не по-малко страдания.

Чувство на остра болка и обида стисна гърлото му; то се хвърли на тревата и заплака. Този плач ставаше все по-силен, конвулсивни ридания разтърсваха цялото му малко тяло, още повече, че някаква вродена гордост го караше да се сдържа.

Момиченцето, което беше вече избягало от хълмчето, чу тези глухи ридания и учудено се обърна. Като видя, че новият му познат лежи по очи на земята и горчиво плаче, почувствува състрадание, тихичко се изкачи на хълмчето и се спря над плачещото момче.

— Слушай — заговори тихо то, — защо плачеш? Ти сигурно мислиш, че ще се оплача? Хайде, не плачи, няма на никого да кажа.

Съчувствените думи и ласкавият тон накараха момчето да избухне в още по-нервен плач. Тогава момиченцето клекна до него; като поседя така около половин минута, то леко докосна косата му, помилва главата му и след това, с нежната настойчивост на майка, която успокоява наказаното си дете, повдигна главата му и започна да бърше с кърпичка насълзените му очи.

— Хайде, хайде, престани де! — заговори то с тон на възрастна жена. — Аз отдавна вече не се сърдя. Виждам, че съжаляваш, задето ме изплаши...

— Аз не исках да те изплаша — отговори той, като въздъхна дълбоко, за да задуши нервните пристъпи.

— Добре, добре! Аз не се сърдя! Нали ти няма вече. — То го вдигна от земята и се помъчи да го сложи до себе си.

То се подчини. Сега момчето седеше, както и по-рано, с лице към залеза и когато момиченцето погледна отново това лице, осветено от червеникавите лъчи, то пак му се стори особено. В очите на момчето още имаше сълзи, но тези очи бяха както преди неподвижни; чертите на лицето му постоянно потрепваха от нервни спазми, но заедно с това в тях прозираше недетска, дълбока и тежка мъка.

— И все пак ти си много особен — замислено каза то със съчувствие.

— Аз не съм особен — каза момчето с жална гримаса. — Не, аз не съм особен... Аз... аз съм — сляп!

— Сля-ап? — провлечено отвърна то и гласът му трепна; сякаш тази тъжна дума, тихо произнесена от момчето, нанесе незабравим удар върху малкото му женствено сърце. — Сля-ап? — повтори то с още по-разтреперан глас и като че търсейки защита от обхваналото го непреодолимо чувство на състрадание, то изведнаж обви шията на момчето с ръце и допря лицето си до него.

Поразена от неочакваното печално откритие, мъничката жена не се задържа на висотата на своята важност и като се превърна изведнаж в огорчено и безпомощно в огорчението си дете, на свой ред горчиво и неутешимо заплака.

VI

Минаха няколко минути в мълчание.

Момиченцето престана да плаче и само от време на време още хълцаше, като се мъчеше да се овладее. То гледаше с насълзени очи как слънцето, което сякаш се въртеше в нажежената атмосфера на залеза, потъва зад тъмната черта на хоризонта. Блесна още веднаж златният край на огненото кълбо, след това пръснаха две-три горящи искри и тъмните очертания на далечната гора изведнаж изплуваха като непрекъсната синкава черта.

От реката повя прохлада и тихият покой на настъпващата вечер се отрази върху лицето на сляпото момче; то седеше с наведена глава, очевидно учудено от този израз на горещо съчувствие.

— Жал ми е... — все още хълцайки, промълви най-сетне момиченцето, за да обясни своята слабост.

След това, като се поовладя, то се опита да прехвърли разговора на някой страничен предмет, към който и двамата можеха да се отнесат равнодушно.

— Слънчицето залезе — произнесе то замислено.

— Аз не зная какво е то — беше печалният отговор. — Аз само го... чувствавам.

— Не познаваш слънчицето?

— Да.

— А... майка си... и нея ли не познаваш?

— Майка си познавам. Всякога я познавам отдалеч по вървежа.

— Да, да, вярно. И аз със затворени очи ще позная майка си.

Разговорът взе спокоен характер.

— Знаеш ли — заговори сляпото момче с известно оживление, — та аз чувствавам слънцето и познавам кога е залязло.

— Как познаваш?

— Как... виждаш ли... И сам не зная как...

— А-а! — проточи момиченцето, очевидно съвсем задоволено от този отговор, а после и двамата млъкнаха.

— Аз мога да чета — пръв заговори пак Петрус — и скоро ще се науча да пиша с перо.

— А как?... — започна то и изведнъж стеснително млъкна, тъй като не желаше да продължи неудобния въпрос, но той го разбра.

— Аз чета по моята книжка — поясни той, — с пръсти.

— С пръсти ли? Никога не бих се научила да чета с пръсти... Аз и с очи чета лошо. Татко казва, че жените не разбират науката.

— А аз мога да чета дори и по френски.

— По френски!... И с пръсти... колко си умен! — искрено се възхити то. — Но аз се страхувам да не изстинеш. Гледай каква е мъгла над реката.

— Ами ти?

— Аз не се страхувам; какво ще ми стане.

— Ами че и аз не се страхувам. Може ли мъж да се простуди по-скоро от една жена? Вуйчо Максим казва, че мъжът не трябва да се страхува от нищо; нито от студ, нито от глад, нито от гръмотевица, нито от облак.

— Максим ли?... Този с патериците ли?... Аз съм го виждала. Той е страшен!

— Не, съвсем не е страшен. Той е добър.

— Не, страшен е! — убедено повтори то. — Ти не знаеш, защото не си го виждал.

— Как да не го знам, когато той ме учи на всичко.

— Бие ли те?

— Никога не ме бие и не ми се кара... Никога...

— Това е хубаво. Че може ли да се бие сляпо момче? Това би било грешно.

— Та той никого не бие — каза Петрус малко разсеяно, защото остро му ухо чу стъпките на Йохим.

И наистина след една минута едрата фигура на украинеца се изпречи на хълма, който отделяше имението от брега, и гласът му прокънтя далече във вечерната тишина:

— Па-ни-ич!

— Викат те — каза момиченцето, като стана.

— Да. Но не ми се отива.

— Върви, върви! Утре ще дойда при тебе. Сега те чакат, а и мене също.

VII

Момиченцето изпълни обещанието си точно и дори по-рано, отколкото можеше да се надява Петрус. Още на другия ден, когато седеше в стаята си и Максим му предаваше редовния урок, той изведнаж вдигна глава, послуша се и каза оживено:

— Пусни ме за малко. Момиченцето дойде.

— Какво момиченце пък сега? — учуди се Максим и тръгна след момчето към изходната врата.

Действително в същата минута вчерашната позната на Петрус влезе през вратата на имението и като видя минаващата по двора Ана Михайловна, свободно се запъти право към нея.

— Какво искаш, мило момиченце? — попита тя, като мислеше, че са го пратили по работа.

Мъничката жена ѝ протегна важно ръка и попита:

— Сляпото момченце е ваше?... Нали?

— Мое, мила, да, мое — отговори пани Попелска, като се любуваше на ясните ѝ очи и на свободното ѝ държане.

— Вижте какво... Мама ме пусна при него. Мога ли да го видя?

Но в тази минута Петрус сам се затича към нея, а на входа се показва фигурата на Максим.

— Това е вчерашното момиченце, мамо! Нали ти говорих — каза момчето, като се ръкува. — Само че сега имам урок.

— Е, този път вуйчо Максим ще те пусне — каза Ана Михайловна, — аз ще го помоля.

През това време мъничката жена, която очевидно се чувствуваше съвсем като у дома си, се отправи към приближилия се на своите патерици Максим и като му протегна ръка, каза с тон на снизходително одобрение:

— Добре правите, че не биете сляпото момченце. То ми каза.

— Нима, госпожице? — попита Максим с комична важност, вземайки в широката си ръка малката ръчичка на момичето. — Колко съм благодарен на своя възпитаник, че е можал да разположи в моя полза такава прелестна особа.

И Максим се засмя, милвайки ръката му, която държеше в своята. А момиченцето продължаваше да го гледа с открития си поглед, който веднага спечели неговото сърце на женомразец.

— Я виж, Ануся — обърна се той към сестра си със странна усмивка, — нашият Пьотр започва да завързва самостоятелни познанства. И съгласи се, Аня... макар че е сляп, все пак е съумял да направи нелош избор, нали?

— Какво искаш да кажеш с това, Макс? — попита строго младата жена и силна червенина заля цялото ѝ лице.

— Шегувам се! — отговори лаконично брат ѝ, като видя, че с шегата си е засегнал една болна струна, открил е една тайна мисъл, трепнала в предвидливото майчино сърце.

Ана Михайловна се изчерви още повече, наведе се бързо и с порив на страстна нежност прегърна момиченцето; то прие тази неочаквана, бурна ласка с все същия ясен, макар и малко учуден поглед.

VIII

От този ден между посесорската къщичка и имението на Попелски се завързаха най-близки отношения. Момиченцето, което наричаха Евелина, идваше всеки ден в имението, а след известно време и то стана ученичка на Максим. Отначало този план за задружно обучение не се хареса много на пан Яскулски. Първо, той мислеше, че щом жената умее да държи сметка за бельото и да води домашната разходна книга, това е напълно достатъчно; второ, той беше добър католик и смяташе, че Максим не е трябвало да воюва с австрийците въпреки ясно изразената воля на отца-папа. Най-сетне той беше твърдо убеден, че на небето има бог, а Волтер и волтерианците горят в катрана на ада, каквато съдба, според мнозина, очакваше и пан Максим. Но след като се опознаха по-отблизо, той трябваше да признае, че този еретик и размирник е човек с много приятен нрав и с голям ум и затова посесорът направи компромис.

Но все пак известно безпокойство човъркаше дълбоко душата на този стар шляхтич и затова, когато доведе момиченцето на първия урок, той сметна за уместно да се обърне към него с тържествена и високопарна реч, която впрочем беше предназначена повече за Максим.

— Ето какво, Веля... — каза той, като хвана дъщеря си за рамото и поглеждаше бъдещия ѝ учител. — Помни, винаги, че на небето има бог, а в Рим е неговият свещен папа. Това ти казвам аз, Валентин Яскулски, и ти трябва да ми вярваш, защото съм ти баща — това *primo*. [3]

След тези думи последва нов внушителен поглед към Максим; пан Яскулски подчертаваше своя латински език, като даваше да се разбере, че и той не е чужд на науката и ако нещо се случи, мъчно може да го измами човек.

— *Secundo*^[4], аз съм шляхтич със славен герб, в който заедно с купата сено и враната ненапразно е изобразен кръст на синьо поле. Яскулски като добри рицари неведнъж са сменяли мечовете с тревниците и всякога са проумявали нещо от небесните работи, затова

трябва да ми вярваш. Е, а за останалото, което се отнася до orbis terrarum, тоест до всичко земно, слушай какво ще ти каже пан Максим Яценко и се учи добре.

— Не се страхувайте, пан Валентин — усмихнат отговори на тази реч Максим, — ние не вербуваме малки госпожици за отряда на Гарибалди.

IX

Съвместното обучение се оказа много полезно и за двамата. Петрус, разбира се, беше по-напред, но това не изключваше известно съревнование. Освен това той често й помагаше да си научи уроците, а тя понякога намираще твърде сполучливи начини да обясни на момчето нещо, което той, слепият, мъчно можеше да разбере. Освен това нейното присъствие внасяше в заниманията му нещо своеобразно, придаваше на умствената му работа особен тон на приятна възбуда.

Изобщо това приятелство беше истински дар на благосклонната съдба. Сега момчето не търсеше вече пълно уединение; то намери онова общуване, което не можеше да му даде обичта на възрастните, и в минути на проникновено душевно спокойствие нейната близост му беше много приятна. На скалата или на реката те винаги отиваха двама. Когато Петрус свиреше, тя го слушаше с наивно възхищение. А когато оставяше свирката, тя започваше да му предава детски живите си впечатления от околната природа; разбира се, тя не умееше да ги изразява достатъчно пълно и с подходящи думи, но затова пък в нейните простички разкази, в техния тон той долавяше характерния колорит на всяко описано явление. Така например, когато Евелина говореше за мрака на влажната и черна нощ, надвиснала над земята, той като че долавяше тази тъмнина в сдържано звучащите тонове на плахия ѝ глас. А когато, вдигнала нагоре замисленото си лице, тя му съобщаваше: „Ах, какъв облак иде, какъв ужасно тъмен облак!“ — той сякаш усещаше веднага студения му полъх и долавяше в гласа ѝ навяващото страх шумолене на чудовището, което пълзи по небето, някъде далеч във висините.

[1] В Югозападния край е доста разпространена системата на арендуване на именията: арендаторът (или както го наричат там посесорът) е нещо като управител на имението. Той заплаща на притежателя известна сума, а след това от предприемчивостта му зависи дали ще извлече по-голям или по-малък доход. — Б.а. ↑

[2] Громница се нарича восъчна свещ, която се пали при силни бури, а също така се слага в ръката на умиращ. ↑

[3] Първо. — Б.р. ↑

[4] Второ. — Б.р. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

I

Има натури като че предварително предопределени за тихия подвиг на любовта, съединена със скръбта и грижата — натури, за които тези грижи по чуждата скръб са сякаш атмосфера, органическа нужда. Природата предварително ги е надарила със спокойствие, без което е немислим делничният подвиг на живота, тя предвидливо е смекчила личните им пориви, нуждите на личния им живот, като е подчинила тези пориви и тези нужди на господстващата черта в характера. Такива натури често пъти изглеждат твърде студени, твърде разсъдителни, лишени от чувство. Те са глухи към страстния зов на грешния живот и вървят по тъжния път на дълга също така спокойно, както и по пътя на най-яркото лично щастие. Те изглеждат студени като снежни върхове и са величествени като тях. Житейската баналност остава в краката им; дори клеветите и интригите се плъзгат по тяхната белоснежна дреха като мръсни пръски от крилете на лебед...

Малката позната на Пьотр притежаваше всички черти на този тип, който рядко се оформя от живота и от възпитанието; той, както талантът, както геният, става съдба на избрани натури и се проявява отрано. Майката на сляпото момче разбираше какво щастие е това детско приятелство за сина ѝ. Старият Максим също разбираше това и му се струваше, че сега възпитаникът му има всичко, което му липсваше, че сега душевното развитие на сляпото момче ще тръгне спокойно и равномерно, несмуцавано от нищо.

Но той горчиво се лъжеше.

II

През първите години от живота на детето Максим мислеше, че е овладял напълно душевното развитие на момчето, че това развитие става, ако не под прякото му влияние, то във всеки случай нито една нова негова страна, нито едно ново постижение в тази област не ще убегне от наблюдението и контрола му. Но когато в живота на детето настъпи онзи период, който представлява преходна граница между детството и юношеството, Максим видя колко неоснователни са тези горди педагогически мечти. Едва ли не всяка седмица носеше нещо ново, понякога съвсем неочаквано по отношение на сляпото момче, и когато Максим се мъчеше да намери източниците на някоя нова идея или нова представа, които се появяваха у детето, той се объркваше. Някаква незнана сила работеше в дълбочината на детската душа, като изтласкваше от тази дълбочина неочаквани прояви на самостоятелен душевен растеж, и Максим трябваше да се спира с чувство на благоговение пред тайнствените процеси на живота, които по такъв начин се намесваха в педагогическата му работа. Тези тласъци на природата, нейните дарени откровения като че ли даваха на детето такива представи, които не можеха да бъдат придобити от личния опит на слепия, и Максим отгатваше тук неразривната връзка между жизнените явления, която, раздробена на хиляди процеси, преминава през последователната верига на отделните съществувания.

Отначало това наблюдение изплаши Максим. Като видя, че не само той единствен владее умствената система на детето, че в тази система се проявява нещо, което не зависи от него и се изплъзва от неговото влияние, той се изплаши за съдбата на възпитаника си, изплаши се, че може да се явят такива въпроси, които само биха могли да причинят на слепия нестихващи страдания. И той се опитваше да намери източниците на тези избликващи отнякъде извори, за да... ги премахне завинаги за доброто на сляпото дете.

Тези неочаквани проблясъци не се изплъзнаха и от вниманието на майката. Една сутрин Петрик дотича при нея необикновено възбуден.

— Мамо, мамо! — завика той. — Аз видях сън.

— Че какво видя, момчето ми? — попита тя с печално съмнение в гласа.

— Видях насън, че виждам теб и Максим, и още... че виждам всичко. Толкова хубаво беше, толкова хубаво беше, мамичко!

— А какво видя още, момчето ми?

— Не помня.

— А мен помниш ли ме?

— Не — каза момчето замислено. — Забравих всичко... И все пак видях, истина ти казвам, видях... — прибави то след минутно мълчание и лицето му изведнъж потъмня. На слепите очи блесна сълза...

Това се повтори още няколко пъти и всеки път момчето ставаше по-тъжно и по-неспокойно.

III

Като минаваше веднъж по двора, Максим чу в гостната, където обикновено се провеждаха уроците по музика, някакви странни музикални упражнения. Те се състояха от две ноти. Отначало от бързи, последователни, почти сливащи се удари по клавиша трептеше най-високата ярка нота за горния регистър, след това тя рязко се сменяше с ниския тътен на баса. Максим полюбопитствува да узнае какво можеха да означават тези странни упражнения, закуца през двора и след минута влезе в гостната. На вратата той се спря като закован пред неочакваната картина.

Момчето, което караше вече десетата година, седеше в краката на майка си на ниско столче. До него, изпълнал шия и размахвайки дългия си клюн, стоеше младият опитомен щъркел, който Йохим беше подарил на господарския син. Момчето всяка сутрин го хранеше от ръцете си и птицата вървеше навсякъде след новия си приятел-господар. Сега Петрус държеше щъркела с едната си ръка, а другата леко прекарваше по шията му, след това по тялото и лицето му изразяваше напрегнато внимание. Същевременно майката с пламнало, възбудено лице и печални очи бързо удряше с пръст по клавиша, изтръгвайки от инструмента непрекъснато звучащ висок тон. Леко извърната на стола, тя с болезнено внимание се вглеждаше в лицето на детето. Когато ръката на момчето, плъзгайки се по яркобелите пера, стигаше до онова място на края на крилата, където перата рязко се сменяха с черни, Ана Михайловна изведнъж прехвърляше ръката си на друг клавиш и ниска басова нота глухо гърмеше в стаята.

И двамата, майка и син, бяха толкова погълнати от своето занимание, че не забелязаха идването на Максим, докато той, като се опомни от учудването, не прекъсна сеанса с въпрос:

— Ануся! Какво значи това?

Младата жена се засрами от изпитателния поглед на брат си, сякаш бе заварена на местопрестъплението на строг учител.

— Ето, виждаш ли — заговори смутено тя, — той казва, че прави известна разлика в цветовете на щъркела, само че не може да се

разбере ясно в какво се състои тази разлика... Истина ти казвам, той сам заговори пръв за това и струва ми се, че това е вярно...

— Е, и какво?

— Нищо, аз само исках... малко... да му обясня тази разлика с разликата между звуците... Не се сърди, Макс, но право да ти кажа, мисля, че тия две неща много си приличат...

Тази неочаквана идея толкова поразил Максим, че в първия момент не знаеше какво да каже на сестра си. Той я накара да повтори опитите си, вгледа се в напрегнатия израз на лицето на сляпото дете и поклати глава.

— Слушай, Ана — каза той, когато остана насаме със сестра си. — Не трябва да будиш у момчето въпроси, на които никога, никога не ще можеш да дадеш пълен отговор.

— Ами че той сам пръв заприказва, истина ти казвам... — прекъсна го Ана Михайловна.

— Все едно. На момчето му остава само да свикне със слепотата си, а ние трябва да се стремим то да забрави светлината. Аз гледам никакви външни причини да не го навеждат на безплодни въпроси и ако можех да отстраня тези причини, момчето нямаше да съзнава, че му липсва едно от сетивата, както и ние, които притежаваме всичките пет органа, не съжаляваме, че нямаме шести орган.

— Съжаляваме — възрази тихо младата жена.

— Аня!

— Съжаляваме — отговори тя упорито. — Ние често тъжим за невъзможното...

Впрочем сестрата се подчини на доводите на брат си, но този път той сгреши: като се грижеше да отстрани външните причини, Максим забравяше ония могъщи подбуди, които самата природа бе вложила в детската душа.

IV

„Очите — е казал някой — са огледало на душата“. Може би по-вярно би било да ги сравним с прозорци, през които се вливат в душата впечатленията от яркия блестящ цветен свят. Кой може да каже каква част от нашия душевен облик зависи от светлинните усещания?

Човекът е едно звено в безкрайната верига на живота, която води през него от дълбочината на миналото към безкрайното бъдеще. И ето че в едно от тези звена, в сляпото момче, фаталната случайност бе затворила тези прозорци; целият му живот трябва да премине в тъмнина. Но означава ли това, че в душата му се бяха скъсали навеки струните, с които душата реагира на светлинните впечатления? Не, и през това тъмно съществуване трябваше да премине и да се предаде на следващите поколения вътрешната възприемчивост към светлината. Душата му беше цялостна човешка душа с всичките ѝ способности, а тъй като всяка способност носи в себе си стремежа да бъде задоволена, и в тъмната душа на момчето живееше неугасим стремеж към светлината.

Някъде в тайнствената дълбочина лежаха недокоснати наследените и дремеци, смътно съществуващи като „възможности“ сили, готови да се проявят още с първия светъл лъч. Но прозорците си стоят затворени: съдбата на момчето е решена, то никога няма да види този лъч, целият му живот ще премине в мрак...

И този мрак беше пълен с призраци.

Ако животът на детето беше минал сред нужди и скърби — това може би щеше да отвлече мисълта му към външните причини на страданието. Но близките му бяха отстранили от него всичко, което можеше да го наскърби. Бяха му осигурили пълно спокойствие и мир и сега самата тишина, която цареше в неговата душа, му помагаше да долови по-ясно вътрешната незадоволеност. Сред тишината и мрака, които го обкръжаваха, у него се пораждаше смътно, незаглъхващо съзнание за някаква нужда, която трябваше да бъде задоволена, пораждаше се стремеж да оформи дремеците дълбоко в душата му сили, които не намираха изход.

Оттук някакви смътни предчувствия и пориви, подобни на стремежа да лети, който всеки е изпитвал в детството си и който се проявява в тази възраст в чудни сънища.

Оттук най-сетне произхождаха инстинктивните усилия на детската мисъл, които се отразяваха върху лицето му като болезнен въпрос. Тези наследствени, но недокоснати в личния живот „възможности“ за светлинни представи изпъкваха като призраци в детската главица, безформени, неясни и тъмни, пораждайки мъчителни и смътни условия.

Природата несъзнателно протестираше против индивидуалния „случай“ за нарушаването на общия закон.

V

По такъв начин, колкото и да се мъчеше да отстранява външните причини, Максим никога не можа да унищожи вътрешния натиск на незадоволената нужда. Най-многого, което можа да постигне със своята предвидливост, беше да не я пробужда преждевременно, да не засилва страданията на сляпото дете. Във всичко останало тежката съдба на детето трябваше да следва своя път с всичките ѝ сурови последици.

А тя надвисваше като тъмен облак. С течение на годините природната живост на момчето все повече и повече изчезваше като вълна, която се отдръпва, докато неясното, но непрекъснато звучащо в душата му тъжно настроение се засилваше и влияеше на темперамента му. Смахът, който се чуваше през време на детството му при всяко ново, особено ярко впечатление, сега се раздаваше все по-рядко и по-рядко. Всичко засмяно, весело, което имаше оттенък на хумор, беше за него почти недостъпно; но затова пък долавяше, със забележителна пълнота всичко смътно, неопределено, тъжно и меланхолично, което звучи в южната природа и се отразява в народната песен. Очите му се насълзяваха всякога, когато слушаше как „в полето гробът с вятъра се разговаря“, и той сам обичаше да отива в полето да слуша този говор. У него все по-силно се проявяваше склонност към самота и когато в часовете, свободни от занимания, отиваше на самотна разходка, домашните му гледаха да не отиват там, за да не нарушават уединението му. Седнал на някоя могила в степта или на хълмчето над реката, или най-после на добре познатата скала, той слушаше само шепота на листата и шумоленето на тревата или неопределените въздишки на степния вятър. Всичко това особено хармонираше с дълбочината на душевното му настроение. Доколкото можеше да разбира природата, тук той я разбираше напълно и докрай. Тук тя не го тревожеше с никакви определени и неразрешими въпроси; тук вятърът се вливаше право в душата му, а тревата като че ли му шепнеше тихи съчувствени думи и когато душата на младежа, настроена в унисон с обкръжаващата го тиха хармония, се разнежваше от топлата ласка на

природата, той чувствуваше как нещо напирва в гърдите му, приижда и се разлива по цялото му същество. Тогава той се хвърляше на влажната, прохладна трева и тихо плачеше, но в тези сълзи нямаше горчивина. Понякога вземаше свирката и целият се унасяше, подбираше тъжни мелодии, които да отговарят на настроението му и на тихата хармония на степта.

Ясно е, че всеки човешки звук, който нахлуваше неочаквано в това настроение, му действуваше като болезнен, рязък дисонанс. В такива минути е възможно да се общува само с много близка, приятелска душа, а момчето имаше само един такъв приятел на негова възраст — русото момиченце от посесорското имение...

А това приятелство укрепваше все повече и беше напълно взаимно. Ако Евелина внасяше в техните взаимни отношения спокойствието си и тихата си радост и съобщаваше на сляпото момче нови оттенъци от околния живот, той от своя страна ѝ даваше... своята скръб... Като че ли отначало запознаването с него бе нанесло на чувствителното сърце на малката жена кървава рана: извадете от раната ножа, който е нанесъл удара, и кръвта ще потече. Когато за пръв път се видя на хълмчето в степта със сляпото момче, малката жена изпита остра болка на съчувствие и сега неговото присъствие ставаше за нея все по-необходимо. Когато не беше с него, раната като че ли се отваряше отново, болката оживяваше и тя се стремеше към своя малък приятел, за да уталожить с непрестанни грижи собственото си страдание.

VI

Една топла есенна вечер двете семейства седяха на площадката пред къщи и се любуваха на звездното небе, което се синееше с дълбокия си лазур и светеше с блещукащите си светлини. Както винаги слепият седеше със своята приятелка до майка си.

За минута всички млъкнаха. Около имението беше съвсем тихо; само от време на време листата трепваха, шепнеха нещо неясно и веднага млъкваха.

В тази минута един блестящ метеор, откъснал се някъде от дълбочината на тъмния лазур, проряза като ярка черта небето, остави след себе си фосфорна следа и угасна бавно и незабелязано. Всички вдигнаха очи. Майката, която седеше под ръка с Петрик, почувствува как той се сепна и потръпна.

— Какво беше... това? — обърна се той с развълнувано лице.

— Една звезда падна, детето ми.

— Да, звезда — прибави той замислено. — Така си и знаех.

— Че откъде знаеше, момчето ми? — попита майката с печално съмнение в гласа.

— Не, той казва истината — намеси се Евелина. — Той много неща знае... „така“...

Вече тази постоянно развиваща се интуиция показваше, че момчето явно се приближава към преходната възраст между детството и юношеството. Но засега то се развиваше доста спокойно. Изглеждаше дори, като че ли беше свикнало със съдбата си и странно уравновесената, безнадеждна, но и без остри пориви печал, която беше станала обикновен фон на живота му, сега се посмекчи. Обаче това беше само период на временно затишие. Природата като че ли нарочно дава тези почивки; в тях младият организъм уляга и укрепва за нови бури. През време на тези затишия незабелязано се натрупват и зреят нови въпроси. Един тласък — и цялото душевно спокойствие ще се разлюлее до дъно, като море под удара на внезапно налетял ураган.

ΠΕΤΑ ΓΛΑΒΑ

I

Така изминаха още няколко години.

В тихото имение не се беше изменило нищо. Все така шумяха буките в градината, само листата им бяха сякаш потъмнели, бяха станали още по-гъсти; все така приветливо се белееха стените, бяха се само малко поизкривили и слегнали; все така се мръщеха сламените стрехи и дори в същите часове от конюшната се чуваше свирката на Йохим; само че сега вече Йохим, който бе останал ерген и гледаше конете в имението, предпочиташе да слуша свиренето на слепия господарски син на свирка или на пиано — все едно.

Максим беше побелял още повече. Попелски нямаха друга деца, затова слепият първороден син както и по-рано си оставаше център, около който се въртеше целият живот в имението. Зарад него имението се бе затворило в тесния си кръг и се задоволяваше с тихия си живот, към който се бе присъединил не по-малко тихият живот на посесорската „къщица“. По такъв начин Пьотр, който бе станал вече младеж, израсна като цвете в оранжерия, запазено от резките странични влияния на далечния живот.

Както и по-рано той стоеше в центъра на огромния тъмен свят, над него, около него, навред се бе разстлал безкраен, безпределен мрак: чувствителната му деликатна структура реагираше на всяко впечатление, готова да затрепти с ответни звуци като силно опъната струна. В настроението на слепия ясно личеше това напрегнато очакване; струваше му се, че ей сега тъмнината ще протегне към него невидимите си ръце и ще докосне у него нещо, което така мъчително дреме в душата му и очаква да бъде пробудено.

Но познатият добър и дотеглив мрак на имението само шумеше с нежния шепот на старата градина и навяваше смътни, приспиващи и успокоителни мисли. За далечния свят слепият знаеше само от песните, от историята и от книгите. Под замисления шепот на градината, сред тихото всекидневие на имението той научаваше за бурите и вълненията на далечния живот само от разказите, и си

представяше всичко това през някакъв вълшебен воал като песен, като легенда, като приказка.

Като че ли така беше добре, майката виждаше, че оградената като със стена душа на сина ѝ спи в някакъв омагьосан полусън, изкуствен, но спокоен. И тя не искаше да нарушава това равновесие, страхуваше се да го наруши.

Евелина, която израсна и се разви някак съвсем незабелязано, гледаше тази омагьосана тишина с ясните си очи, в които понякога човек можеше да забележи нещо като недоумение, като въпрос за бъдещето, но никога нямаше и сянка от нетърпение. Попелски — бащата въведе образцов ред в имението, но, разбира се, добрият човек не се интересуваше ни най-малко за бъдещето на сина си. Той свикна всичко да става от само себе си. Единствен само Максим поради природата си мъчно понасяше тази тишина, и то като нещо временно, което се беше вмъкнало по неволя в плановете му. Той смяташе, че трябва да остави душата на младежа да улегне, да укрепне, за да бъде в състояние да посрещне резкия допир с живота.

А там, зад този омагьосан кръг, животът кипеше, вълнуваше се, шумеше. И ето че най-сетне настъпи моментът, когато старият наставник реши да разкъса този кръг, да отвори вратата на оранжерията, за да нахлуе отвън свежа струя въздух.

II

За пръв път той покани при себе си един стар другар, който живееше на около седемдесет версти от имението на Попелски. Максим го беше посещавал понякога и по-рано, но сега знаеше, че у Ставрученко гостуват младежи и му писа, като покани цялата компания. Поканата бе приета с удоволствие. Старите бяха отдавна приятели, а младежите помнеха доста нашумялото някога име на Максим Яценко, с което бяха свързани известни традиции. Единият син на Ставрученко беше студент в Киевския университет, във филологическия факултет, който тогава беше на мода. Другият следваше музика в Петербургската Консерватория. С тях пристигна и млад кадет, син на един от най-близките помешчици.

Ставрученко беше здрав старец, побелял, с дълги казашки мустаци и с широки казашки шалвари. Той носеше кесия с тютюн и лула, привързани за пояса, говореше само украински и застанал до двамата си сина, облечени в бели свитки^[1] и с везани украински ризи, много напомняше Гоголевия Булба със синовете му. Но у него нямаше и следа от романтизма на Гоголевия герой. Напротив, той бе отличен помешчик-практик, който беше преживял прекрасно целия си живот при крепостните отношения, а сега, когато тази „неволя“ бе унищожена, успя да се приспособи и към новите условия. Той познаваше народа, както го познаваха помешчиците, тоест познаваше всеки мужик в селото си и знаеше всяка крава на всеки мужик и едва ли не всяка рубла в повече в мужишката кесия.

Затова пък, макар че не се биеше със синовете си с юмруци както Булба, все пак между тях ставаха постоянни и много свирепи спречквания, независимо от времето и мястото. Навсякъде, в къщи и на гости, по най-нищожен повод между стария и младежите избухваха безкрайни спорове. Обикновено започваше с това, че старият се подсмиваше и дразнеше „идеалните господарски синчета“, те се разпалваха, старият също се разгорещаваше и тогава се вдигаше невъобразима врява, в която и двете страни си изпащаха не на шега.

Това бе отражение на известния спор между „бащи и деца“; само че тук това явление се проявяваше в доста смекчена форма. Младежите, които още от малки бяха пратени в училище, виждаха селото само през късите ваканции и затова не познаваха така конкретно народа, както техните бащи — помешчици. Когато в обществото се надигна вълна на „народолюбието“, която завари младежите в горните класове на гимназията, те се заеха да изучават своя народ, но започнаха да го изучават по книжки. Втората стъпка бе непосредственото изучаване на проявите на „народния дух“ в неговото творчество. Отиването на панските синове с бели свитки и везани ризи сред народа беше тогава силно разпространено в Югозападния край. На изучаването на икономическите условия не се обръщаше особено внимание. Младежите записваха думите и музиката на народните песни, изучаваха преданията, сравняваха историческите факти с тяхното отражение в народната памет, изобщо гледаха на мужика през поетичната призма на националния романтизъм. Сякаш и старите нямаха нищо против това, но все пак те никога не можаха да дойдат до някакво споразумение с младежите.

— На, слушай го само — казваше Ставрuchenko на Максим и го побутваше лукаво с лакът, когато студентът ораторствуваше с почервеняло лице и искрящи очи. — Виж го, кучия му син, приказва като по книга... Ще помислиш, че наистина е учена глава! А я ни кажи ти, учени човече, как те измами моят Нечипор, а?

Старият мърдаше мустаци и високо се смееше, като разказваше с чисто украински хумор случая. Младежите се червяха, но и те от своя страна не му оставаха длъжни. Те не познават Нечипор и Хведко от еди-кое си село, но затова пък изучават целия народ в общите му прояви; те гледат от висша гледна точка, при която само са възможни изводи и широки обобщения. Те обгръщат с един поглед далечни перспективи, докато старите и закоравели в рутината на практиката заради дърветата не виждат цялата гора.

На стареца не му беше неприятно да слуша странните речи на синовете си.

— Вижда се, че ненапразно сте учили — казваше той и самодоволно поглеждаше слушателите. — А все пак ще ви кажа, че моят Хведко и двама ви като нищо ще прати за зелен хайвер, така да знаете!... А аз пък мога да натикам него, хитреца, в тютюницата си и

да го сложа в джоба. Та, значи, пред мен вие сте все едно като кутрета пред стар пес.

III

Един от тези спорове току-що бе затихнал. По-старото поколение се бе оттеглило в къщи и през отворените прозорци от време на време се чуваше как Ставрuchenко тържествуващ разказваше разни комични епизоди и слушателите весело се смееха.

Младите бяха в градината. Студентът, като постла на земята горната си дреха и накриви астраганения си калпак, се излегна на тревата с малко тенденциозна непринуденост. По-големият му брат седеше на скамейката до Евелина. Кадетът с грижливо закопчан мундир се бе настанил до тях, а малко настрана, опрян на прозореца, седеше с наведена глава слепият; той обмисляше току-що прекратилите се спорове, които дълбоко го бяха развълнували.

— Какво мислите за всичко, което се каза тук, пана Евелина? — обърна се младият Ставрuchenко към съседката си. — Май че вие не казахте нито дума.

— Всичко това е много хубаво, тоест това, което казахте на баща си. Но...

— Но... какво?

Девојката не отговори веднага. Сложи върху коленете ръкоделието си, пооглади го с ръце и леко навела глава, започна да го разглежда замислено. Трудно беше да разбере човек дали мислеше, че трябва да вземе за бродерията по-едра канава, или пък обмисляше отговора си.

А младежите с нетърпение очакваха отговора ѝ. Студентът се привдигна на лакът и обърна към момичето лицето си, оживено от любопитство. Съседът ѝ спря върху нея спокойния си, изпитателен поглед. Слепият промени непринудената си поза, изправи се и след това, протегна глава, като извърна лице от останалите събеседници.

— Но — промълви тя тихо, като продължаваше да глади с ръка бродерията си. — всеки човек, господа, си има свой път в живота.

— Господи! — рязко възкликна студентът. — Какво благоразумие! Та вие, паненка, всъщност на колко сте години?

— На седемнадесет — отговори Евелина просто, но веднага прибави с наивно тържествуващо любопитство: — А вие сигурно си мислехте, че съм на много повече, нали?

Младежите се засмяха.

— Ако ме питаха какво мисля за възрастта ви — каза съседът ѝ, — много бих се колебал между тринадесет и двадесет и три. Наистина понякога вие изглеждате съвсем дете, а понякога разсъждавате като опитна старица.

— За сериозни работи, Гаврило Петрович, трябва да се разсъждава сериозно — произнесе малката жена с наставнически тон, като се зае отново с ръкоделието си.

За минута всички мълкнаха. Иглата на Евелина отново равномерно тръгна по бродерията, а младежите наблюдаваха с любопитство миниатюрното благоразумно същество.

IV

Разбира се, Евелина бе значително пораснала и се бе развила от времето на първата си среща с Пьотр, но забележката на студента за вида ѝ беше съвсем права. Когато човек погледнеше за първи път това малко, слабо създание, струваше му се, че е още момиченце, но в бавните ѝ, отмерени движения често проличаваше сериозността на жена. Същото впечатление правеше и лицето ѝ. Такива лица имат сякаш само славянките. Правилните хубави черти са скицирани с плавни, студени линии; сините очи гледат спокойно; бледите страни рядко се зачервяват, но това не е обикновената бледност, която всяка минута може да избухне с пламъка на изгаряща страст; това е по-скоро студената белота на снега. Гладките светли коси на Евелина едва-едва се отличаваха от мраморните ѝ слепоочия и падаха на тежка плитка, която като че ли теглеше главата ѝ назад, когато ходеше.

Слепият също бе пораснал и възмъжал. Всеки, който би го погледнал сега, когато седеше малко настрана от описаната група, бледен, развълнуван и хубав, веднага би обърнал внимание на това своеобразно лице, на което така рязко се отразяваше всяко душевно вълнение. Черната коса на красива вълна падаше над изпъкналото чело, набраздено от преждевременни бръчици. На страните бързо пламваше ярка червенина и също така бързо се разливаше матова бледност. Долната устна, с лекичко увиснали надолу ъгълчета, от време на време някак напрегнато потреперваше, веждите се опъваха леко и помръдваха, а големите хубави очи, които гледаха със спокоен, неподвижен поглед, придаваха на лицето на младия човек някакъв не съвсем обикновен мрачен оттенък.

— И така — заговори насмешливо след известно мълчание студентът, — пана Евелина мисли, че всичко това, за което говорихме, е недостъпно за женския ум, че жената трябва да се занимава само с децата и кухнята.

В гласа на младежа се долавяше самодоволство (тогава тези думички бяха съвсем нови) и предизвикателна ирония; за няколко

секунди всички млъкнаха и на лицето на девойката се появи нервна червенина.

— Вие много избързвате със заключенията си — каза тя. — Разбирам всичко, за което се говореше тук — значи, то е достъпно за женския ум. Аз говорих само за себе си.

Тя млъкна и се наведе над бродерията си с такова внимание, че младежът не се реши да я разпитва повече.

— Чудно — измърмори той. — Човек може да помисли, че вие сте планирали вече целия си живот до самата смърт.

— Че какво чудно има тук, Гаврило Петрович? — тихо възрази момичето. — Аз мисля, че дори Иля Иванович (името на кадета) е набелязал вече пътя си, а той е по-млад и от мен.

— Вярно — каза кадетът, доволен от това подканване. — Неотдавна четох биографията на N.N. И той действувал по ясно определен план: на двадесет години се оженил, а на тридесет и пет командувал част.

Студентът ехидно се засмя и момичето леко се изчерви.

— Ето на, виждате ли — каза то след минута някак студено и рязко, — всеки си има свой път в живота.

Никой не възрази повече. Сред младата компания настъпи неловка тишина, в която много ясно се долавяше недоумение и уплаха: всички смътно се досетиха, че разговорът беше преминал на деликатна лична почва, че под обикновените думи зазвуча някаква силно обтегната струна...

И сред това мълчание се долавяше само шумоленето на тъмнеещата и сякаш, недоволна от нещо стара градина.

V

Всички тези разговори и спорове, тази вълна от нестихващи младежки търсения, надежди, очаквания и гледища — всичко това връхлетя върху слепия неочаквано и бурно. Отначало той се вслушваше в тях с израз на възторжено изумление, но скоро след това не можеше да не забележи, че тази жива вълна минава покрай него, че тя не се интересува от него. На него никой не задаваше въпроси, никой не искаше мнението му и скоро се оказа, че той стои самотен, в някакво тъжно уединение, още по-тъжно сега, когато животът в имението беше станал по-шумен.

Все пак той продължаваше да се вслушва във всичко, което беше толкова ново за него, и силно свитите му вежди и побледняло лице изразяваха напрегнато внимание. Но това внимание беше мрачно, под него се таеше тежка и горчива мисловна работа.

Майката гледаше сина си с печални очи. Очите на Евелина изразяваха съчувствие и безпокойство. Само Максим като че ли не забелязваше как действува на слепия шумната младежка компания и сърдечно канеше гостите да ги навестяват по-често в имението, като обещавахе на младежите обилен етнографски материал при следващото им идване.

Гостите обещаха да дойдат пак и си заминаха. На сбогуване младежите сърдечно стискаха ръцете на Пьотр. Той поривисто отговаряше на тези ръкостискания и дълго се ослушваше как тракат по пътя колелата на кабриолета им. След това бързо се обърна и отиде в градината.

След заминаването на гостите всичко в имението стихна, но тази тишина се струваше на слепия някак особена, необикновена и странна. В нея като че ли се долавяше признание, че тук е станало нещо особено важно. В утихналите алеи, в които шумоляха само буките и люляците, слепият сякаш долавяше ехото от неотдашните разговори. През отворения прозорец той чуваше също как майка му и Евелина спореха за нещо с Максим в гостната. В гласа на майка си долови молба и страдание, в гласа на Евелина звучеше негодувание, а

Максим като че ли с жар, но твърдо отблъскваше нападението на жените. Когато Пьотр приближи, разговорът изведнъж замлъкна.

Максим съзнателно с безпощадна ръка направи първия пробив в стената, която обкръжаваше досега света на слепия. Бучаща, неспокойна, първата вълна бе вече нахлула в направения пробив и душевното равновесие на младежа трепна под този пръв удар.

Сега му се струваше вече тясно в неговия омагьосан кръг. Тежаха му спокойната тишина на имението, ленивият шепот и шумолене на старата градина, еднообразието на младежкия му душевен сън. Мракът му заговори с новите си примамващи гласове, разлюля се с нови смътни образи, които се тълпяха с мъчителната тревога на примамливото оживление.

Той го викаше и мамеше, будеше спящите в душата му желаниа и дори тези първи призиви караха лицето му да бледнее, а душата му тъпо, макар и още неясно да страда.

От вниманието на жените не избягнаха тези тревожни признаци. Ние, зрящите, виждаме отражението на душевните вълнения върху лицата на другите и затова се приучваме да прикриваме своите. В това отношение слепите са съвсем беззащитни и затова върху побледнялото лице на Пьотр човек можеше да чете като в интимен дневник, забравен отворен в гостната... На него беше изписана мъчителна тревога. Жените видяха, че и Максим забелязва всичко това, но крои някакви планове. И двете смятаха това за жестоко и майката искаше със собствените си ръце да запази сина си. Оранжерия? Какво от това, щом на детето ѝ досега е било добре в оранжерията? Нека продължи така и занаят, завинаги... Спокойно, тихо, несмуцавано от нищо... Евелина очевидно не изказваше всичко, което беше на душата ѝ, но от известно време тя се промени към Максим и започна да възразява против някои понякога съвсем незначителни негови предложения необикновено рязко.

Старият я гледаше изпод вежди с изпитателни очи, които понякога срещаха гневния, искрящ поглед на младото момиче. Максим клатеше глава, мърмореше нещо и се обвиваше с особено гъсти кълба дим, което беше признак, че мисълта му работи усилено; но той държеше твърдо на своето и често, без да се обръща към някого, изказваше презрителни сентенции за неразумната женска обич и за плиткия женски ум, който, както се знае, е много по-къс от косата им;

затова жената не може да вижда по-далеч от минутното си страдание и от минутната си радост. Той мечтаеше да създаде на Пьотр не спокоен, а колкото е възможно по-пълнен живот. Казват, че всеки възпитател се стреми да направи от възпитаника си свое подобие. Максим мечтаеше за това, което беше преживял самият той и от което така рано се беше лишил: за бурни кризи и за борба. В каква форма — и самият той не знаеше, но упорито се мъчеше да разшири за Пьотр кръга от живи външни впечатления, достъпни за слепия, като рискуваше да предизвика дори душевни сътресения и преврати. Той чувствуваше, че двете жени искат съвсем друго нещо...

— Квачка! — казваше той понякога на сестра си, като тропаше сърдито по стаята с патериците си... Но той се сърдеше рядко; срещу доводите на сестра си повечето пъти възразяваше меко и със снизходително съжаление, още повече, че когато оставаше насаме с брат си, тя всеки път отстъпваше в спора; това впрочем не ѝ пречеше скоро да възобнови разговора. Но когато присъствуваше Евелина, работата ставаше по-сериозна; в такива случаи старият предпочиташе да премълчи. Като че ли между него и младото момиче започваше някаква борба и те двамата още само проучваха противника си, като криеха грижливо картите си.

VI

Когато след две седмици младежите заедно с баща си се върнаха отново, Евелина ги посрещна със студена сдържаност. Но ѝ беше трудно да устои на обаятелното младежко оживление. Младежите по цели дни скитаха из селото, ходеха на лов, записваха по нивите песните на жътварките и жътварите, а вечер цялата компания се събираше на пейката край къщата, в градината.

В една от тези вечери Евелина не забеляза как разговорът отново премина на деликатни теми. Как стана това, кой започна пръв — нито тя, нито някой друг можеше да каже. Това стана също така незабелязано, както незабелязано угасна залезът и в градината се спуснаха вечерните сенки, както незабелязано запя славеят в храстите вечерната си песен.

Студентът говореше пламенно, с онзи особен младежки жар, който се хвърля срещу неизвестното бъдеще, без да мисли и без да разсъждава. В тази вяра в бъдещето с неговите чудеса имаше някаква особена вълшебна сила, почти непреодолимата сила на навика...

Като разбра, че това предизвикателство, може би несъзнателно, бе отправено сега направо към нея, младата девойка пламна.

Тя слушаше, наведена ниско над ръкоделието си. Очите ѝ заблестяха, страните ѝ пламнаха, сърцето ѝ затуптя... След това блясъкът в очите ѝ угасна, устните ѝ се свиха, а сърцето ѝ затуптя още по-силно и върху побледнялото ѝ лице се появи израз на уплаха.

Тя се уплаши, защото пред очите ѝ сякаш изведнъж се разтвори тъмна стена и в тази пролука блеснаха далечните перспективи на широкия, кипящ и деен свят.

Да, отдавна вече той я мами. Тя не съзнаваше това по-рано, но в сянката на старата градина, на самотната пейка, тя често прекарваше цели часове, завладяна от фантастични мечти. Въображението ѝ рисуваше ярки далечни картини и в тях нямаше място за слепия...

Сега този свят се приближи до нея; той не само я мами, но предявява някакво право върху нея.

Девојката хвърли бърз поглед към Пьотр и нещо бодна сърцето ѝ. Той седеше неподвижен и замислен; цялата му фигура изглеждаше безпомощна и се запечата в паметта ѝ като мрачно петно. „Той разбира... всичко“ — блесна като мълния през ума ѝ и девојката почувствува някакъв студ. Крвта нахлу в сърцето ѝ, а по лицето си тя самата почувствува внезапна бледност. За миг си представи, че е вече там, в онзи далечен свят, а той седи тук сам, с наведена глава, или не... той е там, на хълмчето зад рекичката, това сляпо момче, над което бе плакала оная вечер...

Стана ѝ страшно. Стори ѝ се, че някой се готви да измъкне ножа от старата ѝ рана.

Спомни си дългите погледи на Максим. Ето какво означавали тези мълчаливи погледи! Той по-добре от самата нея познаваше настроението ѝ, беше отгатнал, че в сърцето си тя още можеше да води борба и да избира, че не е сигурна в себе си... Но не — той греши! Тя знае каква ще бъде първата ѝ стъпка, а след това ще види какво може да се вземе още от живота...

Девојката въздъхна трудно и тежко, като че ли си поемаше дъх след тежка работа, и се огледа. Тя не можеше да каже много ли продължи мълчанието, отдавна ли бе млькнал студентът, говорил ли бе още нещо... Погледна към мястото, където преди минута седеше Пьотр.

Той не беше там.

VII

Тогава тя спокойно сгъна работата си и също стана.

— Извинете, господа — каза тя, като се обърна към гостите. — Ще ви оставя за малко сами.

И тръгна по тъмната алея.

Тази вечер беше тревожна не само за Евелина. На завоя на алеята, където имаше пейка, момичето дочу развълнувани гласове. Максим разговаряше със сестра си.

— Да, в този случай съм мислил за нея не по-малко, отколкото за него — говореше старият сурово. — Помисли си, ами че тя е още дете, което не познава живота! Не искам да повярвам, че би пожелала да използваш неопитността на едно дете.

Ана Михайловна отговори през сълзи:

— Ами какво ще стане, Макс, ако... ако тя... Какво ще стане тогава с моето момче?

— Да става, каквото ще! — твърдо и мрачно отвърна старият войник — Тогава ще видим; във всеки случай не трябва да му тежи на съвестта, че е похабил чужд живот... А също и на нашата съвест... Помисли върху това, Аня — прибави той по-меко.

Старият взе ръката на сестра си и нежно я целуна. Ана Михайловна наведе глава.

— Моето бедно, бедно момче... По-добре никога да не беше я срещал...

Момичето по-скоро отгатна, отколкото чу тези думи: толкова тихо се изтръгна този стон от устата на майката.

Лицето на Евелина пламна. Тя неволно се бе спряла на завоя на алеята... Сега, когато се покаже, и двамата ще видят, че е подслушвала тайните им мисли...

Но след няколко мига тя гордо вдигна глава. Не е искала да подслушва и във всеки случай не фалшивият срам може да я спре на пътя ѝ. При това този стар човек поема твърде голяма отговорност. Тя сама ще съумее да нареди живота си.

Девојката излезе от завоя на пътеката и мина покрай двамата събеседници спокойно и с високо вдигната глава. Максим неволно побърза да прибере патерицата си, за да ѝ направи път, а Ана Михайловна я погледна с някакъв потиснат израз на обич, почти обожание, и страх.

Майката като че ли чувствуваше, че това гордо русо момиче, което току-що бе минало с такъв гневно предизвикателен вид, отнесе със себе си щастието или нещастieto на нейното дете за цял живот.

VIII

В отдалечения край на градината имаше стара запустяла воденица. Колелата отдавна вече не се въртяха, воденичните камъни бяха обрасли с мъх и през стария бент водата се процеждаше на няколко тънки, непрестанно бълболещи струйки. Това бе любимото място на слепия. Тук той по цели часове седеше на перилата на бента, вслушваше се в ромона на водата и умееше прекрасно да предава на пианото този ромон. Но сега не обръщаше внимание на това... Сега той бързо крачеше по пътеката с препълнено от горчивина сърце, с изкривено от вътрешна болка лице.

Като чу леките стъпки на момичето, той спря; Евелина сложи ръка на рамото му и попита сериозно:

— Кажи ми, Пьотр, какво ти е? Защо си така тъжен?

Той бързо се обърна и отново закрачи по пътеката. Девојката тръгна до него.

Тя разбра рязкото му движение и мълчанието му и за миг наведе глава. Откъм имението се чуваше песен:

*З-за крутої горы
Вьліталы орлы,
Вьліталы, гуркоталы,
Роскоши шукалы...*

Смекчен от разстоянието, младият и силен глас пееше за любов, за щастие, за простор и тези звуци се носеха в ноцната тишина, като заглушаваха ленивия шепот на градината...

Там стояха щастливи хора, които говореха за яркия и пълнокръвен живот; едва преди няколко минути тя беше с тях, опиянена от мечти за този живот, в който за *него* нямаше място. Тя дори не бе забелязала кога си е отишъл, а кой знае колко дълги му се бяха сторили тези минути в самотна скръб...

Тези мисли минаха през ума на младото момиче, докато вървеше до Пьотр по алеята. Никога досега не ѝ е било толкова трудно да го заговори, да овладее настроението му. Но тя чувствуваше, че присъствието ѝ полека-лека смекчава мрачните му мисли.

Наистина той тръгна по-бавно, лицето му стана по-спокойно. Чуваше до себе си стъпките ѝ и малко по малко острата душевна болка стихваше, като отстъпваше място на друго чувство. Той не си даваше сметка за това чувство, но то му беше познато и той лесно се подчиняваше на благотворното му влияние.

— Какво ти е? — повтори тя въпроса си.

— Нищо особено — отговори той с горчивина. — Просто ми се струва, че съм съвсем излишен на света.

Песента откъм къщата временно млъкна и след една минута се чу друга. Тя едва долиташе: сега студентът пееше стара дума^[2], като подражаваше на тихия напев на бандуристите. Понякога гласът като че ли съвсем млъкваше, неясни мечти завладяваха въображението и след това тихата мелодия отново долиташе през шума на листата...

Пьотр неволно спря и се послуша.

— Знаеш ли — заговори той тъжно, — понякога ми се струва, че старите са прави, като казват, че от година на година животът става все по-тежък. В миналото е било по-добре дори за слепите. Вместо на пиано щях да се науча да свиря на бандура и щях да скитам по градове и села... Около мен щяха да се събират тълпи, аз щях да им пея за делата на техните бащи, за подвизи и слава. Тогава и аз щях да бъда нещо в живота. А сега? Дори това кадетче с пискливия глас, и то — чу ли го? — приказва, че ще се ожени и ще командува част. Изсмяха му се, а аз... за мен дори това е недостъпно.

Сините очи на момичето се отвориха широко от уплаха и в тях блеснаха сълзи.

— Ти си под впечатление на приказките на младия Ставрuchenko — каза то смутено, като се мъчеше да придаде на гласа си тон на безгрижна шега.

— Да — замислено отговори Пьотр и добави: — Той има много приятен глас. Красив ли е?

— Да, хубав е — замечтано потвърди Евелина, но изведнаж някак гневно се сепна и прибави рязко: — Не. Той никак не ми харесва! Много е самоуверен и гласът му е неприятен и рязък.

Пьотр учудено изслуша този изблик на гняв. Момичето тропна с крак и продължи:

— И всичко това са глупости! Знам, всичко това е нагласено от Максим. О, как мразя сега този Максим.

— Какво приказваш, Веля? — попита учудено слепият. — Какво наглася той?

— Мразя, мразя Максим! — упорито повтаряше момичето. — Той със своите планове е станал съвсем безсърдечен... Не ми приказвай, не ми приказвай за тях... И отде накъде са си присвоили правото да се разпореждат със съдбата на другите?

Евелина изведнаж рязко се спря, стисна тънките си ръце така, че пръстите ѝ изпукаха, и заплака като дете.

Силно учуден, слепият я хвана съчувствено за ръцете. Това избухване от страна на неговата спокойна и всякога въздържана приятелка беше толкова неочаквано и необяснимо! Той се вслушваше и в плача ѝ, и в странния отзвук, който този плач предизвикваше в собственото му сърце. Припомни си миналите години. Той седеше на хълмчето също така тъжен, а тя плачеше над него така, както и сега...

Но изведнаж тя освободи ръката си и слепият отново се учуди: девойката се смееше.

— Колко съм глупава! Защо ли пък плача?

Тя избърса очите си и след това заговори с развълнуван и ласкав глас:

— Не, нека бъдем справедливи: и двамата са добри!... И това, което говореше той сега, е хубаво. Но нали то не се отнася за всички.

— За всички, които могат — каза слепият.

— Какви глупости! — отговори тя ясно, макар че в гласа ѝ заедно с усмивката още се долавяха неотдавнашните сълзи. — Ето, нали и Максим е воювал, докато е могъл, а сега живее, както може. Е, и ние...

— Не казвай *ние*! Ти си съвсем друго нещо.

— Не, не съм друго.

— Защо?

— Защото. Ами защото нали ти ще се ожениш за мен и, значи, нашият живот ще бъде един и същ...

Пьотр спря изумен.

— Аз?... За теб?... Значи, ти ще се омъжиш... за мен?

— Ами да, да, разбира се! — отговори тя бързо и развълнувано. — Какъв си глупав! Нима никога не ти е минавало това през ума? Ами че то е толкова просто! За кого ще се ожениш, ако не за мен?

— Разбира се — съгласи се той с някакъв странен егоизъм, но веднага се сепна. — Слушай, Веля — заговори той, като я хвана за ръка. — Там преди малко казваха, че в големите градове момичетата учили всичко, пред теб също би могъл да се открие широк път... А аз...

— А ти какво?

— А аз съм сляп! — завърши той съвсем нелогично.

И отново си спомни детството, тихия плясък на реката, запознаването си с Евелина и горчивите ѝ сълзи, когато чу думата „сляп“... Той почувствува инстинктивно, че сега пак ѝ причинява същата рана и спря. Няколко секунди минаха в мълчание, само водата тихо и галецо бълбукаше в бента. Евелина съвсем не се чуваше, сякаш беше изчезнала. Наистина лицето на девойката трепна, но тя се овладя и когато заговори, гласът ѝ звучеше безгрижно и шеговито.

— Та какво, като си сляп? — каза тя. — Нали ако някое момиче обикне сляп, ще трябва и да се омъжи за него... Винаги е така, какво да правим?

— Обикне... — съсредоточено повтори той и веждите му се свиха — вслушваше се в новите за него звуци на непознатата дума. — Обикне? — попита отново той с все по-голямо вълнение...

— Е, да! Ти и аз, ние двамата се обичаме... Какъв си глупав! Помисли си: би ли могъл да останеш тук сам без мен?...

Лицето му изведнаж побледня и незрящите очи се втренчиха, големи и неподвижни.

Беше тихо; само водата все си говореше за нещо, бълболеше и ромонеше. От време на време като че ли този говор стихваше и почти замлъкваше; но веднага пак се усилваше и пак бълболеше, без да престане нито за миг. Тъмните листа на клонестата дива череша шепнеха; песента откъм къщата замлъкна, но затова пък над езерото запя славей...

— Бих умрял — глухо промълви той.

Устните ѝ затрепераха като в деня на запознаването им и тя с усилие промълви със слаб, детски глас:

— И аз също... без теб, сама... в далечния свят...

Той стисна мъничката ѝ ръка в своята. Стори му се чудно, че в отговор тя му стисна леко ръката, не както преди: слабото движение на малките ѝ пръсти проникваше сега дълбоко в сърцето му. Изобщо освен предишната Евелина, приятелката от детинство, сега той чувствуваше в нея и някакво друго, ново момиче. Стори му се, че той самият е мощен и силен, а нея си представи разплакана и слаба. Тогава, обзет от дълбока нежност, той я привлече с едната си ръка, а с другата започна да милва копирената ѝ коса.

И струваше му се, че цялата скръб дълбоко в сърцето му стихна и че той няма никакви пориви и желаня, а съществува само сегашната минута.

Славейт, който известно време опитваше гласа си, зачурулика и прехласнато започна да лее трелите си в смълчаната градина. Девойката трепна и свенливо отстрани ръката на Пьотр.

Той не се възпротиви и като я пусна, въздъхна с пълни гърди. Чуваше как тя оправя косата си. Сърцето му туптеше силно, но равномерно и приятно; той чувствуваше как гореща кръв разнася по цялото му тяло някаква нова, съсредоточена сила. Когато след минута тя му каза с обикновен тон: „Хайде сега да се върнем при гостите“ — той с учудване се вслушваше в този мил глас, в който звучаха съвсем нови ноти.

IX

Гостите и домакините се бяха събрали в малката гостна; отсъстваха само Пьотр и Евелина. Максим говореше със стария си другар, а младежите седяха мълчаливо до отворените прозорци; в малката компания господствуваше онова особено тихо настроение, в чиято дълбочина се усеща някаква драма, която не за всички е ясна, но която всички съзнават. Отсъствието на Евелина и Пьотр някак особено се забелязваше. Разговаряйки, Максим хвърляше къси очаквателни погледи към вратата. Ана Михайловна с тъжно и като че ли виновно лице явно се мъчеше да бъде внимателна и любезна домакиня и единствен само Попелски, доста напълнял и както всякога благодушен, дремеше на стола си в очакване на вечерята.

Когато на терасата, която водеше от градината за гостната, се чуха стъпки, всички обърнаха очи натам. В тъмния четириъгълник на широката врата се показва фигурата на Евелина, а след нея тихо се изкачи по стъпалата и слепият.

Младото момиче почувствува върху себе си тези съсредоточени, внимателни погледи, но не се смути. Тя мина през стаята с обикновената си плавна стъпка и само за миг, когато срещна късия поглед на Максим, който я гледаше изпод вежди, едва-едва се усмихна и очите ѝ блеснаха предизвикателно и насмешливо. Пани Попелска се вгледа в сина си.

Младежът вървеше след момичето, като че ли без да съзнава добре къде го води. Когато на вратата се показва бледното му лице и тънката му фигура, той изведнаж спря на прага на осветената стая. Но след това прекрачи прага и бързо, макар и със същия полуразсеян, полусъсредорочен вид, се приближи до пианото.

Музиката беше обикновен елемент в живота на тихото имение, но същевременно тя беше и интимен, така да се каже, чисто домашен елемент. В дните, когато имението кълтеше от разговорите и песните на гостуващите младежи, Пьотр нито веднъж не се приближи до пианото, на което свиреше само по-големият Ставрученко, музикант по професия. Това правеше слепия още по-незабелязан в оживената

компания и майката с болка в сърцето следеше тъмната фигура на сина си, който се губеше сред общия блясък и оживление. Сега за пръв път Пьотр смело и сякаш не напълно съзнателно се приближи до обикновеното си място... Като че ли беше забравил присъствието на чуждите хора. Впрочем когато младите влязоха, в гостната беше така тихо, че слепият можеше да помисли, че в стаята няма никого...

Той отвори капака, едва докосна клавишите и взе няколко бързи, леки акорда. Сякаш питаше за нещо хем инструмента, хем собственото си настроение.

След това, като простря ръце върху клавишите, дълбоко се замисли и тишината в малката гостна стана още по-дълбока.

Нощта гледаше през черните дупки на прозорците; тук-таме от градината любопитно надничаха отрупани със зелени листа вейки, осветени от лампата. Гостите, подготвени от току-що замлъкналите неспокойни акорди на пианото и обхванати от полъха на чудното вдъхновение, което витаеше над бледото лице на слепия, седяха в мълчаливо очакване.

А Пьотр все мълчеше, вдигнал нагоре слепите си очи, и сякаш продължаваше да се ослушва в нещо. В душата му като разлюлени вълни се надигаха най-различни усещания. Приливът на непознатия живот го подемаше, както на морския бряг вълната подема дълго и спокойно стояла на пясъка лодка... На лицето му се четеше учудване, въпрос и още някаква особена възбуда минаваше по него като бърза сянка. Слепите му очи изглеждаха дълбоки и тъмни.

За минута човек можеше да помисли, че той не намира в душата си онова, в което се вслушва с такова жадно внимание. Но след малко, макар и с все същия учуден вид и все още като че ли недочакал нещо, той трепна, докосна клавишите и подет от нова вълна на обзелото го чувство, се отдаде изцяло на плавните, звучни и мелодични акорди...

Х

Слепите изобщо трудно се ползват от ноти. Както и буквите, нотите се печатат релефно, при което тоновете се означават с отделни знаци и се поставят на един ред като редовете в книгите. За да се означат тоновете, съединени в акорд, между тях се поставят възклицателни знаци. Ясно е, че слепия трябва да ги заучава наизуст, и то отделно за всяка ръка. Така че това е твърде сложна и трудна работа; но на Пьотр и в този случай му помагаше любовта към отделните съставни части на тази работа. Като заучаваше наизуст по няколко акорда за всяка ръка, той сядаше на пианото и когато от съединяването на тези изпъкнали йероглифи изведнъж неочаквано за самия него се образуваха стройни съзвучия, това му доставяше такава наслада и представляваше толкова жив интерес, че тази суха работа не му беше неприятна и дори го увличаше.

Все пак между написаната на хартия музикална творба и нейното изпълнение имаше твърде много междинни процеси. Докато се въплъти в мелодия, знакът трябваше да мине през ръцете, да се закрепят в паметта и след това да измине обратния път до върховете на свирещите пръсти. Силно развитото музикално въображение на слепия се намесваше в сложната работа на заучаването и слагаше върху чуждата пиеса явен личен отпечатък. Формите, в които се изля музикалното чувство на Пьотр, бяха тъкмо ония, чрез които за първи път се бе запознал с мелодията и в които след това се изливаше свиренето на майка му. Това бяха формите на народната музика, които звучаха постоянно в душата му и чрез които родната природа говореше на тази душа.

И сега, когато с трептящо сърце и препълнена душа свиреше някаква италианска пиеса, още от първите акорди в свиренето му се почувствува нещо толкова своеобразно, че на лицата на слушателите се появи учудване. Но след няколко минути очарованието обзе напълно всички и само по-големият от синовете на Ставроченко, музикант по професия, дълго още се вслушваше в свиренето, като се мъчеше да

долови познатата му творба и да анализира своеобразната интерпретация на пианиста.

Струните звучаха и пееха, изпълваха гостната и се разнасяха из затихналата градина... Очите на младежите блестяха от оживление и любопитство. Старият Ставрченко седеше, отпуснал глава, и мълчаливо слушаше, но след това започна да се въодушевява все повече и повече, побутваше Максим с лакът и шепнеше:

— Ама че хубаво свири, това се казва свирене. А? Не е ли така?

Звуките се засилваха и старият любител на спорове започна да си спомня нещо, навярно своята младост, защото очите му заблестяха, лицето му се зачерви, той цял се изправи и като вдигна ръка, поиска дори да удари с юмрук по масата, но се сдържа и безшумно отпусна юмрука си. Изглежда бързо юнаците си, поглади мустаци, наведе се към Максим и прошепна:

— Искат да пратят старците в архивата... Лъжат се!... На времето и ние с тебе, братко, също... Пък и сега още... Вярно ли казвам, или не?

Максим, доста равнодушен към музиката, този път чувствуваше нещо ново в свиренето на своя възпитаник и като се обви в кълба дим, слушаше, клатеше глава и гледаше ту Пьотр, ту Евелина. Още един път някакъв порив на непосредствена жизнена сила беше нахлул в неговата система съвсем не така, както той предполагаше... Ана Михайловна също отправяше към момичето въпросителни погледи, като се питаше: какво е това — щастие или скръб звучи в свиренето на нейния син... Евелина седеше в сянката на абажура и само очите ѝ, големи и потъмнели, се открояваха в полумрака. Единствена тя разбираше тези звуци по свой начин: долавяше в тях ромона на водата в стария бент и шепота на дивата череша в тъмната алея.

XI

Мотивът отдавна бе променен. Пьотр остави италианската пиеса и се отдаде на въображението си. Новата мелодия съдържаше всичко, за което си бе спомнил преди минута, когато, мълчаливо навел глава, се вслушваше във впечатленията на преживяното минало. В нея се долавяха гласовете на природата, шумът на вятъра, шепотът на гората, плясъкът на реката и неясен говор, затихващ в неизвестната далечина. Всичко това се сплиташе и звучеше на фона на онова особено дълбоко и изпълващо сърцето усещане, което тайнственият говор на природата поражда в душата и на което е толкова мъчно да се намери истинско определение... Тъга?... Но защо е толкова приятна?... Радост?... Но защо е така дълбоко, така безкрайно тъжна?

От време на време звуците се усилваха, нарастваха, укрепваха. Лицето на музиканта ставаше странно сурово. Като че ли и той самият се учудваше на новата и за него сила на тези неочаквани мелодии и очакваше още нещо... Сякаш ето още няколко удара — и всичко това ще се слее в строен поток от мощна и прекрасна хармония и в такива моменти слушателите замираха в очакване. Но без да успее да се извиси, мелодията изведнаж падаше с някакъв жален ропот като вълна, която се пръска в пяна и капки, и дълго още, замирайки, звучаха нотите на горчиво недоумение и въпрос.

Слепият преставаше за миг и отново в гостната настъпваше тишина, нарушавана само от шепота на листата в градината. Обаянието, което овладяваше слушателите и ги отнасяше далеч зад тези скромни стени, се разрушаваше и малката стая ставаше все по-малка, и нощта гледаше към тях през тъмните прозорци, докато, набрал сили, музикантът не започваше да удря отново по клавишите.

И отново звуците укрепваха и търсеха нещо, издигаха се по-пълно, по-високо, по-силно. В неопределения камбанен звън и говор на акордите се вплитаха мелодии на народната песен, в която звучеше ту любов и тъга, ту спомен за минали страдания и слава, ту млада, необузdana смелост и надежда. Слепият се опитваше да излее чувството си в готовите и добре познати форми.

Но и тази песен млъкваше, трептейки в тишината на малката гостна, със същата жална нота на неразрешен въпрос.

XII

Когато последните ноти трепнаха със смътно недоволство и жалба, Ана Михайловна погледна лицето на сина си и видя на него израз, който ѝ се стори познат: спомни си слънчевия ден на отдавнашната пролет, когато детето ѝ лежеше на брега на реката, сломено от прекалено ярките впечатления от опияняващата пролетна природа.

Но този израз забеляза само тя. В гостната започнаха шумни разговори. Старият Ставрченко високо викаше нещо на Максим, младите, още развълнувани и възбудени, стискаха ръце на музиканта, предсказваха му широка известност на артист.

— Да, наистина! — потвърди по-големият брат. — Вие сте усвоили чудесно характера на народната мелодия. Вие сте се вживели в нея и сте я овладели до съвършенство. Но кажете, моля ви се, коя пиеса свирехте в началото?

Пьотр назова италианската пиеса.

— Така мислех и аз — отговори младежът. — Тя ми е малко позната... Вие имате удивително своеобразен начин на свирене... Мнозина я свирят по-добре от вас, но така, както вие я изсвирихте, още никой не я е изпълнявал. Това е... като че ли превод от италианския музикален език на украински. Вие трябва сериозно да се учите и тогава...

Слепият слушаше внимателно. За пръв път той беше станал център на оживени разговори и в душата му се зараждаше гордо съзнание за неговата сила. Нима тези звуци, които му бяха доставили този път толкова незадоволеност и страдания, както никога досега в живота, могат да оказват върху другите такова въздействие? Значи, и той може да даде нещо в живота. Той седеше на стола си, едната му ръка още беше върху клавишите и сред шума на разговорите изведнаж почувствува върху тази ръка нечие горещо докосване. Евелина се бе приближила до него и като стисна незабелязано пръстите му, прошепна радостно възбудена:

— Чу ли? И ти ще имаш своя работа. Ако беше видял, ако знаеше какво можеш да направиш с всички нас...

Слепият трепна и се изправи.

Никой не забеляза тази кратка сцена освен майката. Лицето ѝ пламна, сякаш беше получила първа целувка на първа любов.

Слепият продължаваше да седи на същото място. Той се бореше с нахлулите в него впечатления от новото щастие, а може би усещаше и приближаването на бурята, която се надигаше вече като безформен и тежък облак някъде от дълбочината на мозъка му.

[1] Свитка — дълга украинска горна дреха. — Б.пр. ↑

[2] Дума — стара украинска народна песен. — Б.пр. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

I

На другия ден Пьотр се събуди рано. В стаята бе тихо, в къщата също не се чуваше още обикновеният дневен шум. През прозореца, който нощем оставяха отворен, нахлуваше от градината свежестта на ранното утро. Въпреки слепотата си Пьотр отлично чувствуваше природата. Той знаеше, че е още рано, че прозорецът му е отворен — шумоленето на клонките се чуваше ясно и близко, нищо не го отдалечаваше и не го прикриваше. Днес Пьотр чувствуваше всичко това особено ясно: той дори знаеше, че в стаята му грее слънце и че ако протегне ръка през прозореца, от храстите ще се насипе роса. Освен това чувствуваше още, че цялото му същество е изпълнено с някакво ново, непознато усещане.

Няколко минути той лежа в леглото, като се вслушваше в тихото чуруликане на някаква птичка в градината и в странното чувство, което нарастваше в сърцето му.

„Какво стана с мене?“ — мислеше той и в същия миг в паметта му прозвучаха думите, които тя беше казала вчера в здрача, при старата воденица: „Нима ти никога не си мислил за това?... Какъв си глупав!...“

Да, той никога не бе мислил за това. Нейната близост му доставяше наслада, но до вчера той не съзнаваше това, както не усещаше въздуха, който дишаме. Тези прости думи паднаха вчера на душата му, както пада от високо камък върху огледалната повърхност на вода: само преди една минута тя е била гладка и спокойно е отразявала слънчевата светлина и синьото небе... един удар — и тя се е разлюляла до самото дъно.

Сега той се събуди с обновена душа и тя, старата му приятелка, му се явяваше в нова светлина. Спомняше си всичко, което стана вчера, до най-малките подробности и се вслушваше с учудване в тона на новия ѝ глас, който отново звучеше в паметта му. „Обикнала“... „Колко си глупав!...“

Той бързо скочи, облече се и изтича по росните пътечки на градината към старата воденица. Водата бълболеше както вчера и също

така си шепнеха клоните на дивата череша, само че вчера беше тъмно, а сега блестеше ярко слънчево утро. И никога досега той не бе чувствувал светлината така ясно. Сякаш заедно с ароматната влага и с усещането за утринната свежест в него проникнаха и тези засмени лъчи на веселия ден, които милваха нервите му.

II

В цялото имение стана някак по-светло и по-радостно. Като че ли самата Ана Михайловна се подмлади, Максим по-често се шегуваше, макар че все пак понякога от облаците дим като тътен на отминаваща буря се чуваше неговото мърморене. Той говореше, че много хора гледат на живота като на лош роман, който завършва със сватба, и че на света има много неща, за които някои хора би трябвало да се позамислят. Пан Попелски, който стана много интересен човек, с равномерно и красиво побеляваща коса и румено лице, в такива случаи всякога се съгласяваше с Максим, защото вероятно мислеше, че тези думи се отнасят за него и веднага се отправяше към стопанството, което впрочем вървеше отлично. Младите се усмихваха и крояха някакви планове. На Пьотр предстоеше да завърши сериозно музикалното си образование.

Веднъж през есента, когато жътвата бе вече завършена и над нивите, блестяйки на слънцето със златните си нишки, лениво и морно се носеха паяжини, цялото семейство Попелски тръгна за Ставрученкови. Имението Ставрученко беше на около седемдесет версти от Попелски, но местността на това разстояние беше съвсем друга: последните разклонения на Карпатите, които още се виждаха във Волиния и в Прибужието, изчезнаха и започваха истинските степи на Украйна. В тези равнини, пресечени тук-таме с долища, се гушеха, потънали в градини и ливади, села и тук-таме по хоризонта се очертаваха високи могили, отдавна изорани и покрити с жълти стърнища.

Семейството не беше свикнало да прави такива дълги пътешествия. Зад пределите на познатото село и близките поля, които познаваше до най-малки подробности, Пьотр се объркваше, чувствуваше по-силно слепотата си и ставаше раздражителен и неспокоен. Сега впрочем той на драго сърце прие поканата. След паметната вечер, когато изведнъж съзна чувството си и пробуждащата се сила на таланта си, той някак по-смело се отнасяше към тъмната и неопределена далечина, с която го обгръщаше външният свят. Тази

далечина започваше да го привлича и той си я представяше все по-широка.

Няколко дни минаха незабелязано. Сега Пьотр се чувствуваше много по-свободен в компанията на младежите. Той с жадно внимание слушаше изкусното свирене на по-големия Ставрученко и разказите за консерваторията, за столичните концерти. Лицето му пламваше всеки път, когато младият домакин започваше възторжено да хвали неговото необработено, но силно музикално чувство. Сега той вече не се свиваше по далечните ъгли, а като равен, макар и малко сдържано, се намесваше в общите разговори. Доскорощната студена сдържаност и предпазливост на Евелина също изчезнаха. Тя се държеше весело и непринудено, като възхищаваше всички с неочакваната си и ярка веселост, която по-рано не проявяваше.

На десетина версти от имението се намираше старият Н-ски манастир, много известен в онзи край. Някога той е играл значителна роля в местната история; неведнъж са го обсаждали като скакалци татарските орди, които са пращали през стените облаци стрели, понякога пъстри отреди поляци са се катерили смело по стените или обратно, казаците стремглаво са се хвърляли на пристъп, за да отнемат крепостта от завладелите я кралски жолнери^[1]... Сега старите кули се рушаха, стените тук-там бяха заменени с обикновена ограда от колове, които защитаваха само манастирските зеленчукови градини от нашествието на смелия селски добитък, а в дъното на широките ровове растеше просо.

Веднъж, в един ясен ден на приветливата и късна есен, домакините и гостите тръгнаха за този манастир. Максим и жените пътуваха в широка старинна каляска, която се люлееше като голяма ладия на високите си ресори. Младите, между тях и Пьотр, се отправиха на коне.

Слепият яздеше ловко и свободно. Беше свикнал да се вслушва в тропота на другите коне и в тракането на колелата на екипажа, който вървеше отпред. Гледайки свободната му смела стойка, човек мъчно би могъл да разбере, че този конник не вижда пътя, а само е свикнал да се доверява така смело на инстинкта на коня. Отначало Ана Михайловна се оглеждаше плахо, страхуваше се от чуждия кон и от непознатите пътища, Максим поглеждаше крадешком с гордостта на ментор и с мъжка насмешливост се отнасяше към този неин женски страх.

— Знаете ли... — каза студентът, като се приближи до каляската. — Ей сега си спомних един много интересен гроб, чиято история узнахме, когато се ровехме в манастирската архива. Ако искате, да се отбием там. Не е далеч, край селото е.

— Защо ви идват такива тъжни спомени в нашата компания? — весело се засмя Евелина.

— На този въпрос ще ви отговоря после. Карай към Колодни, към ливадата на Остап; там до плета ще спреш! — извика той на кочияша и като обърна коня си, препусна към изостаналите си другари.

След една минута, когато каретата, шумолейки с колелата си в мекия прах и полюшвайки се, минаваше по тесния междуселски път, младите профучаха край нея, слязоха от конете напред и ги привързаха за плета. Двама от тях тръгнаха към дамите, за да им помогнат да слязат, а Пьотр стоеше, опрян на седлото, и както винаги, навел глава, се вслушваше и се мъчеше да се ориентира в непознатото място.

За него този светъл есенен ден беше тъмна нощ, оживена само от ярките звуци на деня. Той слушаше по пътя шумоленето на приближаващата се карета и веселите шеги на младежите, които я посрещаха. Край него конете, подрънквайки стоманените дрънкулки на юздите, протягаха глави през плета към високия буренак в зеленчуковата градина... Някъде наблизко, навярно над лехите, се чуваше тиха, тъжна песен, която лениво долиташе с лекия вятър. Листата в градината шумоляха, някъде тракаше щъркел, чуваше се пляскане на криле и кукуригане на петел, който сякаш внезапно си е спомнил нещо, леко поскърцваше геранило над кладенец — във всичко това се чувствуваше наблизко селският работен ден.

И наистина те се бяха спрели до плета на крайната градина. Над по-отдалечените звуци господствуваше равномерният звън на манастирската камбана, висок и тънък. Дали по звука на тази камбана, или по това как духаше вятърът, или още по някакви, може би и на него неизвестни признаци Пьотр чувствуваше, че някъде нататък, зад манастира, местността изведнъж става стръмна, може би над брега на рекичка, зад която надалеч се простира равнина с неопределени, мъчно уловими звуци на тих живот. Тези звуци долитаха до него откъслечно и слабо, като му даваха слухово усещане за далечина, в която се мярка нещо забулено, неясно, както за нас се мяркат далечните очертания във вечерната мъгла.

Вятърът развяваше кичура коса, изскочил изпод шапката му, и отекваше в ухото му като провлечен звън на еолова арфа. Някакви смътни спомени се мяркаха в паметта му; мигове от далечното детинство, които въображението изтръгваше от забравата на миналото, оживяваха като полъхвания, докосвания и звуци... Струваше му се, че този вятър, който се сливаше с далечен звън и с откъси от песен, му разказва някаква тъжна стара приказка за миналото на тази земя или за неговото собствено минало, или за бъдещето му, неопределено и тъмно.

След една минута каляската пристигна, всички слязоха и като минаха през прелеза на плета, влязоха в ливадата. Тук, в един ъгъл, обрасла с трева и бурени, лежеше широка, почти потънала в земята каменна плоча. Зелените листа на бодила с яркорозови цветове, широките листа на репейника, високата къклица с тънки стъбла се издигаха над тревата и тихо се полюляваха от вятъра и Пьотр дочуваше неясния им шепот над тревясалия гроб.

— Ние едва неотдавна узнахме за съществуването на този паметник — каза младият Ставрученко, — а знаете ли кой лежи под него? Славният някога „лицар“, старият атаман Игнат Карий...

— Значи, ето къде си се успокоил ти, стари разбойнико! — каза Максим замислено. — Как е попаднал тук, в Колодня?

— През 17... година казаците и татарите обсаждали този манастир, зает от полски войски. Вие знаете, че татарите всякога са били опасни съюзници... Вероятно обсадените са успели по някакъв начин да подкупят мирзата и една нощ татарите заедно с поляците нападнали казаците. Тук, около Колодня, в тъмнината станала жестока сеч. Струва ми се, че татарите били разбити и че манастирът все пак бил превзет, но казаците изгубили в нощния бой своя атаман.

— В тази история — продължаваше младежът замислено — има още едно лице, макар че напразно търсихме тук друга плоча. Ако се съди по летописа, който намерихме в манастира, заедно с Карий бил погребан и един млад бандурист... сляп, който придружавал атамана в походите...

— Сляп? В походите? — извика изплашено Ана Михайловна, която веднага си представи своето момче в страшната нощна сеч.

— Да, сляп. Очевидно той е бил прочут певец в Запорожието. Така поне се говори за него в летописа, който излага на своеобразен

полско-украински църковен език цялата тази история. Чакайте, струва ми се, че я помня наизуст: „А с него славният казашки поет Юрко, който не се отделяше от Карий, и последният го обичаше горещо. Карий бил убит от поганците, които подло посекли и Юрко; поради обичая на своята поганска вяра не зачели сърцето и големия талант да твори песни и да свири на бандура, а неговите песни биха трогнали дори вълците, но поганците не го пощадили в нощната сеч. И един до друг са положени певецът и рицарят, вечна им слава за честната смърт, веќе веќе амин.“

— Плочата е доста широка — каза някой. — Може би и двамата лежат тук...

— Да, действително, но надписите са проядени от мъховете... Погледнете, ето отгоре жезъл и боздуган. А по-нататък всичко е позеленяло от лишките.

— Чакайте — каза Пьотр, който слушаше целия разказ с напрегнато вълнение.

Той се приближи до плочата, наведе се над нея и тънките му пръсти се впиха в зеления слой лишки на повърхността на плочата. През него той напипваше твърдите издатини на камъка.

Поседя така около минута, с издигнато лице и свити вежди. След това почна да чете:

— „... Игнатий, по прякор Карий... лето господне... убит от татарска стрела...“

— Това и ние можахме да разчетем — каза студентът.

Пръстите на слепия, нервно напрегнати и свити в ставите, се спускаха все по-надолу.

— „Когато уби...“

— „Силата езическа...“ — живо подхвана студентът. — Тези думи срещнахме и в описанието за смъртта на Юрко. Значи, истина е, и той е тук под същата плоча...

— Да, „силата езическа“ — прочете Пьотр, — по-нататък всичко е изчезнало... Чакайте, ето още: „посечен от татарски саби“... струва ми се, има още някаква дума... но не, повече нищо не се е запазило.

Действително по-нататък всякакъв спомен за бандуриста се губеше в една широка грапавина в сто и петдесет годишната плоча...

Няколко секунди цареше дълбоко мълчание, нарушавано само от шумоленето на листата. То бе прекъснато от продължителна,

благоговейна въздишка. Остап, стопанинът на ливадата и по право на давност собственик на последното жилище на стария атаман, се приближи до господата и с голяма почуда гледаше как младият човек с неподвижни очи, устремени нагоре, разчита пипнешком думите, които стотиците години, дъждовете и лошото време бяха скрили от зрящите.

— Силата господня — каза той, като гледаше Пьотр с благоговение. — Божията сила открива на слепия това, което зрящите не виждат с очите си.

— Разбирате ли сега, госпожичке, защо си спомних този Юрко бандурист? — попита студентът, когато старата каляска отново бавно тръгна по прашния път към манастира. — Ние с брат ми се чудехме как е могъл сляп човек да придружава Карий с неговите летящи отреди. Да допуснем, че по това време той вече не е бил казашки главатар, а прост началник на отред. Известно е обаче, че той всякога е предвождал отред конни казаци ловци, а не прости хайдамаци^[2]. Обикновено бандуристите са били стари просяци, които са скитали от село на село да просят и да пеят... Едва днес, като гледах вашия Пьотр, изведнъж си представих фигурата на слепия Юрко с бандура вместо просяшка торба на гръб и яхнал кон...

— И може би е участвувал в битките... Всеки случай в походите, а също и в опасностите... — продължи младежът замислено. — Какви времена е преживяла нашата Украйна!

— Колко ужасно е това — въздъхна Ана Михайловна.

— Колко е било хубаво — възрази младежът...

— Сега нищо подобно не се случва — каза рязко Пьотр, който също се приближи до каляската. Той вдигна вежди, вслуша се в тропота на другите коне и накара коня си да тръгне до файтона... Лицето му бе по-бледно от обикновено и издаваше дълбоко вътрешно вълнение. — Сега всичко това е вече изчезнало — повтори той.

— Това, което е трябвало да изчезне — изчезнало е — каза Максим някак студено. — Те са живели посвоему, а вие търсете своето.

— Лесно ви е на вас да говорите така — отговори студентът, — вие сте взели своето от живота...

— Но и животът е взел от мене своето — усмихна се старият гарибалдиец, гледайки патериците си.

Той помълча и прибави:

— И аз никога въздишах за Сеч, за нейната бурна поезия и свобода... Бях дори при Садък в Турция.^[3]

— И какво? — попитаха младите живо.

— Излекувах се, когато видях вашето „волно казачество“ на служба при турския деспотизъм... Исторически маскарад и шарлатанство!... Разбрах, че историята вече е изхвърлила цялата тази вехтория на бунището и че същността не е в красивите форми, а в целта... И тогава заминах за Италия. Без дори да зная езика на тези хора, аз бях готов да умра за техните стремежи.

Максим говореше сериозно и с някаква искрена важност. Той обикновено не вземаше участие в бурните спорове между стария Ставрученко и синовете му и само тихичко и благодушно се подсмиваше на младежите, които го смятаха за свой съюзник и апелираха към него. Сега, разтърсен сам от тази трогателна драма, която така внезапно бе оживяла за всички над стария обрасъл с мъх камък, той чувствуваше освен това, че в лицето на Пьотр между този епизод от миналото и близкото на всички настояще по странен начин има нещо общо.

Този път младите не възразяваха — може би под влиянието на това, което така живо почувствуваха в продължение на няколко минути в ливадата на Остап — надгробната плоча така ясно говореше за смъртта на миналото, — а може би и под влияние на импониращата искреност на стария ветеран...

— А на нас какво ни остава? — попита студентът след минута мълчание.

— Същата вечна борба.

— Къде? В какви форми?

— Търсете — отговори Максим кратко.

Щом бе оставил обикновения си леко насмешлив тон, Максим очевидно беше разположен да приказва сериозно. А за сериозен разговор на тази тема сега вече не оставаше време... Каляската се приближи до вратите на манастира и студентът, като се наведе, хвана за поводя коня на Пьотр, на чието лице като в отворена книга се четеше дълбоко вълнение.

III

В манастира обикновено разглеждаха старата църква и се изкачваха на камбанарията, откъдето се откриваше просторна гледка. При ясно време можеха да се видят белите петънца на губерния град и извивките на Днепър на хоризонта.

Слънцето вече залязваше, когато малката компания се приближи до заключената врата на камбанарията, а Максим остана пред вратата на една от монашеските килии. Млад, слаб послушник в расо и островърха шапка стоеше под свода и държеше с едната си ръка бравата на заключената врата... Наблизо като наплашено ято птички стояха куп деца; виждаше се, че между младия послушник и това малко ято палави деца наскоро беше станало някакво спречкване. По неговата малко войнствена поза и по това как се бе хванал за бравата, човек можеше да заключи, че децата искаха да се качат на камбанарията след господата, а послушникът ги пъдеше. Лицето му бе сърдито и бледно, само на страните му се виждаха червени петна.

Очите на младия послушник бяха някак странно неподвижни... Ана Михайловна първа забеляза израза на лицето и на очите му и нервно хвана Евелина за ръката.

— Сляп — прошепна момичето с лека уплаха.

— По-тихо — отговори майката, — и друго... Забелязваш ли?

— Да...

Мъчно можеше човек да не забележи в лицето на послушника странната прилика с Пьотр. Същата нервна бледност, същите чисти, но неподвижни зеници, същото неспокойно мърдане на веждите, които се вдигаха при всеки нов звук и трепваха над очите като пипалата на изплашено насекомо... Чертите му бяха по-груби, цялата фигура — понедодялана, но точно затова по-рязко изпъкваше приликата. Когато той глухо се закашля и се хвана с ръце за хлътналите гърди, Ана Михайловна го погледна с широко отворени очи, сякаш пред нея изведнъж се бе появил призрак...

След като престана да кашля, послушникът отключи вратата, спря се на прага и попита с малко треперлив глас:

— Нали няма деца? Къш, проклетници! — извърна се той към тях с цялото си тяло и след това, пропускайки младите пред себе си, каза с глас, в който се долавяше известно подмазване и алчност: — Ще подарите ли нещо на звънарят?... Вървете внимателно — тъмно е...

Цялата компания започна да се качва по стъпалата. Ана Михайловна, която преди се колебаеше дали да се качи по неудобната и стръмна стълба, сега някак покорно тръгна след другите.

Слепият звънар заключи вратата... Стана тъмно и едва след известно време Ана Михайловна, която стоеше плахо долу, докато младите, блъскайки се, се изкачваха по извитата стълба — можа да забележи мъждива струйка дрезгава светлина, която проникваше през някакъв полегат отвор в дебелия каменен зид. Този лъч слабо осветяваше няколко прашни, неправилни камъка.

— Чичо, чичко, пусни ни — чува се иззад вратата тънките гласове на децата. — Пусни ни, чичко, миличък.

Звънрят сърдито се спусна към вратата и свирепо заудря с юмруци по желязната обшивка.

— Махайте се, махайте се, проклетници... Гръм да ви убие! — викаше той прегракнало и сякаш се задавяше от злоба.

— Сляп дявол — отговориха изведнъж няколко звънливи гласа и зад вратата се чу бърз тропот на десетина боси крака.

Звънрят се ослуша и въздъхна.

— Да пукнете дано... проклетници... дано болест ви изтръшка... Ох, господи! Господи боже мой! Защо си ме оставил... — каза той изведнъж със съвсем друг глас, в който се долавяше отчаяние на изстрадал и дълбоко измъчен човек.

— Кой е тук?... Защо си останал? — рязко попита той, като се натъкна на Ана Михайловна, която бе застанала неподвижно на първите стъпала.

— Вървете, вървете. Нищо — добави той по-меко. — Чакайте, дръжте се за мен... Ще подарите ли нещо на звънарят? — отново попита той с предишния неприятно мазен тон.

Ана Михайловна извади от чантичката си една банкнота и в тъмнината му я подаде. Слепият бързо я измъкна от протегнатата ръка и в мъждивия лъч, към който те вече се бяха приближили, тя видя как той я сложи на страната си и започна да я пипа с пръсти. Странно

осветеното и бледно лице, което толкова приличаше на лицето на сина й, се изкриви изведнаж от израз на наивна и алчна радост.

— Е, благодаря за това, благодаря. Истинска банкнота. Мислех си, че е шега... че искате да се пошегувате със слепия... Други хора понякога се подиграват...

Лицето на бедната жена беше обляно в сълзи. Тя бързо ги избърса и тръгна нагоре, където зад стената като падаща вода кълтяха шумните стъпки и смесените гласове на изпреварилата я компания.

На един от завоите младите се спряха. Те вече се бяха изкачили доста високо и през тесния прозорец заедно с по-свежия въздух проникваше по-чиста, макар и разсеяна струя светлина. Под нея на стената, доста гладка на това място, пъстрееха някакви надписи. Повечето от тях бяха имена на посетители.

Младите намираха имена на свои познати и весело се закачаха.

— А ето и една сентенция — забеляза студентът и прочете малко мъчно: — „Мнози сѹть начинающии, кончающии же вмале...“ Изглежда, че става дума за това изкачване — прибави той шеговито.

— Разбирай, както щеш — грубо отговори звънарят, като обърна ухо към него и веждите му замърдаха бързо и тревожно. — Тук има и стихове, по-долу. Да беше ги прочел...

— Къде има стихове? Няма никакви стихове.

— Ти казваш, че няма, а аз ти казвам, че има. И вие, зрящите, много неща не виждате...

Той слезе две стъпала по-долу и като попипа с ръка в тъмното, където вече се губеха последните слаби отблясъци на дневния лъч, каза:

— Ето тук. Хубави стихове, но без фенер няма да ги прочетете...

Пьотр се изкачи при него и като попипа с ръка стената, лесно намери строгия афоризъм, издълбан в стената от някой човек, умрял може би преди повече от столетие:

*Знай, ще дойде смъртен час,
ти ще чуеш тръбен глас!
тук щом свършиш своя път,
там те чака божии съд.*

— Ама че мъдрост — опита да се пошегува студентът Ставрученко, но шегата не излезе сполучлива.

— Не ти харесва — ехидно каза звънарят. — Разбира се, ти си още млад човек, но все пак... кой знае. Смъртният час идва като крадец в нощта... Хубави стихове — добави той отново някак с друг тон. — „Знай ще дойде смъртен час, ти ще чуеш тръбен глас...“ Да, такава нещo ни чака — завърши той отново твърде злобно.

След няколко стъпала всички излязоха на първата площадка на камбанарията. Тук беше вече доста високо, но отворът в стената водеше през една още по-неудобна стълба по-нагоре. От последната площадка се откри просторна и прекрасна гледка. Слънцето се бе наклонило на запад към хоризонта, над равнината се бе спуснала дълга сянка, на изток лежеше облак, далечината се губеше във вечерния здрач и само тук-таме полегатите лъчи улавяха в сините сенки ту бялата стена на варосана къщица, ту пламнало като рубин прозорче, ту бляскаща искрица на кръста на далечна камбанария.

Всички притихнаха. Вятърът горе, чист и свободен от изпаренията на земята, духаше в отворите, като полюляваше въжетата, нахлуваше в самите камбани и изтръгваше от време на време провлечен звън. Те тихо звънтяха с дълбок металически звук, в който ухото долавяше още нещo — сякаш далечна, неясна музика или дълбоки въздишки на медта. От цялата картина, разстлана долу, лъхаше тихо спокойствие и дълбок мир.

Но тишината, която настъпи сред малката компания, се дължеше и на друго. Под влиянието на едно и също чувство, вероятно породено от усещането на височината и на своята безпомощност, двамата слепи се приближиха до ъглите на отворите, опряха се на тях с двете си ръце и обърнаха лица срещу тихия вечерен вятър.

Сега вече от никого не се изплъзна странната прилика. Звънарят беше малко по-възрастен; широкото расо падаше на гънки върху слабото тяло, чертите на лицето бяха по-груби и по-резки. При по-внимателно вглеждане можеше да се долови и известна разлика между тях: звънарят беше рус, носът му беше малко орлов, устните по-тънки, отколкото на Пьотр. Над устните бяха наболи мустаци, имаше къдрава брадичка. Но в жестовете, в нервните гънки на устните, в постоянното движение на веждите имаше онази чудна, като че роднинска прилика, поради която много гърбави също тъй си приличат като братя.

Лицето на Пьотр беше малко по-спокойно. В него се долавяше характерна скръб, която у звънаря преминаваше в остра жлъчност, а понякога дори в злоба. Впрочем сега и той сякаш се успокояваше. Спокойният полъх на вятъра като че изглаждаше всички бръчки по лицето му и разливаше по него тихия покой, който цареше в цялата невидима за слепите очи картина. Веждите мърдаха все по-бавно и по-бавно.

Но ето че те пак трепнаха едновременно и у двамата, като че и двамата бяха дочули някакъв звук от долината, който другите не можеха да доловят.

— Камбана бие — каза Пьотр.

— В Егоре звънят, на петнадесет версти отгук — поясни звънарят. — Тяхната вечерня винаги почва половин час по-рано от нашата... Ти чуваш ли? И аз чувам, а другите не чуват... Хубаво е тук — продължи той мечтателно. — Особено в празник. Чували ли сте как аз бия камбаните?

Във въпроса звучеше наивно самохвалство.

— Елате да послушате. Отец Памфилий... Не познавате ли отец Памфилий? Той достави нарочно за мене тези малки камбани.

Той се отдели от стената и любовно погали с ръка двете малки камбани, които още не бяха успели да потъмнеят като другите.

— Славни камбанки... Пеят ли, пеят. Особено на Великден.

Той хвана въжетата и с бързи движения на пръстите накара и двете камбани да затрептят със ситен мелодичен звън; докосванията на езиците бяха толкова слаби и същевременно толкова ясни, че всички чуваха, макар че звукът навярно не отиваше по-далеч от площадката на камбанарията.

— А пък този — бу-ух, бу-ух, бу-ух...

Сега на лицето му светна детска радост, в която въпреки това имаше нещо жалко и болезнено.

— Камбани достави — каза той с въздишка, — а нов кожух не ще да ми купи. Скъперник! Изстинах на камбанарията... Есен е най-лошо... Студено...

Той спря, послуша се и каза:

— Куцият ви вика долу. Вървете, време е да си отивате.

— Да вървим — първа стана Евелина, която дотогава гледаше звънаря неподвижно като омагьосана.

Младите тръгнаха към изхода, а звънарят остана горе. Пьотр, който тръгна след майка си, изведнаж се спря.

— Вие вървете — каза повелително той. — Аз сега ще дойда.

Стъпките затихнаха, само Евелина, която пропусна напред Ана Михайловна, остана, притисна се до стената и затаи дъх.

Слепите мислеха, че са сами на кулата. Няколко секунди те стояха неподвижни и неловко мълчаха, като се заслушваха в нещо.

— Кой е тук? — попита сетне звънарят.

— Аз...

— И ти ли си сляп?

— Сляп съм. А ти отдавна ли си ослепял? — попита Пьотр.

— Така съм се родил — отговори звънарят. — Имаше още един сляп, Роман — той е ослепял на седем години... А ти можеш ли да различиш нощта от деня?

— Мога.

— И аз мога. Чувствувам как се зазорява. Роман не може, а все пак му е по-леко.

— Защо му е по-леко? — живо попита Пьотр.

— Защо ли? Не знаеш ли защо? Той е виждал светлина, помни майка си. Разбираш ли: заспи нощем и тя му се яви насън... Само че сега тя е стара, а му се присънва все млада... А ти сънуваш ли?

— Не — отвърна глухо Пьотр.

— Видя ли, че не. Тази работа се случва с този, който е ослепял, а не с този, който се е родил сляп!...

Пьотр стоеше печален и мрачен, сякаш облак покри лицето му. Веждите на звънаря също изведнаж се вдигнаха високо над очите, в които се виждаше така познатият на Евелина израз на сляпо страдание.

— И пак често грешим... Господи, създателю, майко божия, пречиста!... Дайте ми поне насън веднаж да видя светлина-радост...

Лицето му трепна конвулсивно и той каза с предишния жлъчен израз:

— Но не, не дава... Присъни ти се нещо, просветлее, а като станеш — не помниш...

Той изведнаж спря и се послуша. Лицето му побледня и някакъв трескав израз изкриви всичките му черти.

— Пуснали са ония дяволи — каза той злобно.

Наистина през тясното стълбище долу като шум от наводнение се чуваха стъпките и виковете на децата. За миг всичко стихна, вероятно тълпата се бе изкачила на средната площадка и шумът се изливаше навън. Но след това тъмната стълба забуча като духов инструмент и покрай Евелина в надпревара профуча веселата тълпа деца. На горното стъпало те спряха за миг, но след това едно след друго започнаха да се шмугат покрай слепия звънар, който с изкривено от злоба лице махаше напосоки свитите си юмруци, като се мъчеше да улучи някое от тичащите деца.

Изведнаж от тъмното стълбище се показа ново лице. Очевидно това беше Роман. Лицето му беше широко, сипанчиво и извънредно добродушно. Затворените клепачи закриваха очните орбити, на устните му играеше добродушна усмивка. Той мина покрай притисналото се до стената момиче и се изкачи на площадката. Другарят му, който размахваше юмруци, го улучи отстрани във врата.

— Братко! — извика той с приятен, гръден глас. — Егорий, пак ли водиш война?

Те се сблъскаха и се опипаха.

— Защо си пуснал тия немирници? — попита Егорий по украински все така злобно.

— Нека — благодушно отговори Роман. — Птички божи. Я виж как си ги уплашил. Къде сте бе, немирници?

Децата се бяха сгушили по ъглите до решетките и очите им святкаха от лукавство, а донякъде и от страх.

Евелина, стъпвайки нечутно в тъмното, беше слязла вече до половината на първата стълба, когато зад нея се раздадоха уверените стъпки на двамата слепи, а отгоре се дочу радостният писък и вик на децата, които се хвърлиха като орляк върху останалия при тях Роман.

Компанията бавно излизаше от манастирските врати, когато от камбанарията прозвуча първият удар. Роман звънеше вечерня.

Слънцето беше залязло, каляската се клатушкаше в сред потъмнелите ниви, придружавана от равномерния, меланхоличен звън, който заглъхваше в синкавия вечерен здрач.

Всички мълчаха през целия път до вкъщи. Вечерта Пьотр дълго време не се показваше. Седеше в един тъмен ъгъл на градината, без да се обади дори на повикванията на Евелина, и влезе пипнешком в стаята, когато всички си бяха легнали...

IV

Попелски прекараха още няколко дни у Ставрученко. От време на време Пьотр изпаднаше в предишното си настроение, ставаше оживен и своеобразно весел, опитваше се да свири на новите за него инструменти, от които по-големият син на Ставрученко имаше доста богата колекция и които много интересуваха Пьотр — всеки с особения си глас, способен да изразява особени оттенъци на чувството. Но все пак у него се забелязваше известна мрачност и моментите на обикновеното му душевно състояние изглеждаха като проблясъци на общия все по-затъмняващ се фон.

Сякаш мълчаливо се бяха уговорили никой да не заговаря за епизода в манастира и цялото това пътуване като че ли изчезна от паметта на всички и се забрави. Но забелязваше се, че беше залегнало дълбоко в сърцето на слепия. Всеки път, когато оставаше сам, или в моменти на общо мълчание, когато не го развличаха разговорите на близките му, Пьотр дълбоко се замисляше и на лицето му се изписваше някаква скръб. Този израз беше познат на всички, но сега той изглеждаше по-рязък и... много напомняше слепия звънар.

На пианото, в минути на най-голяма непосредственост, в свиренето му сега често се вплиташе ситното биене на камбаните и провлечените въздишки на медта на високата камбанария... И онова, за което никой не се решаваше да заговори, изпъкваше ясно във въображението на всички: мрачните стълби, тънката фигура на звънар с охтичавата руменина, злобните му викове и жлъчният протест против съдбата... А после двамата слепи в еднаква поза на кулата, еднакъв израз на лицето, с еднакви движения на чувствителните вежди... Онова, което близките досега смятаха, че е лична особеност на Пьотр, сега се явяваше като общ печат на тъмната стихия, която простираше тайнствената си власт еднакво върху всичките си жертви.

— Слушай, Аня — попита Максим сестра си, когато се върнаха в къщи. — Не знаеш ли какво се е случило през време на нашето пътуване? Забелязвам, че момчето се промени тъкмо от този ден.

— Ах, всичко това е поради срещата със слепия — отговори Ана Михайловна с въздишка.

Неотдавна тя бе изпратила в манастира два топли овчи кожуха и пари с писмо до отец Памфилий, в което го молеше да облекчи по възможност участието на двамата слепи. Тя изобщо имаше добро сърце, но отначало бе забравила Роман и само Евелина ѝ напомни, че трябва да се погрижи и за двамата. „Ах, да, да, разбира се“ — отговори Ана Михайловна, но беше ясно, че мисли само за единия. Горещото ѝ съжаление се смесваше до известна степен със суеверно чувство: струваше ѝ се, че с тази жертва ще умилостави някаква тъмна сила, която вече се е надвесила като мрачна сянка над главата на детето ѝ.

— С кой сляп? — попита Максим учудено.

— Ами че с този... на камбанарията...

Максим сърдито чукна с патерицата си.

— Какво нещастие — да си без крака като пън! Ти забравяш, че аз не мога да се катеря по камбанариите, а изглежда, че от жени човек нищо не може да разбере. Евелина, опитай се поне ти да кажеш като хората какво се е случило на камбанарията!

— Там — тихо отговори също побледнялото през тези дни момиче — има един сляп звънар... И той...

То спря. Ана Михайловна покри с длани пламналото си лице, обляно в сълзи.

— И той много прилича на Пьотр.

— И вие да не ми кажете нищо! Е, и после какво? Това още не е достатъчна причина за трагедии, Аня — прибави той с мек укор.

— Ах, това е толкова ужасно — отговори Ана Михайловна тихо.

— Кое е ужасно? Че прилича на сина ти ли?

Евелина многозначително погледна стария и той млъкна. След няколко минути Ана Михайловна излезе, а Евелина остана с вечното си ръкоделие в ръце.

— Ти май не каза всичко? — попита Максим след минута мълчание.

— Да. Когато всички слязоха, Пьотр остана. Каза на леля Ана (тя наричаше Попелска така от детинство) да отиде с другите, а той остана със слепия... И аз... също останах.

— Да подслушваш ли? — каза старият педагог почти машинално.

— Аз не можах... да си отида... — отговори Евелина тихо. — Те разговаряха помежду си като...

— Като другари по нещастие?

— Да, като слепи... След това Егор попита Пьотр дали вижда насън майка си. Пьотр каза „не виждам“. И Егор не виждал. А другият сляп, Роман, виждал насън майка си млада, макар че била вече стара...

— Така! И какво стана след това?

Евелина се замисли, погледна стария със сините си очи, в които сега се четеше борба и страдание, и каза:

— Онзи, Роман, е добър и спокоен. Лицето му е тъжно, но не е зло... Той се е родил зрящ... А другият... Той много страда — изведнаж обърна разговора тя.

— Говори, моля ти се, направо — нетърпеливо я прекъсна Максим, — другият е озлобен?

— Да. Той искаше да набие децата и ги кълнеше. А децата обичат Роман...

— Зъл е и прилича на Пьотр... разбирам — каза замислено Максим.

Евелина помълча и след това, като че ли тези думи ѝ струваха тежка вътрешна борба, промълви съвсем тихо:

— Двамата не си приличат в лице... чертите им са различни. Но в израза... Стори ми се, че по-рано Пьотр имаше израз малко като Романовия, а сега все по-често се забелязва онзи, другият... и още... Страх ме е, мисля...

— От какво те е страх? Я ела, мое умно мъничко момиче — каза Максим необикновено нежно.

И когато тя, отмаляла от тази ласка, се приближи до него със сълзи на очи, той помилва копринената ѝ коса с голямата си ръка и каза:

— Какво мислиш? Кажи. Виждам, че ти умееш да мислиш.

— Мисля, че... той сега смята, че... всички сляпородени са зли... И той си е внушил, че и той е... непременно.

— Да, ето какво било... — промълви Максим, като изведнаж дръпна ръката си. — Дай ми лулата, душице... Ето я там, на прозореца.

След няколко минути над главата му се изви син облак дим.

— Хм... да... лошо — мърмореше на себе си той. — Излъгал съм се... Аня, беше права: човек може да скърби и да страда за това, което никога не е изпитал. А сега към инстинкта се е прибавило и съзнанието и те ще тръгнат в една посока. Проклет случай... Но впрочем, както казват, шило в торба не стои... Все ще се покаже отнякъде...

Той съвсем потъна в синкавите облаци дим. В четвъртитата глава на стареца се рояха някакви мисли и нови решения.

V

Настъпи зимата. Падна дълбок сняг и затрупа пътищата, нивите, селото. Имението беше цялото бяло, по дърветата имаше пухкави парцали, като че ли градината отново бе разцъфнала... В голямата камина пращеше огън и всеки, който влизаше отвън, внасяше със себе си свежест и мирис на мек сняг...

Поезията на първия зимен ден беше посвоему достъпна за слепия. Когато сутрин се събуждаше, той всякога усещаше особена бодрост и познаваше идването на зимата по тропането на хората, които влизаха в кухнята, по скърцането на вратите, по острите, едва доловими струйки въздух, които проникваха в цялата къща, по скърцането на стъпките вън, по особената „студенина“ на всички външни звуци. И когато излизаше с Йохим по пъртината в полето, слушаше с наслада звънливото скърцане на шейната и някакви ехтящи звуци, които гората зад рекичката си разменяше с пътя и полето.

Този път първият бял ден му навя само по-голяма скръб. Още от сутринта той обу високите обувки и тръгна към воденицата, като оставяше рохкава следа по недокоснатите още пътеки.

В градината беше съвсем тихо. Замръзналата земя, покрита с пухкав мек пласт, съвсем замлъкна и не издаваше звуци: затова пък въздухът стана някак си особено чувствителен, ясно и пълно предаваше на далечни разстояния и крясъка на враната, и удара на брадвата, и мекото пращане на откършено клонче... От време на време се чуваше странен звън като от счупено стъкло, който преминаваше в най-високи ноти и замираще като че ли някъде много далеч: момчетата хвърляха камъни в селското езеро, което на сутринта се бе покрило с тънка корица пръв лед.

Езерото в имението също замръзна, но рекичката при воденицата, натежала и тъмна, все още течеше между пухкавите си брегове и шумеше в бента.

Пьотр се приближи до бента, спря се и се послуша. Шумът на водата беше друг — по-тежък и без мелодия. В него като че ли се чувствуваше студът на мъртвата околност...

В душата на Пьотр също беше студено и мрачно. Мрачното чувство, което едва онази щастлива вечер се надигаше от дълбочината на душата му като някакъв страх, незадоволеност и въпрос, сега се разрасна и зае в душата му мястото, което до скоро заемаха радостните и щастливи чувства.

Евелина не беше в имението. Още от есента Яскулски се канеха да отидат при „благодетелката“, старата графиня Потоцка, която настояваше старите да доведат непременно и дъщеря си. Отначало Евелина отказваше, но след това отстъпи пред настояванията на баща си, към когото много енергично се присъедини и Максим.

Сега Пьотр стоеше при воденицата, спомняше си предишните усещания и се мъчеше да ги възстанови с предишната пълнота и цялост и се питаше дали чувствава отсъствието ѝ. Той го чувствуваше, но едновременно съзнаваше, че и присъствието ѝ не му дава щастие, а му причинява особено страдание, което без нея се бе малко притъпило.

Неотдавна в ушите му звучаха думите ѝ, той си представяше всички подробности на първото обяснение, чувствуваше под ръцете си копринената ѝ коса, чуваше на гърдите си ударите на сърцето ѝ. И от всичко това се създаваше някакъв образ, който го изпълваше с радост. Сега нещо безформено като ония призраци, които населяваха тъмното му въображение, обгърна този образ със смъртен полъх и той се разсея. Пьотр вече не можеше да обедини спомените си в онова хармонично цялостно чувство, което го изпълваше в първите дни. Още от самото начало на дъното на това чувство лежеше зрънце от нещо друго и сега това „друго“ се беше разстлало над него, както се разстила буреносен облак по хоризонта.

Звучите на нейния глас заглъхнаха и на мястото на ярките впечатления от щастливата вечер зееше празнота. А към тази празнота дълбоко от душата на слепия с мъчително усилие се издигаше нещо и искаше да я запълни.

Той искаше да я види!

По-рано чувствуваше само тъпо душевно страдание, но то се набираше в душата му неясно, тревожеше го смътно като тъпа зъбна болка, на която още не обръщаме внимание. Срещата със слепия звънар придаде на тази болка остротата на осъзнато страдание.

Той я обикна и искаше да я види!

Така се нижеха дните в притихналото и затрупано от сняг имение.

Понякога, когато щастливите мигове изпъкваха пред него живи и ярки, Пьотр се пооживяваше и лицето му се проясняваше. Но това не беше за дълго, а след време дори тези светли минути придобиха някакъв неспокоен характер: сякаш слепият се боеше, че ще отлетят и никога вече няма да се върнат. Това правеше държането му променливо: след моменти на поривиста нежност и на силна нервна възбуда идваха дни на потисната, безнадеждна печал. Вечер в тъмната гостна стая роялът плачеше и се разкъсваше от дълбока и болезнена мъка и всеки негов звук причиняваше болка в сърцето на Ана Михайловна. Накрая най-лошите ѝ предположения се оправдаха: младежът отново започна да сънува тревожните сънища от детинството си.

Една сутрин Ана Михайловна влезе в стаята на сина си. Той още спеше, но сънят му беше някак странно неспокоен: очите бяха полуотворени и гледаха замъглено изпод повдигнатите клепачи, лицето беше бледно и по него се четеше израз на безпокойство.

Майката се спря и загледа внимателно сина си, като се мъчеше да открие причината за странната му тревога. Но тя само видя, че тази тревога расте все повече и че лицето на спящия все по-ясно изразява напрегнато усилие.

Изведнаж ѝ се стори, че забелязва над леглото някакво едва уловимо движение. Един ярък лъч на ослепителното зимно слънце, който падаше на стената точно над възглавницата, като че ли трепна и леко се плъзна надолу. Още малко, още малко... светлата ивица бавно се прокрадваше към полуотворените очи и колкото повече се приближаваше, толкова повече нарастваше безпокойството на спящия.

Ана Михайловна стоеше неподвижно, в състояние близко до кошмар, и не можеше да откъсне изплашения си поглед от огнената ивица, която сякаш с леки, но все пак забележими тласъци все повече се приближаваше до лицето на сина ѝ. И лицето му все повече бледнееше, изопваше се, застиваше с израз на мъчително усилие. Ето че жълтеникавият отблясък заигра в косата и огря челото на младежа. Майката цяла се наведе напред, подтиквана от инстинктивен стремеж да го защити, но краката ѝ оставаха неподвижни като в истински кошмар. Между това клепките на спящия съвсем се отвориха, в

неподвижните зеници заискриха лъчи и той надигна глава от възглавницата към светлината. Нещо като усмивка или плач трепна конвулсивно на устните и цялото лице отново застина в неподвижен порив.

Най-сетне майката надви сковаващата тялото ѝ неподвижност, доближи се до леглото и сложи ръка на главата на сина си. Той трепна и се събуди.

— Ти ли си, мамо? — попита той.

— Да, аз съм.

Пьотр се надигна. Като че ли тежка мъгла забулваше съзнанието му. Но след миг той каза:

— Аз пак видях сън... Сега често виждам сънища, но... нищо не помня...

VI

Настроението на младежа от безнадеждна тъга преминаваше в раздразнителна нервност, а същевременно усещанията му станаха необикновено изтънчени. Слухът му се изостри извънредно много; той усещаше светлината с цялото си същество и това се забелязваше дори нощем: можеше да различава лунните нощи от тъмните и често пъти, когато всички в къщи спяха, дълго ходеше навън, мълчалив и тъжен, отдавайки се на странното въздействие на мечтателната и фантастична лунна светлина. При това винаги обръщаше бледното си лице към плуващото по синьото небе огнено кълбо и очите му отразяваха искрящия отблясък на студените лъчи.

А когато това кълбо, което се уголемяваше, колкото повече се приближаваше до земята, се забулваше с тежка червеникава мъгла и бавно се скриваше зад снежния хоризонт, лицето на слепия ставаше по-спокойно и по-меко и той се прибираше в стаята си.

Мъчно е да се каже за какво мислеше през тези дълги нощи. Всеки, който е познал радостта и мъката на напълно съзнателния човек, в известна възраст преживява по-силна или по-слаба душевна криза. Преди да навлезе в дейния живот, човек се мъчи да определи мястото си в природата, предназначението си, отношенията си към околния свят. Това е своего рода „мъртва точка“ и щастлив е този, когото размахът на жизнената сила преведе през нея, без да му нанесе големи поражения. При Пьотр тази душевна криза се усложняваше още повече; към въпроса: „Защо да живея на този свят?“ — той добавяше: „Защо да живея именно сяп?“ Най-сетне към тези нерадостни мисли се прибавяше и нещо странично, някакъв почти физически натиск на незадоволена нужда, и това се отразяваше върху оформяването на характера му.

Яскулски се върнаха преди Коледа и Евелина, оживена и радостна, със сняг по косите и цялата лъхаща свежест и студ, изтича от посесорската къщица в имението и се хвърли да прегръща Ана Михайловна, Пьотр и Максим. В първите минути лицето на Пьотр

светна от неочаквана радост, но след това върху него се изписа пак израз на някаква упорита тъга.

— Ти мислиш, че те обичам? — рязко попита той още същия ден, като остана насаме с Евелина.

— Сигурна съм в това — отговори момичето.

— А пък аз не знам — мрачно възрази слепият. — Да, не зная. По-рано и аз бях сигурен, че те обичам повече от всичко на света, но сега не зная. Остави ме, послушай ония, които те викат към живота, докато не е късно.

— Защо ме мъчиш? — се изтръгна от нея тиха жалба.

— Мъча ли те? — попита младежът и отново на лицето му се появи израз на упорит егоизъм. — Е да, мъча те. И така ще те мъча цял живот, и не мога да не те мъча. И аз самият не знаех това, а сега зная. И не съм виновен. Същата ръка, която ме лиши от зрение, когато още не бях се родил, е вложила в мен тази злоба... Ние всички сме такива, сляпородените. Остави ме... оставете ме всички, защото в замяна на обичта аз мога да ви дам само страдание... Аз искам да видя — разбираш ли? Искам да видя и не мога да се отърва от това желание. Ако можех да видя мама, татко, теб и Максим, щях да бъда доволен... Бих запомнил, бих отнесъл този спомен в мрака на целия си останал живот...

И с изключително упорство се връщаше към тази мисъл. Когато оставаше сам, той вземаше в ръце разни предмети, опипваше ги особено внимателно и след това, като ги слагаше настрана, мислеше върху изучените форми. Точно така той се замисляше и за ония различия между ярките цветни повърхности, които при напрегнатата чувствителна нервна система смътно долавяше чрез осезанието. Но всичко това проникваше в съзнанието му тъкмо само като различия в техните взаимни отношения, но без определено чувствено съдържание. Сега той различаваше дори слънчевия ден от нощния мрак само защото действието на ярката светлина, която проникваше до мозъка му по недостъпни за съзнанието пътища, още по-силно раздразваше мъчителните му пориви.

VII

Веднаж, влизайки в гостната, Максим завари там Евелина и Пьотр. Момичето изглеждаше смутено. Лицето на младежа беше мрачно. Като че ли той чувствуваше някаква нужда да търси нови причини да страда и да мъчи с тях и себе си, и другите.

— Той пита — каза Евелина на Максим — какво може да значи изразът „красный звон“^[4]. Аз не мога да му обясня.

— За какво се отнася? — попита Максим кратко, като се обърна към Пьотр.

Той вдигна рамене.

— Нищо особено. Но ако звуците имат цвят и аз не ги виждам, това значи, че дори и звуците не са ми напълно достъпни.

— Глупости, детинщини — отговори рязко Максим. — Ти сам знаеш добре, че това не е вярно. На теб звуците са по-достъпни, отколкото на нас.

— Но тогава какво означава този израз?... Нали все нещо трябва да значи?

Максим се замисли.

— Това е обикновено сравнение — каза той. — Понеже всъщност и звукът, и светлината са движение, те би трябвало да имат много общи свойства.

— Че за какви свойства може да става дума тук? — упорито продължи да разпитва слепият. — „Червен“ звън... какво точно значи това?

Максим се замисли.

Дойде му на ум едно обяснение, което се свеждаше до относителните цифри на трептенията, но той знаеше, че на младежа му трябва съвсем друго. При това онзи, който пръв е употребил за звука светлинен епитет, навярно не е познавал физиката и въпреки това е доловил някакво сходство между тях. В какво се състои то?

В ума на стария се породи известна представа.

— Я чакай — каза той. — Впрочем не зная дали ще успея да ти обясня както трябва... Ти можеш да узнаеш не по-зле от мен какво е

червен звън: ти си го чувал неведнаж в градовете, на големи празници, само че в нашия край този израз не се употребява...

— Да, да, чакай — каза Пьотр и бързо отвори пианото.

Той удари с опитната си ръка клавишите, като подражаваше на празничен камбанен звън. Илюзията беше пълна. Акордът от няколко ниски тонове образуваше като че ли дълбок фон, а върху него се открояваха, скачайки и трептейки, по-високи, по-подвижни и ярки тонове. Изобщо това беше тъкмо онзи висок и възбудено-радостен шум, който изпълваше празничния простор.

— Да — каза Максим, — много наподобява и ние, зрящите, не бихме могли да го възприемем по-добре от теб. Ето, виждаш ли... когато гледам голяма червена повърхност, тя прави на очите ми същото неспокойно впечатление на нещо гъвкаво, вълнуващо се. Сякаш тази червенина се мени: оставяйки под себе си по-дълбок, тъмен фон, тук-там тя изпъква с по-светли, бързо издигащи се и пак така бързо спадащи вълни, които действуват много силно на очите — поне на моите очи.

— Вярно, вярно! — живо каза Евелина. — И аз чувствавам същото и не мога да гледам дълго време червена сукнена покривка...

— Също както други не могат да понасят празничния камбанен звън. Струва ми се, че сравнението ми е вярно и дори ми идва на ум ново сравнение: има и „малинов“ звън на камбани, както и малинов цвят. И двата са много близки до червеното, само че са по-дълбоки, по-равни и по-меки. Когато една камбанка е употребявана дълго време, тя, както казват любителите, се обработва. В нейния звук изчезват неравномерностите, които дразнят ухото, и тогава нейният звън се нарича малинов. Същият ефект се постига, като се подберат умело няколко съзвучни камбанки.

Под ръцете на Пьотр пианото започна да звъни с ритъма на пощенските звънчета.

— Не — каза Максим. — Бих казал, че това е прекалено червено...

— А, спомням си!

И инструментът зазвуча по-равномерно. Звучите, започнали високо, оживено и ярко, ставаха все по-дълбоки и по-меки. Така звънят хармоничните звънчета на руската тройка, която отминава по прашния път във вечерната незайна далечина, тихо, равномерно, без високи

иззвънтявания, все по-тихо и по-тихо, докато последните звуци замрат в мълчанието на спокойното поле.

— Ето, ето! — каза Максим. — Ти разбра разликата. Някога, когато ти беше още дете майка ти се опитваше да ти обясни цветовете със звуци.

— Да, помня... Защо тогава ти ни забрани да продължим? Може би щях да разбера.

— Не — отговори замислено старият, — от това не би излязло нищо. Впрочем аз мисля, че изобщо на известна душевна дълбочина ние възприемаме цветовете и звуците вече като еднородни. Ние казваме: той вижда всичко в розова светлина. Това значи, че човек е настроен радостно. Същото настроение може да бъде породено и от известно съчетание на звуци. Изобщо звуците и цветовете са изразители на еднакви душевни импулси.

Старият запуши лулата си и внимателно погледна Пьотр. Слепият седеше неподвижно и жадно поглъщаше думите на Максим. „Да продължавам ли?“ — помисли си старият, но след минута започна някак замислено, като че ли неволно се увличаше от странния ход на мислите си:

— Да, да! Чудни мисли ми идват на ум... Случайно ли е, че нашата кръв е червена. Виждаш ли... когато в главата ти се ражда мисъл, когато виждаш сънища, от които, като се събудиш, трепериш и плачеш, когато човек цял пламва от страст — това значи, че кръвта блика от сърцето по-силно и нахлува на червени струи в мозъка. Е, добре, и нашата кръв е червена...

— Червена... гореща... — каза замислено младежът...

— Именно — червена и гореща. И ето, червеният цвят както и „червените“ звуци вливат в душата ни светлина, възбуда и представа за страст, която тъкмо така и наричат — „гореща“, буйна, жарка. За отбелязване е, че и художниците смятат червените тонове за „топли“.

Максим смукна лулата, обви се в кълба дим и продължи:

— Ако замахнеш с ръка над главата си, ще очертаеш полукръг. Представи си сега, че ръката ти е безкрайно дълга. Ако би могъл да замахнеш с нея, би очертал полукръг, отдалечен безкрайно много... Също така далеч виждаме над себе си полукълбестия небесен свод; небето е равно, безкрайно и синьо... Когато го виждаме такава, душата ни изпитва спокойствие и ведрина. А когато небето се покрие с

развълнувани и мътни облаци, тогава и душата ни изпитва някакво смътно вълнение. Нали чувствуваш, когато приближава буреносен облак...

— Да, чувствавам, като че ли нещо тревожи душата ми...

— Това е вярно. Ние чакаме кога зад облаците пак ще се появи дълбокото синьо небе. Бурята ще мине, а небето ще си остане същото; ние знаем това и спокойно чакаме да премине бурята. Та, значи, небето е синьо... Когато е спокойно, морето също е синьо. Майка ти има сини очи. Евелина също.

— Като небето... — каза слепият с внезапно пробудила се нежност.

— Да. Сините очи се смятат за признак на ясна душа. Сега ще ти разкажа за зеления цвят. Самата земя е черна, черни или сиви са стъблата на дърветата през пролетта; но щом топлите и светли лъчи затоплят тъмната повърхност, от нея пониква зелена трева, зелени листа. За зеленината е потребна светлина и топлина, но не прекалено много. Затова зеленината е така приятна за очите. Зеленината е като че ли топлина, смесена с влажна прохлада: тя поражда представа за спокойно доволство, за здраве, но не и за страст, и не за онова, което хората наричат щастие... Разбра ли?

— Н-не... не ми е ясно... но все пак говори още, моля ти се.

— Е, няма какво!... Слушай по-нататък. Когато настъпи лятото и става псе по-горещо, зеленината като че ли изнемогва от излишък на жизнена сила, листата клюмват премалели и ако дъждът не разхлади с влагата си слънчевия зной, зеленината може съвсем да повехне. Затова пък наесен сред уморените листа се наливат и зачервяват плодовете. Те са по-червени от тази страна, която е изложена на повече светлина; в тях като че ли е съсредоточена цялата жизнена сила, цялата страст на растителната природа. Ти виждаш, че червеният цвят и тук е цвят на страстта. Той е неин символ. Той е цветът на опиянението, на греха, на яростта, гнева и отмъщението. През време на бунтове народните маси изразяват общото чувство с червеното знаме, което се развява над тях като пламък... Но май че ти пак не разбираш?

— Все едно, продължавай!

— Настъпва късна есен. Плодът е натежал; той се откъсва и пада на земята... Той умира, но в него живее семето, а в това семе живее като „възможност“ и цялото бъдещо растение с неговите бъдещи

разкошни листа и с неговите нови плодове. Семето пада на земята; а ниско над нея се издига студеното вече слънце, духа студен вятър, летят студени облаци... Не само страстта, но и самият живот замира тихо, незабелязано... Земята все повече оголва своята чернота изпод зеленината, на небето преобладават студени тонове... И ето че един ден над тази смирила се и притихнала, като че ли овдовяла земя падат милиони снежинки и тя цялата става равна, еднообразна и бяла... Белият цвят е цветът на студения сняг, цветът на най-високите облаци, които плават в недосегаемия студ на поднебесните висоти — цветът на величествените и безплодни планински върхове... Той е емблема на безстрастие и на студена, възвишена святост, емблема на бъдещия безплътен живот. А що се отнася до черния цвят...

— Зная — прекъсна го слепият. — Това е липса на звуци, липса на движения... нощ...

— Да, и затова той е емблема на скръбта и на смъртта...

Пьотр трепна и каза глухо:

— Ти сам каза: на смъртта. А за мен всичко е черно... винаги и навред черно!

— Не е вярно — отвърна рязко Максим, — за теб съществуват звуците, топлината, движението... ти си обкръжен с обич... Мнозина биха дали светлината на очите си за онова, което ти пренебрегваш като безумец... Но ти прекалено егоистично мислиш за нещастieto си...

— Да! — извика Пьотр страстно. — Мисля за него по неволя: къде да се скрия от него, когато то навсякъде е с мен?

— Ако можеше да разбереш, че на света има сто пъти по-голяма мъка от твоята, такава мъка, в сравнение с която животът ти, осигурен и обкръжен със съчувствие, може да се нарече блаженство — тогава...

— Не е вярно, не е вярно! — гневно го прекъсна слепият със същата страдна възбуда. — Аз бих се сменил с последния просяк, защото той е по-щастлив от мен. Пък и съвсем не е нужно слепите да се обкръжават с грижи: това е голяма грешка... Слепите трябва да се извеждат на пътя и да се оставят — нека просят милостиня. Ако бях обикновен просяк, нямаше да бъда толкова нещастен. Още от сутринта щях да мисля да си осигуря обяд, щях да броя подарените копейки и щях да се страхувам, че са малко. После щях да се радвам, ако събера повече, щях да се мъча да събера още и за нощуване. А ако не успеех, щях да страдам от глад и студ... и всичко това нямаше да ми остави

нито минута свободна и... и... щях да страдам от лишенията по-малко, отколкото страдам сега...

— Мислиш ли? — попита Максим студено и погледна Евелина. В погледа на стария се мярна съжаление и съчувствие. Момичето беше сериозно и бледно.

— Сигурен съм — отговори Пьотр упорито и жестоко. — Сега често завиждам на Егор, онзи, дето е на камбанарията. Често пъти, като се събудя сутрин, особено когато навън е снежна буря и виелица, спомням си за Егор: сега той се качва на камбанарията...

— Студено му е — подсказва Максим.

— Да, студено му е, той трепери и кашля. И проклина Памфилий, който не му дава кожух. После хваща с премръзнали ръце въжетата и звъни за утрин. И забравя, че е сляп. Защото там би било студено не само на сляп човек... А аз не забравям и няма...

— И няма за какво да проклинаш!...

— Да! Няма за какво да проклинам! Животът ми е пълен само с мрак никой не е виновен за това, но аз съм по-нещастен от всеки просяк...

— Няма да споря — студено каза старият. — Може и да е вярно. Във всеки случай ако на тебе ти беше по-зле, може би ти самият щеше да бъдеш по-добър.

Той още веднаж погледна със съжаление момичето и излезе от стаята, като тропаше с патериците.

След този разговор душевното състояние на Пьотр се изостри още повече и той още повече потъна в мъчителните си мисли.

Понякога успяваше: за миг изпитваше усещанията, за които говореше Максим, и те се прибавяха към пространствените му представи. Тъмната и тъжна земя изчезваше някъде в далечината: той се опитваше да я измери и не намираше края ѝ. А над нея имаше нещо друго... В спомена му проехтяваше грохот на гръмотевица, изникваше представа за ширинето и небесния простор. След това гръмотевицата заглъхваше, но там, горе, оставаше нещо, което пораждаше в душата му чувството за величие и ведрина. Понякога това чувство ставаше по-определено: към него се прибавяше гласът на Евелина и на майка му, „чиито очи са сини като небето“; тогава образът, който изплуваше от дълбочините на въображението и ставаше извънредно ясен, изведнаж изчезваше и преминаваше в друга област.

Всички тези тъмни представи го измъчваха и не го задоволяваха. Те му струваха големи усилия и бяха така неясни, че изобщо той чувствуваше само незадоволеност и тъпа душевна болка, която придружаваше всички усилия на болната му душа, стремяща се напразно да възстанови пълнотата на усещанията си.

VIII

Наближи пролет.

На около шестдесет версти от имението на Попелски, на противоположната страна от Ставрученкови, в едно малко градче имаше чудотворна католическа икона. Сведущите по въпроса бяха определили съвсем точно чудодейната ѝ сила: всеки, който дойдеше при иконата пеш в деня на празника ѝ, се ползваше от „двадесет дни опрощение“, тоест всички негови беззакония, извършени в продължение на двадесет дни, трябваше да бъдат простени на оня свят. Затова всяка година рано напролет през този ден малкото градче се оживяваше и ставаше неузнаваемо. Старата черквица се окичваше за празника с първата зеленина и с първите пролетни цветя, над града се носеше радостен звън на камбани, гърмоляха брички на панове и богомолци излизаха на гъсти тълпи на улиците, площадите и дори далеч в полето. Тук идваха не само католици. Славата на N-ската икона гърмеше надалече и при нея идваха също недъгави и наскърбени православни, особено от градското съсловие.

В самия ден на празника по пътя от двете страни на параклиса се точеше безбройна пъстра върволица народ. Ако човек би погледнал това зрелище от върха на един от хълмовете, които заобикаляха селището, можеше да помисли, че някакъв огромен змей се е проснал на пътя край параклиса, лежи там неподвижен и само от време на време движи матовите си пъстри люспи. От двете страни на пътя, претъпкан с народ, се бяха наредили в две редици цяла тълпа просяци, които протягаха ръце за милостиня.

Максим с патериците си и до него Пьотр, под ръка с Йохим, бавно вървяха по улицата, която водеше към полето.

Гълчавата на многогласната тълпа, провикванията на евреите продавачи, гърмоленето на файтоните — целият този шум, който се носеше като огромна вълна, остана назад, сливайки се в непрекъснато, люлеещо се като вълна бучене. Но и тук, макар че тълпата беше порядъка, постоянно се чуваше тропот на пешеходци, поскърцване на

колела, глъчка. Цяла върволица каруци идваше откъм полето и скърцайки тежко, завиваше в съседната уличка.

Пьотр разсеяно се вслушваше в този оживен шум и вървеше послушно след Максим; той непрекъснато се загръщаше с палтото си, защото беше студено, и вървеше, всецяло погълнат от тежките си мисли.

Но изведнаж сред тази егоистична съсредоточеност нещо така силно порази вниманието му, че той трепна и внезапно се спря.

Тук свършваха последните редици на градските къщи и широк път влизаше в града между стобори и пусти места. До самия изход към полето благочестиви ръце бяха издигнали някога каменен стълб с икона и фенер, който впрочем само поскърцваше от вятъра, но никога не се палеше. В подножието на този стълб бяха насядали група слепи просяци, които зрящите им конкуренти бяха изтикали от по-доходните места. Те седяха с дървени панички в ръце и от време на време някой от тях подеваше жална песен:

— По-да-ре-те на слепите... 3-за бога...

Денят беше студен, просяците от сутринта седяха тук, изложени на студения вятър, който духаше от полето. Те не можеха да се движат сред тълпата, за да се сгреят, и в гласовете им, които поред провлечено пееха монотонната песен, звучеше несъзнателно оплакване от физическото страдание и от пълната безпомощност. Първите ноти все още се чуваха доста ясно, но след това от хлътналите гърди се изтръгваше само жален шепот, който тихо замираще в трескави тръпки. При все това дори и последните, най-тихи звуци на песента, които почти се губеха сред уличния шум, стигаха до човешкия слух и поразяваха всеки с безкрайното си непосредствено страдание.

Пьотр се спря и лицето му се изкриви, като че ли някакъв слухов призрак се бе явил пред него под формата на този страдалчески вопъл.

— Защо се уплаши? — попита Максим. — Това са същите щастливци, на които наскоро завиждаше — слепи просяци, които просят тук милостиня... Разбира се, малко им е студено. Но според теб от това им е само по-добре.

— Да си вървим! — каза Пьотр и го хвана за ръката.

— А, ти искаш да си вървиш! Чуждите страдания не породиха друго чувство в душата ти! Чакай, искам да поприказвам с теб сериозно и се радвам, че това ще бъде тъкмо тук. Ти се сърдиш, че

времената са се променили, че сега не избиват слепите в нощни боеве като Юрко бандуриста; мъчно ти е, че няма кого да проклинаш като Егор, а сам проклинаш в душата си близките си, задето не са ти дали възможност да изпиташ щастливата съдба на тези слепи. Кълна се в честта си, че може и да си прав! Да, кълна се в честта си на стар войник, че всеки човек има право да разполага със съдбата си, а ти си вече човек. Слушай сега какво ще ти кажа: ако поискаш да поправиш нашата грешка, ако захвърлиш в лицето на съдбата всички предимства, с които животът те е обградил още от рождение, и поискаш да изпиташ участта на тези нещастници... аз, Максим Яценко, ти обещавам своето уважение, помощ и съдействие... Чуваш ли ме, Пьотр Попелски? Аз бях малко по-голям от теб, когато се хвърлих в огъня на сражението... И мен ме оплаква майка ми, както ще те оплаква твоята майка. Но, дявол го взел! Мисля, че бях прав, както и ти си прав сега!... В живота на всеки човек съдбата идва веднаж и казва: избирай! И така, стига да поискаш... Фьодор Кандиба, тук ли си? — извика той към слепите.

Един глас се отдели от дрезгавия хор и отговори:

— Тук съм... Вие ли ме викате, Максим Михайлович?

— Аз! Ела след една седмица, дето ти казах.

— Ще дойда, пане. — И гласът на слепия пак се сля с хора.

— Ето на, ще видиш един човек — каза с блеснали очи Максим, — който има право да роптае срещу съдбата и срещу хората. От него трябва да се научиш да понасяш съдбата си... А ти...

— Да вървим, панич — каза Йохим и погледна сърдито стария.

— Не, почакай! — викна гневно Максим. — Никой досега не е минал покрай слепите, без да им хвърли поне петак. Нима ще избягаш, без да сториш дори това? Ти знаеш само да светотатствуваш със своята сита завист към чуждия глад!...

Пьотр дигна глава, като че ли някой го бе ударил с камшик. Той извади от джоба портмонето си и тръгна към слепите. Напипа с бастуна си първия, намери с ръка дървената паничка с дребни пари и внимателно изсипа в нея парите си. Няколко минувачи се спряха и гледаха учудено богато облечения и красив пански син, който пипнешком даваше милостиня на слепия, който я вземаше също така пипнешком.

През това време Максим рязко се обърна и закуца по улицата. Лицето му беше червено, очите му блестяха... Очевидно преди малко

го бе обзел един от ония гневни пристъпи, така добре познати на всички, които го знаеха на младини. Сега той вече не беше педагог, който отмерва всяка дума, а буен човек, който бе дал воля на гнева си. Едва когато погледна отстрани Пьотр, старият като че ли омекна. Пьотр беше бледен като платно, но веждите му бяха свити, а лицето дълбоко развълнувано.

Студеният вятър вдигаше след тях прах из улиците на градчето. Отзад, сред слепите, се вдигна шум и кавга за дадените от Пьотр пари...

IX

Дали от простудата или като завършек на продължителната душевна криза, или най-сетне и едното, и другото — на другия ден Пьотр имаше нервна треска. Той се мяташе в леглото си с изкривено лице, от време на време се вслушваше в нещо и се опитваше да бяга някъде. Стариият доктор от градчето пипаше пулса му и говореше за студения пролетен вятър; Максим мръщеше вежди и не поглеждаше сестра си.

Болестта беше упорита. Когато настъпи кризата, болният лежаше няколко дни почти неподвижен. Най-сетне младият организъм победи.

Едно светло пролетно утро ярък лъч проникна през прозореца и падна върху възглавницата на болния. Ана Михайловна го забеляза и се обърна към Евелина:

— Пусни пердето... Така се боя от тази светлина...

Момичето стана, за да изпълни заповедта, но болният, който неочаквано за пръв път проговори, я спря.

— Не, нищо. Моля ви се... оставете го така...

Двете жени радостно се наведоха над него.

— Чуваш ли?... Аз съм тук!... — каза майката.

— Да! — отговори той и след това млъкна, като че ли се мъчеше да си спомни нещо. — Ах, да!... — заговори тихо той и изведнаж се опита да стане. — Онзи... Фьодор, идва ли? — попита той.

Евелина и Ана Михайловна се спогледаха и майката закри устата му с ръка.

— Тихо, тихо! Не приказвай, вредно е за теб.

Той притисна ръката на майка си към устните си и я покри с целувки. В очите му имаше сълзи. Дълго плака и това го облекчи.

Няколко дни беше някак кротко замислен и всякога, когато покрай стаята минаваше Максим, на лицето му се четеше тревога. Жените забелязаха това и помолиха Максим да стои по-настрана. Но веднаж Пьотр сам помоли да го повикат и да ги оставят сами.

Максим влезе в стаята, хвана ръката му и ласкаво я помилва.

— Хайде, хайде, момчето ми — каза той. — Май че трябва да ти искам прошка...

— Разбирам — каза тихо Пьотр и стисна ръката му. — Ти ми даде добър урок и аз ти благодаря за него.

— По дяволите уроците! — отвърна Максим с нетърпелива гримаса. — Човек страшно оглупява, когато дълго време е педагог. Не, този път не мислех за никакви уроци, а просто се бях много разсърдил и на теб, и на себе си...

— Значи, ти наистина искаше да...

— Искаше, искаше!... Знае ли човек какво иска, когато се разбеснее... Исках да почувствувах чуждото нещастие и да престанеш да мислиш толкова за своето...

Двамата млъкнаха.

— Тази песен — след минута каза Пьотр, — помнех я дори когато бях в безсъзнание... А кой е този Фьодор, когото повика?

— Фьодор Кандиба, мой стар познат.

— И той ли... се е родил сляп?

— Още по-лошо: очите му са изгорели във войната.

— И той скита по света и пее тази песен?

— Да, и храни с нея цял куп племенници сираци. И отгоре на това намира за всеки весела дума и шега...

— Така ли? — замислено попита Пьотр. Както искаш, но в това има някаква тайна. И аз бих искал...

— Какво би искал, момчето ми?...

След няколко минути се чуха стъпки. Ана Михайловна влезе в стаята и тревожно се вгледа в лицата им, явно развълнувани от разговора, който се прекъсна при влизането ѝ.

Веднаж победил болестта, младият организъм бързо се възстановяваше. След около две седмици Пьотр беше вече на крака.

Той много се промени, промениха се дори чертите на лицето му — в тях не се забелязваха предишните кризи на остро вътрешно страдание. Рязкото нравствено сътресение сега премина в тиха замисленост и спокойна тъга.

Максим се страхуваше, че това е само временна промяна, която се дължи на факта, че болестта е отслабила нервното му напрежение. Веднаж, по здрач, Пьотр се приближи за първи път след болестта си до пианото и както обикновено започна да импровизира. Мелодиите бяха

тъжни и спокойни като настроението му. Но ето че внезапно сред звуците, пълни с тиха печал, прозвучаха първите ноти от песента на слепите. Мелодията изведнаж се прекъсна... Пьотр бързо стана, лицето му беше изкривено от болка и в очите му блестяха сълзи. Явно беше, че той още не можеше да преодолее силното впечатление от жизнения дисонанс, който му се бе явил под формата на тази дрезгава и тежка жалба.

Тази вечер Максим пак дълго говори с Пьотр насаме. Минаха седмици, а настроението на слепия си оставаше същото. Като че ли твърде остро и егоистично съзнание за личното нещастие, което внасяше в душата му пасивност и потискаше вродената му енергия, сега трепна и отстъпи място на нещо друго. Той пак си поставяше цели, кроеше планове; животът се зараждаше в него, сломената му душа пускаше филизи като залиняло дръвце, облъхнато от животворното дихание на пролетта... Впрочем решено бе, че още това лято Пьотр ще замине за Киев, за да започне наесен да учи при един известен пианист. При това и двамата с Максим настояха да заминат сами.

Х

През топла юлска нощ една бричка, впрегната с два коня, спря за пренощуване на полето, край гората. Сутринта, още в зори, двама слепи минаха по пътя. Единият въртеше ръчката на примитивен инструмент: в отвора на празно сандъче се въртеше дървено валяче и се търкаше о силно опънати струни, които монотонно и печално бръмчаха. Малко дрезгав, но приятен старчески глас пееше утринна молитва.

Минаващите по пътя украинци с риба видяха как повикаха слепите при бричката, край която на постлана черга седяха господата, които бяха пренощували в степта. Когато след известно време коларите спряха при извора да напоят конете, покрай тях пак минаха слепите, но този път те бяха вече трима. Отпред, като потропваше пред себе си с дълга тояга, вървеше старец с развяваща се побеляла коса и дълги бели мустаци. Челото му беше покрито със стари рани като от изгаряне; вместо очи имаше дупки. На рамото му беше надянат широк ширит, вързан за пояса на другаря му, който вървеше след него. Вторият беше едър мъжага с жлъчно лице, силно издълбано от шарка. И двамата вървяха със сигурна стъпка, вдигнали нагоре невидящи лица, сякаш търсеха там пътя си. Третият беше съвсем млад, с нови селски дрехи, с бледно, като че ли малко уплашено лице; стъпките му бяха несигурни и от време на време той се спираше, сякаш се вслушваше в нещо зад себе си, и пречеше на другарите си да вървят.

Към десет часа те бяха вече далеч. Гората потъна в хоризонта като синя ивица. Наоколо беше степ и пред тях се чуваше звънтенето на нажежените от слънцето жици край шосето, което пресичаше прашния път. Слепите излязоха на шосето и свърнаха надясно. В този момент отзад се чу тропот на коне и сухо тракане на ковани колела по чакълена настилка. Слепите се изправиха край пътя. Отново забръмча дървеното колело по струните и старецът поде:

— По-да-ре-те на сле-пи-те...

Към бръмченето на колелото се прибавиха тихите звуци на струните изпод пръстите на младежа.

Точно в краката на Кандиба издрънча монета. Тракането на колелата спря. Явно беше, че минувачите се бяха спрели, за да видят дали слепите ще намерят монетата. Кандиба веднага я намери и лицето му изрази доволство.

— Господ здраве да ви дава — каза той, като се обърна към бричката, в която се виждаше четвъртитата фигура на побелял господин и две патерици стърчаха отстрани.

Старият внимателно гледаше слепия младеж... Той стоеше бледен, но вече спокоен. Още при първите звуци на песента ръцете му нервно започнаха да се движат по струните, като че ли искаха да заглушат с техните звуци резките й ноти... Бричката пак тръгна, но старият дълго поглеждаше назад.

Скоро тракането на колелата заглъхна в далечината. Слепите отново се подредиха един след друг и тръгнаха по шосето.

— Ти, Юрий, имаш лека ръка — каза старият. — И свириш прекрасно...

След няколко минути средният слепец попита:

— Обет ли си дал да отидеш в Почаев?... Пред бога ли?

— Да — тихо отвърна младежът.

— Мислиш, че ще погледнеш ли?... — попита той пак с горчива усмивка.

— Случва се и това — меко каза старият.

— Отдавна се скитам, а не съм чул за такова нещо — мрачно възрази сипаничавият и те отново тръгнаха мълчаливо. Слънцето се издигаше все по-високо, мяркаше се само бялата линия на шосето, право като стрела, тъмните фигури на слепите и отпред се виждаше като черна точка отминалата бричка. После пътят се разделяше. Бричката се отправи към Киев, а слепите пак свърнаха по междуселските пътища към Почаев.

Скоро в имението се получи писмо от Максим от Киев. Той пишеше, че и двамата са здрави и че всичко се нарежда добре.

А през това време тримата слепи отиваха все по-далеч. Сега вече всички вървяха еднакво. Отпред, все така почуквайки с тоягата, вървеше Кандиба, който отлично познаваше пътищата и пристигаше навреме в големите села за празниците и пазарните дни. Народът се събираше да слуша стройните звуци на малкия оркестър и в калпака на Кандиба непрекъснато се сипеха монети.

Вълнението и уплахата отдавна бяха изчезнали от лицето на младежа и бяха отстъпили място на друг израз. С всяка нова стъпка насреща му се носеха нови звуци от непознатия, широк и необятен свят, който замени сега ленивия и приспивен шепот на тихото имение... Слепите очи се разширяваха, гърдите се разтваряха, слухът още повече се изостряше; той опознаваше спътниците си, добродушния Кандиба и жлъчния Кузма, дълго вървеше след поскърцащите натоварени волски коли, нощуваше в степта край огньовете, слушаше шума на панаирите и пазарищата, опознаваше нещастieto на слепи и сакати, от което неведнаж болно се свиваше сърцето му... И чудно нещо — сега в душата му имаше място за всички тези усещания. Той научи до съвършенство песента на слепите и от ден на ден сред шума на това огромно море все повече стихваха в душата му личните стремежи към невъзможното... Острата му памет схващаше всяка нова песен и мелодия, а когато свиреше из пътя, подрънквайки леко струните, дори и лицето на жлъчния Кузма изразяваше спокойно умиление. Колкото повече дружината на слепите се приближаваше до Почаев, толкова повече растеше.

Късно есента по засипания със сняг път, за най-голямо учудване на всички в имението, господарският син неочаквано се върна заедно с двама слепи в просяшки дрехи. Хората разправяха, че е ходил в Почаев, както бе дал обет, за да измоли от почаевската Богородица изцеление.

Впрочем очите му си оставаха както и по-рано бистри и слепи. Но душата несъмнено се бе излекувала. Като че ли страшният кошмар завинаги бе изчезнал от имението... Когато най-последно се завърна и Максим, който продължаваше да пише от Киев, Ана Михайловна го посрещна с думите: „Никога, никога няма да ти простя това.“ Но лицето ѝ противоречеше на строгите думи.

През дългите вечери Пьотр разказваше за скитанията си и в здрача пианото звучеше с нови мелодии, каквито никой не го бе слушал да свири по-рано... Пътуването за Киев бе отложено с една година и цялото семейство заживя с надеждите и плановете на Пьотр...

[1] Жолнер — войник от полската армия. — Б.пр. ↑

[2] Хайдамак — леко въоръжен украински войник. — Б.пр. ↑

[3] Чайковски — украинец романтик, известен под името Садък паша, е мечтал да организира казачеството като самостоятелна политическа сила в Турция. — Б.а. ↑

[4] Красный звон — така наричат в Русия празничното биене на камбаните. — Б.а. ↑

СЕДМА ГЛАВА

I

Същата есен Евелина събщи на старите Яскулски своето твърдо решение да се омъжи за слепия „от имението“. Старата майка заплака, а бащата се помоли пред иконите и обяви, че според него тъкмо такава е волята божия в дадения случай.

Отпразнуваха сватбата. За Пьотр настъпи ново, тихо щастие, но в това щастие все пак се чувствуваше някаква тревога: и в най-светлите минути той се усмихваше така, че през тази усмивка прозираше тъжно съмнение, като че ли не смяташе щастието си за законно и трайно. А когато му съобщиха, че може би ще стане баща, той посрещна това съобщение с уплаха.

Все пак сегашният му живот, който минаваше в сериозна работа над себе си, в тревожни мисли за жена му и за бъдещото дете, не му даваше възможност да се отдава на предишните безплодни усилия. Също така сред тези грижи от време на време в душата му звучеше споменът за жалния вопъл на слепите. Тогава той се запътваше за покрайнините на селото, където беше построена сега нова къща на Фьодор Кандиба и сипаничавия му племенник. Фьодор вземаше своята кобза^[1] или пък дълго разговаряха и мислите на Пьотр вземаха спокойна насока, а плановете му отново укрепваха.

Сега той не беше толкова чувствителен към външните светлинни подбуди, а предишната борба в душата му се уталожи. Тревожните органически сили бяха заспали: той не ги будеше, а съзнателно напрягаше волята си — да слее в едно цяло разнородните усещания. Тези безплодни усилия бяха заменени от живи спомени и надежди. Но кой знае — може би душевното затишие само подпомагаше безсъзнателната органическа работа и тези смътни, разпокъсани усещания още по-успешно си пробиваха път в мозъка му да се срещнат. Защото често пъти насън мозъкът свободно създава идеи и образи, които той никога не би могъл да създаде с участието на волята.

II

В същата стая, където се бе родил някога Пьотр, беше тихо и в тишината се чуваше само задавен детски плач. От раждането на детето бяха минали вече няколко дни и Евелина бързо се поправяше. Но през тези дни Пьотр изглеждаше потиснат от предчувствие за някакво близко нещастие.

Дойде докторът. Той взе детето на ръце и го пренесе по-близо до прозореца. Дръпна бързо пердето, пусна в стаята лъч ярка светлина и се наведе над момченцето с инструментите си. Пьотр също седеше в стаята с наведена глава, все потиснат и безучастен. Като че ли не придаваше на действията на доктора ни най-малко значение, предвиждайки предварително резултатите.

— Сигурно е сляпо — твърдеше той. — Не трябваше да се ражда.

Младият доктор не отговаряше и мълчаливо продължаваше наблюденията си. Най-после остави офталмоскопа и в стаята прозвуча сигурният му, спокоен глас:

— Зеницата се свива, няма съмнение — детето вижда.

Пьотр трепна и бързо стана. Това движение показваше, че беше чул думите на доктора, но ако се съдеше по израза на лицето му, като че ли не беше разбрал значението им. Той се опря с трепереща ръка на прозореца и замръзна на мястото си с бледно, вдигнато нагоре лице и неподвижни черти.

До тази минута той се намирал в състояние на странна възбуда. Като че ли не беше на себе си, но същевременно всичките му фибри живееха и трептяха от очакване.

Той съзнаваше мрака, който го обкръжаваше. Той го различаваше, чувствуваше го вън от себе си в цялата му необятност. Този мрак се приближаваше към него и той го обхващаше с въображението си, като че ли мереше силите си с него. Той заставаше срещу него, желаейки да защити детето си от този необятен, люшкащ се океан от непроницаема тъма.

И докато лекарят мълчаливо се приготвяше, той се намираше в същото това състояние. Боеше се и по-рано, но тогава в душата му все още имаше искра надежда. Сега страхът, мъчителен и ужасен, стигна крайното си напрежение и овладя възбудените до последна степен нерви, а надеждата угасна, скри се някъде дълбоко в сърцето му. И изведнаж тези две думи: „Детето вижда!“ — промениха коренно настроението му. Страхът за миг изчезна, надеждата също в миг се превърна в увереност и освети възбуденото душевно състояние на слепия. Това беше внезапен преврат, истински удар, който порази тъмната душа с ярък като мълния лъч. Двете думи на лекаря като че ли оставиха в мозъка му огнена следа... Като че ли пламна искра някъде вътре в него и освети последните тайни кътчета на организма му... Всичко в него трепна и той самият затрептя като силно опъната струна от внезапен удар.

И след тази мълния пред угасналите му от рождение очи изведнаж започнаха да светят странни призраци. Лъчи ли бяха това или звуци, които се съживяваха, приемаха форми и се движеха като лъчи. Те сияеха като небесния свод, плъзгаха се като яркото слънце по небето, вълнуваха се, както се вълнува, шепне и шумоли зелената степ, полюляваха се като клонките на замислените буки.

Това беше само първият миг и в паметта му останаха само смесените усещания на този миг. По-късно той забрави всичко останало. Но упорито твърдеше, че през тези няколко мига бе видял.

Какво точно бе видял и как бе видял, и дали бе видял наистина — това остана съвсем неизвестно. Мнозина му казваха, че това е невъзможно, но той държеше на своето и уверяваше, че е видял небето и земята, майка си, жена си и Максим.

Няколко секунди стоя с вдигнато нагоре прояснено лице. Той беше толкова странен, че всички неволно се обърнаха към него и замлъкнаха. На всички се струваше, че този човек, застанал сред стаята, не беше онзи, когото така добре познаваха, а някакъв друг, непознат. А предишният бе изчезнал, обвит от внезапно забулила го тайна.

И той беше сам с тази тайна няколко кратки мига... Впоследствие от тях остана само чувство на някакво удовлетворение и странна увереност, че тогава е видял.

Можеше ли това да бъде истина?

Можеше ли смътните и неясни светлинни усещания, проникнали по незнайни пътища в тъмния мозък на слепия през ония минути, когато той цял трепереше и се стремеше към слънчевия ден — сега, в момент на внезапен екстаз, да изплуват в мозъка като проявен замъглен негатив?...

И пред невиждащите очи да се появи синьото небе и яркото слънце, и прозрачната река с хълмчето, на което бе преживял толкова много и бе плакал толкова често още като дете... И после — воденицата и звездните ноци, през които така бе страдал, и мълчаливата, тъжна луна... И пращният път, и бялата лента на шосето, и върволиците коли с бляскащи шини, и пъстрата тълпа, сред която той самият пееше песента на слепите...

Или в мозъка му се тълпяха като фантастични призраци непознати планини и надалеч се простираха непознати равнини, и чудни призрачни дървета се поклацаха над гладката повърхност на непознати реки и прозрачно слънце заливаше с ярка светлина тази картина — слънце, което са гледали безброй поколения негови прадеди?

Или всичко това се трупаше като безформени усещания в ония глъбини на тъмния мозък, за които говореше Максим, където лъчите и звуците се възприемат еднакво с веселост или мъка, с радост или тъга?...

Отпосле той само си спомняше стройния акорд, който прозвуча за миг в душата му — акорд, в който се бяха сплели в едно всички впечатления от живота му, усещанията за природата и живата любов.

Кой знае?

Той помнеше само как над него се беше спуснала тази тайна и как го беше оставила. В този последен миг образите звуци се преплетоха и сляха, звънейки и люлеейки се, трептейки и заглъхвайки, както трепти и заглъхва опъната струна: отначало по-високо и по-силно, след това все по-тихо, едва чуто... сякаш нещо се търкаля по гигантски радиус в безпросветния мрак...

Ето, изтъркаля се и замлъкна.

Мрак и мълчание... Някакви смътни призраци още се опитват да изплуват от дълбокия мрак, но те нямат вече нито форма, нито тон, нито цвят... Само някъде далеч долу зазвучаха преливания на гама, на

пъстри редици прорязваха мрака и също се отърколиха в пространството.

Тогава изведнаж външните звуци стигнаха до слуха му в обикновения си вид. Той сякаш се събуди, но все още стоеше с радостно прояснено лице и стискаше ръцете на майка си и на Максим.

— Какво ти е? — попита майката разтревожено.

— Нищо... струва ми се, че аз... видях всички вас. Нали... не спя?

— А сега? — развълнувано попита тя. — Помниш ли, ще можеш ли да запомниш?

Слепият дълбоко въздъхна.

— Не — отговори той с усилие. — Но това няма значение, защото... дадох всичко това... на него... на детето и... на всички...

Той се олюля и загуби съзнание. Лицето му побледня, но върху него все още блуждаеше отблясък на радостно задоволство.

[1] Кобза — вид украинска тамбура. — Б.пр. ↑

ЕПИЛОГ

Минаха три години.

Многобройна публика се бе събрала в Киев на „Контрактите“, за да чуе един оригинален музикант. Той беше сляп, но мълвата разказваше чудеса за музикалния му талант и за личната му съдба. Говореше се, че когато бил дете, банда слепци го откраднали от заможно семейство и че той скитал с тях, докато един известен професор обърнал внимание на забележителния му музикален талант. Други разказваха, че той сам напуснал семейството си и отишъл при просяците от някакви романтични подбуди. Както и да е, контрактната зала беше претъпкана и приходът (който имаше неизвестно за публиката благотворително предназначение) беше необикновено голям.

В залата настъпи дълбока тишина, когато на естрадата излезе младеж с красиви големи очи и бледно лице. Никой не би казал, че е сляп, ако тези очи не бяха така неподвижни и ако не го водеше млада руса дама, която, както се говореше, беше жената на музиканта.

— Не е чудно, че прави такава покъртително впечатление — каза в публиката някакъв заядлив критик на съседа си. — Той има забележително драматична външност.

Наистина и бледното лице с израз на сериозно внимание, и неподвижните очи, и цялата му фигура имаха нещо особено, необикновено.

Южноруската публика изобщо обича и цени родните си мелодии, но тук дори и пъстрата „контрактова“ публика бе изведнаж завладяна от дълбоката искреност на израза. Живо чувство за родната природа и остра оригинална връзка с непосредствените източници на народната мелодия звучаха в импровизацията, която се лееше изпод ръцете на слепия музикант. Богата с багри, гъвкава и напевна, тя течеше като звънка струя, ту се издигаше в тържествен химн, ту се разливаше в душевен тъжен напев. Понякога сякаш буря ехтеше в небесата,

отеквайки в безкрайния простор, или само степният вятър шумолеше в тревата на могилата и навяваше смътни блянове за миналото.

Когато престана да свири, грамадната зала гръмна от възторжените ръкопляскания на публиката. Слепият седеше с наведена глава и учудено се вслушваше в този грохот. Но ето че той пак вдигна ръце и удари клавишите. Препълнената зала в миг утихна.

В тази минута влезе Максим. Той внимателно огледа публиката, обхваната от едно и също чувство, втренчила в слепия жаден, пламнал поглед.

Старият слушаше и чакаше. Той най-добре разбираше живата драма на тези звуци. Струваше му се, че тази мощна импровизация, която така свободно се лее от душата на музиканта, изведнаж ще прекъсне както по-рано с тревожен, болезнен въпрос, който ще отвори нова рана в душата на слепия му възпитаник. Но звуците растяха, усилваха се, ставаха все по-пълни и по-властни и завладяваха сърцето на публиката, която бе замряла и се бе превърнала в един човек.

И колкото повече Максим се вслушваше, толкова по-ясно долавяше в музиката на слепия познат мотив.

Да, това е тя, шумната улица. Светла, бучаща, пълна с живот вълна се търкаля, пръска се, блести и се разсипва в хиляди звуци. Тя ту се издига, расте, ту пак пада при далечен, но нестихващ тътнеж, като си остава все така спокойна, красиво-безстрастна, студена и безучастна.

И изведнаж сърцето на Максим замря. Изпод ръцете на музиканта както и някога се изтръгна стенание.

Изтръгна се, прозвуча и замря. И отново жива мелодия, все по-ярка и по-силна, блестяща и подвижна, щастлива и светла.

Това вече не бяха само стенанията на личното нещастие, не беше само страданието на слепия. Очите на стария се насълзиха. Насълзиха се очите и на съседите му.

„Той прогледна, да, истина е — прогледна“ — мислеше Максим.

В ярката и жива мелодия, щастлива и волна като степния вятър и безгрижна като него, в пъстрия и необятен шум на живота, в ту тъжния, ту величествен напев на народната песен все по-често, все по-настойчиво и по-силно прозвучаваше някаква нота, която проникваше дълбоко в душата.

„Така, така, момчето ми — мислено го окуражаваше Максим, — разтърси ги сред тяхната веселост и щастие...“

След минута над омагьосаната тълпа в огромната зала звучеше вече само песента на слепите, властна и завладяваща...

— Подарете на слепите... З-за бога.

Но това вече не беше молба за милостиня и жалко ридание, заглушавано от уличния шум. В нея преливаше всичко онова, което имаше и по-рано, когато под нейно влияние лицето на Пьотр се изкривяваше от болка и той бягаше от пианото, безсилен да се бори с мъката, която го разкъсваше. Сега той я надви в душата си и завладяваше душата на тази публика с дълбочината и ужаса на жизнената правда... Това беше мрак на ярко светъл фон, напомняше за нещастиято сред пълнотата на щастливия живот...

Като че ли над тълпата удари гръм и всяко сърце трептеше, сякаш той го докосваше със своите бързо движещи се ръце. Той отдавна беше престанал да свири, но тълпата пазеше гробно мълчание.

Навел глава, Максим мислеше:

„Да, той прогледна... Вместо сляпото и ненаситно егоистично страдание той носи в душата си чувството за живота, чувствава и нещастията на хората, и тяхната радост. Той прогледна и ще може да напомня на щастливите за нещастните...“

И старият войник все по-ниско свеждаше глава. Ето че и той завърши своето дело, и той ненапразно живя на този свят. Това му говореха пълните със сила властни звуци, които се носеха в залата и владееха тълпата.

.....

Така дебютира слепият музикант.

1887–1898

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.